

სახსოვრად

მოგონება

სტეფანე კონსტანტინეს ძე

ზუბალაშვილისა

„ის მოკვდა, მაგრამ არ არის მკვდარი,
მას მოიგონებს შთამომავლობა“.

აკაკი.

შეკრებილი და გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძისაგან.

თბილისი

ელექტრომბეჭდავი თავ. გრ. დიასამიძისა, სასახლის ქ.

1905

სახსოვრად

მოგონება

სტეფანე კონსტანტინეს ძე

ზუბალაშვილისა

„ის მოკვდა, მაგრამ არ არის მკვდარი,
მას მოიგონებს შთამომავლობა“.

აკაკი.

შეკრებილი და გამოცემული
ზ. ჭიჭინაძისაგან.

თბილისი
ელექტრომბეჭდავი თავ. გრ. დიასამიძისა, სასახლის ქ.
1905

მოგონება
სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილისა.

„ის მოკვდა, მაგრამ არ არის მკვდარი,
მას მოიგონებს შთამომავლობა“.

აკაკი.

მოგეხსენებათ, რომ ჩვენს დროში, შეძლებული ხალხი, მუშა და ხელოსან ხალხს ერთობ ეჯავრებათ. მდიდრის სახესა და ცხოვრებაში იგინი ხედავენ თავიანთ მტანჯველთ, მცარცვათ და მჩაგვ-

რელთ. მდიდრის დანახვა თითქოს მათთვის მათი ცხოვრების სარკეა. შეხედვენ თუ არა მდიდარ კაცს, მათ მაშინვე თვალთ წინ ეხატებათ: მცარცვალი, მტაცებელი და სხვანი.

თუ ასეთ ხელოსნებს და მუშებს კაცი ეტყვის რამეს და კითხვებს მისცემს, იგინი მაშინათვე ასეთ პასუხს მისცემენ: – თუ ავი კაცი არ არის და მტაცებელი, მაშ რითი გამდიდრდა, ვინ მისცა ამდენი შეძლება, საიდან შეიძინა თუ არ ტაციობით. ესა და ეს მდიდარი არ იყო, რომ მან ამა და ამ დროს ესა და ეს საწყალი ხალხი როგორ დაარბია. სულ ასეთის ტაციობით მდიდრდებიან ეგენი. მუშა და ხელოსნების საჩივარი რომ ავწონ-დავწონოთ და გავარჩიოთ, ერთის მხრით მართალიც გამოვა. მართლაცა და ჩვენში ხშირად მომხდარა და შესრულებულა ასე. ბევრის შემძლებელის პირის წყალობით აღვივლა საწყალთა ოჯახი. ბევრს შეუძენია ასე თავის სიმდიდრე და მით ხალხის თვალში დიდი სიმძულვარეც დაუმსახურებია. მას ბოროტებით უვლია თავის ცხოვრებაში და მიტომ ხალხსაც დიდი ზიზღი და მტრობა ჰქონია მისი.

ასეთი პირნი მუშა და ხელოსანთ წინაშე მტრობის მოსასპობათ სულ არ ცდილან. სულ არ ჰქონიათ მისი სიფრთხილე, რომ მათ ეს მშრომელი ხალხი გადაკიდებული არ ჰყოლოდათ. მათ სძულდათ მუშა და ხელოსნები, მიტომ მათ სასარგებლოდ არც არაფერს სთესავდენ სიცოცხლის დროს და არც სიკვდილის შემდეგ. იგინი მკვდრები იყვნენ საწყალი ხალხისთვის, მათის გაჭირებისთვის და მიტომაც საწყალ ხალხსაც სძულდათ იგინი და სძულთ დღესაც. ყველა კუთხიდან და მხრიდან გვესმის ასეთი ხმები, რომ ამა და ამ ალაგას მუშა და ხელოსნებმა ეს ქარხანა და მდიდრი კაცი აიკლეს და ისაო, ასეთს ცნობებს რიცხვი არა აქვს, თითქმის ყოველ დღე ხდება ეს და ყოველს მხარეს. ამაზეა ნათქვამი: – „ნუ ხარ ავი და ნუ გეშინიან ამისაო“.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილში კი საამისოს ვერას ვნახავთ, მის და მის ძმების ცხოვრებაში ასეთი არაფერია. როგორც სტეფანე ისევე მთელი მათი ოჯახი ძველადგანვე კაცთმოყვარეობით იყვნენ დაჯილდოებულნი. ეს ჯილდო მათს სამკვიდრო მცნებას შეადგენს. მათგან ძველადგანვე არას დროს და არსად ერთი ბოროტი საქმეც არ დათესილა. არსად არავინ დასჯილა, არავის რა წართმევია, ამას ვერც ერთი მუშა დაასახელებს და ვერც ხელოსანი. შეუძლებელია, რასაკვირველია მუშა და ხელოსანმა ხალხმაც კარგად იცის ამათი ასეთი მნიშვნელობა და მიტომაც გახლავთ, რომ იგინიც ამათ წინაღმდეგ სიტყვას, კრინტსაც არ სძრავენ. სჩანს ამაშიაც მუშები და ხელოსნები მართლ მსაჯულები არიან და იგინი უმიზეზოთ არავის შეიძულებენ და არც არავის შეიყვარებენ.

ერთს მაგალითსაც კი ვერ ვნახავთ, რომ სადმე მუშას სტეფანეს და მის ძმებთაგან რამე სწყენოდესთ, ვინმე დაჩაგრულიყოს, ნამუშავარი წართმეოდათ, ან სხვა რამ ხერხით და ღონით საბრალო

მშრომელი დაეჯაბნათ. ნაცვლად ამის რაც ამ პირებისაგან ღარიბთა და შეუძლოთა სასარგებლოთ ფულები დარიგებულა, იმას კაცი ვერ ანუსხავს, ვერ ვინ აღნიშნავს. შეუძლებელია, რადგანაც სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს ჩვეულება აქვდა ეთქვა: რომ გთხოვთ გეთაყვა გაზეთებში არაფერი ჩასწეროთ.

სახარების მსგავსად მარცხენა ხელმა არ იცოდა რასაც მარჯვენა ხელი სიკეთეს სთესდა. სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი იქამდე აღვსილი იყო შეუძლოთა სიბრაღულით, რომ ღარიბებს, შეუძლოთა და სნეულებს თვით ეძებდა, თვით იკვლევდა მათს ვითარებას და ყოველს დღესასწაულებში თვითვე უგზავნიდა პაკეტით აქეთ იქით დახმარებას. იგი იტყოდა ხოლმე.

– ყოველი ჩვენგანი მოვალეა, რომ თვით მანვე მიაქციოს ღატაკთ ცხოვრებას ყურადღება, ვისაც კი მისწვდება სადმე დასახმარად იმ ღატაკ გაჭირებულს თვითვე დაეხმაროს, ღატაკს ნუ ათხოვნიებს, თორემ თუ ითხოვა და მოწყალეობაც ისე მიეცა, მაშინ იმას მაღლი აღარ ექმნება.

ეს სიტყვები ნამდვილ სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სიტყვებია და ვისაც ყურნი და სმენა აქვსთ, ისმინონ ესე დარიგება თვის ვალდებულების სამცნებლად. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენს დროში, შეძლებულთ შორის, ასეთი პირების მოპოვება ერთობ იშვიათია, სამთლით საძებარი და სწორეთ ესე მიტომ გახლავსთ ასე, რომ ღარიბ ხალხს ჭირივით სძულთ მდიდარი ხალხი. წვრილმან დახმარებათა ცნობებს იქით გადავდებთ და დავასახელებთ მხოლოდ დიდს შემთხვევებს, დიდს საყურადღებო მაგალითებს:

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილმა თავის ძმებით ლევან, პეტრე და იაკობით აღაშენეს თფილისში სახალხო კარგი თეატრი საცა გაიმართება ქართული წარმოდგენები და მასთანვე რუსული, სომხური და სხვანიც.

ამათის ბიძის ფულით თფილისში კეთდება სამათხოვრო სახლი სნეულ ღარიბ-ღატაკთათვის.

ქართველთ სკოლას მისცეს დიდი დახმარება შენობის აღსაგებათ. წერა-კითხვის სამართველოს მისცეს დახმარება.

პატარა ბავშვთათვის საავადმყოფოს აღსაშენებლად მისცეს დიდი დახმარება.

თფილისის ღარიბებს რამდენჯერ და რამდენ გზისამე დაურიგეს დახმარება ფულით. ეკლესიებს აღარ ვახსენებთ, ყველას ვერ მოვსთვლით.

დახმარებას აძლევდა თავის დროს ყველა ღატაკს და შეუძლო პირთა, რასაკვირველია თავის დროს და თავ-თავის კვალად, ასეთის აზრის იყო მათი პაპა იაკობი, მისი ძე კონსტანტინე და ამის შვილი სტეფანე და დღეს მისი ძმები ლევანი, პეტრე და ნამეტურ იაკობი, რომელიც თავის ადამიანურს ვალს ჩინებულის მიდრეკი-

ლებითაც ასრულებს. მათ წინაპართა მსგავსად მათაც უყვართ შეუძლო ხალხი, უყვართ მათი დახმარება, ამათთვის იგინი არას იმურვებენ და ამიტომ ხალხსაც უყვართ ეს პირები.

მაგალითიც არ მომხდარა, რომ სადმე მუშას ამათ ოჯახის წინააღმდეგ რამე ეთქვათ. ამათ პატივს სცემს საერთოდ ყველანი: რუსი, ქართველი, თათარი, სომეხი და სხვანი, ესევე გარემოება კარგად დასაბუთდა თვით დასაფლავების დღესაც, სადაც ხალხი განურჩევლად სარწმუნოების და ერთის შეთანხმებულის მგლოვიარობით სწუხდენ თავიანთ საყვარელის მფარველის სტეფანეს დაკარგვას. ასეთი გლოვნა და ასეთი გოდება ღარიბ ხალხთაგან თფილისში არას დროს არ ყოფილა, ეს პირველი მაგალითი იყო. ამათის მწუხარების შესახებ ქვევით ნახავთ ცნობებს.

ჭეშმარიტად, უნდა ითქვას, რომ ამათ ხალხის თვალში დიდი სიყვარული დაიმსახურეს, დიდი ძეგლი დაიდგეს. ეს ძეგლი მათ იმითაც დაიმსახურეს და დაამტკიცეს, რომ იგინი წინეთ და დღესაც უხვად ეხმარებიან ქართულ მწიგნობრობასაც. დღეს, იაკობ კონსტანტინეს ძე „ივერიის“ განახლებით სწორედ დიდ მფარველად უნდა ჩაითვალოს ცხოვრებაში. ჩვენის ცნობებიდამ და თვით მათგან ნამოქმედრის საქმეებიდანაც კარგად სჩანს, რომ ამათ შეუძლო, ანუ მუშა ხელოსანი ხალხი საკმარისად ებრალებათ, შეძლების და გვარად მათ მფარველობასაც უწევდენ და ამიტომ ამის სანაცვლოდ ხელოსანთაც ეს პირნი უყვართ და პატივს სცემენ.

შედლებულ პირთა წინაშე და ხელოსანთა ასეთს სიყვარულს დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს, იგი ყველაფერს მადლობასა და პატივისცემაზედ მაღლა სდგას. ასეთი სიყვარულის დამსახურება სწორედ უკვდავების ჯილდო უნდა იყოს, რა უნდა იყოს იმაზედ მეტი და ძვირფასი, რომ შეძლებული პირი შეუძლო ხალხმა შეიყვაროს, ისიც ჩვენს დროში, როცა შეძლებულთა სიმძულვარე ყველგან მძვინვარებს. დარწმუნებელი ვარ, რომ ყოველ პირთაგანი მხოლოდ ამას უნდა ნატრობდეს და ელტოდეს, ასეთ სიბრალულის ფასი დაუფასებელია და უმაგალითო.

ჩვენც სწორედ ამ მადლიან ღირსებასთან გახლავართ, ამასთანავე ვაქვს საქმე და კავშირი იმ მცნებასთან, რომ როგორც სტეფანეს ისევე მის ძმებს და იაკობსაც არ ავიწყდებათ კაცობრიობის წინაშე დევიზათ გამხდარი უძლურთ მფარველობა, პატივისცემა და იგინი ყოველთვის მზათ არიან, რომ თავიანთის შეძლების და გვარად ლტაკთ მუშა ხალხს სრული ძმური ადამიანური ამხანაგობა გაუწიოს, ასევე სხვებიც მოიქცენ და სხვა შეძლებულთაც ამათ მიჰბადონ.

ამიტომ ჩვენ სანატრელად და საქებათ მიგვაჩნია, რომ ასეთი კარგი ქველმოქმედი შვილები გვყავს. თუმც მცირედ, თუმცა სტეფანეს უდროვოდ დავკარგეთ, მაგრამ მადლობა ღმერთს, რომ მის მაგიერობას მისი ძმები და მათთან იაკობ კონსტანტინეს ძეც სწევს. ესეც ერთი ბედნიერება არის ჩვენი და სრულიად არ დავიწყება

დიადის ადამიანურის მცნების. ღმერთმა ქმნას, რომ ჩვენთ შემ-
ლებულთა და მუშათა შორის ის ურთიერთ პატივისცემა და სი-
ყვარული დაარსებულყოფოს, რაც კი იაკობ ზუბალაშვილის გულში
არსებობს უძღურთ სასარგებლოდ.

ჩვენ აქ ამის შესახებ მეტს არას ვიტყვით. სტეფანე კონს-
ტანტინეს ძე ზუბალაშვილი რომ ღირსია ხსენების და მოგონების,
ამას ექვი არ უნდა. როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ასეთი კაცთმო-
ყვარე პირებით ერთობ ღარიბია ჩვენი ქვეყანა, აქ ეს თითქმის სა-
მთლით საძებარია და საპოვნი. ამიტომაც ჩვენ შევკრიბეთ ყველა
ის წერილები და ცნობები, რაც კი სტეფანე კონსტანტინეს ძის
ზუბალაშვილის შესახებ დაიწერა და დაიბეჭდა გაზეთებში. ეხლა
ყველა ამას ცალკე წიგნად ვბეჭდავთ და მიუძღვნით სტეფანე კონ-
სტანტინეს ძის ზუბალაშვილის ხსენებას და მოგონებას.

თვით მუშა და ხელოსნებიც მოვალენი არიან, რომ კეთილისა
და ავის გარჩევა იცოდნენ. დარწმუნებული ვარ, რომ ძმათა ზუბა-
ლაშვილების მსგავსად, შეძლებულ პირებში სხვებიც იქნებიან ისე-
თი პირები, რომელთაც მუშა და ხელოსანთა სიყვარული ჭეშმარი-
ტებით ექმნებათ გულში გაღვივებული. ამიტომ მოვალეა ყოველი
მუშა და ლატაკი ხელოსანიც, რომ კარგის და ავის გარჩევა და მის
გაგებაც იცოდნენ. უამისობა მათგან დიდი უკანონობა იქმნება და მით
თავიანთ პატივისცემასაც ბევრს შეაძულებენ. სამწუხარო იქმნება
მათგან ის საქციელი, რომ მათ მტრობით მოექცნენ ისეთ პირებს,
როგორიც სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი გახლდათ და
ან დღეს მისი ძმა იაკობი. ამაზედ საუბარი აქ მე მიტომ მოვიყვა-
ნე, რადგანაც ერთმა პირმა მოჭორებით ბრძანა, რომ ვითომც ბა-
ქოში ზუბალაშვილებს ქართველი მუშები ჰყვანდაო. ესენი მას კა-
მათს უწყებდენ, ამიტომ მათ იგინი დაითხოვეს და მათ მაგიერ
თათრები და ლეკები დაიჭირეს და დღემდეც ამუშავებენო. შევიტ-
ყეთ, რომ ყოველივე ეს ჭორი ყოფილა და მტრობით მოგონე-
ბული.

თავის დღეში ზუბალაშვილების სამუშაოში ქართველთ ფეხი
არ შეუდგამთ. ამგვარი იქ თავის დღეში არა მომხდარა-რა. ამას
ბაქოს უცხო ტომის მუშებიც დაასაბუთებენ. ასე და ამგვარად, არ
არის კარგი, რომ ხშირად ვინმე შეუძლო პირმა მტრობით და შუ-
რით ვინმე შეძლებულ პატიოსან პირთ რამე მტრობა და ცილი მო-
უგონოს, ბოროტება დასწამოს. ვისიმე პიროვნების შელახვა არ
არის კარგი საქები და ისიც ისეთის პირისა, ვისაც გული პატიო-
სანის მიდრეკილებით აქვს სავსე და ხალხის კეთილდღეობისათვის
არას დაიშურებს. ვიტყვით, რომ ძმათა ზუბალაშვილებმა თფილი-
სის საწყალი ხალხის წინაშე კარგი პატივი დაიმსახურეს და ამი-
ტომ ჩვენც მოვალენი ვართ, რომ ასეთ პირთა ამგვარად სამართლი-
ანის თვალთ უმზიროთ. ჭეშმარიტება და სინიდისი მოითხოვეს ამას
და ნამეტურ მუშათა და ხელოსანთა ზნეობრივი მოვალეობაც. რაც

ამათ საქმენი უკეთებიათ, შემდეგ კიდევ ბევრს გააკეთებენ საწყალ-
თა სასარგებლოდ. ამისთვის მხოლოდ დავაცადოთ, ნურავინ იფიქ-
რებს, რომ ამათი სიმდიდრე ღარიბების ძვლებიდან იყოს გამოწარ-
მო. ასეთს ბოროტებას მათთან კავშირი არა აქვს.

ზ.ჭ.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.

(ნეკროლოგი)

„ვინც თვისი მამულზე მარად ფიქრობდა
და სამშობლოსთვის უმგერდა გული,
მისი სახელი უკუნისამდე
იყოს მაღალი და კურთხეული“

აკაკი.

სამწუხარო ამბავი მოგვივიდა პარიჟიდან ქართველობას:
14 სექტემბერს, ხანგრძლივ ავადმყოფობის შემდეგ, გარდაი-
ცვალა ჯერ ისევ ახალგაზდა, სიცოცხლით სავსე სტეფანე
კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. ამ საზარელმა ამბავმა მთე-
ლი ქართველობა დააღონა, დააღონა მით უმეტეს, რომ სტე-
ფანეს ასეთს უდროვო სიკვდილს არავინ მოელოდა. მისი ასე
ადრე და მალე დაკარგვა წარმოსადგენადაც-კი ძნელი იყო.

ყოველივე ჩვენა გვღალატობს, თითქოს ცის რისხვამ
ჩვენზედ მოიცალაო. ასეთი კაცი ჰყავდეს ქართველს, კაცი
თავ-მოსაწონებელი მთელის ერისთვის, თავგამოდებული მის-
თვის, ღრმად წყურვიელი მისის სიკეთისა და ბედნიერებისა,
ორის ხელით, თითქმის კალთით შემწირველი საქვეყნოდ სა-
სარგებლო საქმეთათვის და უცებ-კი ხელიდან გამოეცალოს,
სიკვდილმა უდროვოდ მოსტაცოს! განა ეს უბედურება არ
არის? განა ეს სანაღვლეელი არ არის ყველასათვის, ვისაც კი
გული შესტკივა ჩვენის ქვეყნისა და მის საზოგადო საქმისათ-
ვის?! გული გვწყდება და გონებას არ სჯერა, ვერ წარმოუდ-
გენია, რომ ჩვენი ძვირფასი სტეფანე აღარა გვყავს.

ქართველი ერი დაობლდა საუკეთესო მამულიშვილის
დაკარგვით. დღეს სტეფანე გულ-ხელ-დაკრეფილია, მისი ენა
და ბაგე დადუმებულია, ჩვენი ჭირი და ვარამი აღარ აწუხებს.
ნაცვლად ამისა, ჩვენა ვართ ახლა გულ-ჩათუთქულნი, სულ-
შეწუხებულნი: დაობლებულთ. ვინ ვიტყვით და ვიდარდოთ:
სტეფანე თუ ჩვენი საქმენი. მის თანაგრძობასა და უხვ დახმა-
რებას მოკლებული? ერთიც დაკარგეთ და მეორეცა.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი დაიბადა 1860
წ. ქ. ტფილისს. დედა სტეფანესი, ელისაბედ იყო თავ. თუ-
მანიშვილის ასული, წარჩინებული მანდილოსანი და დიდად
სათნო ადამიანი. სხვა შვილებთან ერთად სტეფანეც მისის

გავლენის ქვეშ იზღებოდა.

სტეფანე პირველად შინ სწავლობდა და მერე გიმნაზიაში მიაბარეს, სადაც დაამთავრა სწავლა. მოწაფეში ითვლებოდა ერთს უწარჩინებულეს შეგირდათ. მისნი ტოლ-ამხანაგნი დაამოწმებენ, რა საოცარი კარგი ამხანაგი იყო სტეფანე, რა თავაზიანი და მოსიყვარულე. მაღალი ადამიანური სიბრალული და მამულიშვილობა მაშინვე ემჩნეოდა თურმე.

შეგირდობაშივე იჩენდა სათნო თვისებას და ეხმარებოდა, რითაც კი შეეძლო, გაჭვირებულსა და უქონელს ამხანაგს, გული ვერ მოუთმენდა, რომ ასე თუ ისე არ შესწევნოდა, დახმარება არ აღმოეჩინა, ისეთის მაღლიანის ბუნებისა იყო და ეს ბუნება აღარ შესცვლია სიკვდილამდე.

სწავლის დამთავრების შემდეგ, სტეფანეს მამის, კონსტანტინე იაკობის ძის, საქმეები ისე მოეწყო და ბაქოში ნავთის წყაროების გარემოება ისე დატრიალდა, რომ სტეფანე, როგორც შინ მყოფი და საჭირო, მამამ პირდაპირ ბაქოში წაიყვანა და თავის ნავთის საქმეებში ჩააყენა. იმ დღიდან სტეფანე ბაქოს დარჩა. ოც წელიწადზე მეტი ხანი იცხოვრა იქ და განაგემდა ნავთის წყაროების საქმეებს.

სტეფანე კონსტანტინეს ძის მოქმედება ნავთის წყაროების საქმეში სამაგალითო და საყურადღებოა. ჩინებულად მოაწყო და მოაწესრიგა ეს საქმეები. მუშების მდგომარეობასაც დიდს ყურადღებას აქცევდა და მთელი ჯარი მათი მაღლობელი და მომადლიერებული ჰყავდა. ისე კარგად, ისე ადამიანურად ექცეოდა, რომ იმ დროს, როცა ბაქოში არ დარჩა არც ერთი ქარხანა, სადაც უწესოება არ მომხდარიყო, დავა არ აეტეხათ პატრონთათვის, მის ქარხანაში სიტყვაც არავის დაუძრავს. ასეთი სიბრალული ჰქონდა მუშებისა და ასეთის ყურადღებით ეკიდებოდა.

თუმცა დიდის შეძლების პატრონი იყო, მაგრამ ცოლშივლიანობას არ მოჰკიდებია. ალბად, გარემოებამ არ მისცა ნება და ხელი არ მოუმართა. ერთხელა სთქვა:

– რა უყოთ, რომ ასე დავშთიო. როცა დრო მქონდა, სხვა და სხვა გარემოებამ შემიშალა ხელი. დედაჩემს კი ძრიელ სურდა ჩემი დაცოლშვილიანება; მერე რაკი დედაც გარდამეცვალა (1896 წ.), მეც დავუტოვე ეს ზრუნვა და დავრჩი მარტო-ხელიო.

ცხოვრებაში განსვენებული სამაგალითო კაცი იყო, ყოვლად სათნოიანი და ღვთის მოსავი. მისი ტკბილი ლაპარაკი, მისი უზაკველი სული და გული კაცს აღტაცებაში მოიყვანდა. მისი ყოველი ნაბიჯი და ყოველი სიტყვაც კი ადამიანურის ღირსებით იყო სავსე. ისეთი უწყინარი კაცი იყო, რომ, არა გვგონია, ვისმე გული სტკენოდეს რითიმე მისგანა.

თუ ეხმარებოდა ვისმე, შემწეობას აძლევდა, სცდილობდა არავის გაეგო. ამ შემთხვევაში სწორედ სახარების სიტყვებს ასრულებდა: არ იცოდეს მარცხენმან, რასაც გასცემდეს მარჯვენაო. თვითონვე უთქვამს ჩემთვის: „ყოველი კაცი მოვალეა თავის ძმათა, მეგობართა და გაჭირვებულთ დაეხმაროს, გამჟღავნება რა საჭიროა. სამთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს. კაცმა კაცს სიკეთე იმიტომ კი არ უნდა უყოს, რომ მერე აქონ და ადიდონ. არა, ქება საჭირო არ არის. ვინც ღირსია შველისა, მოვალენი ვართ, უშველოთ და ამიტომ მოხარული ვიქნები, თუ ჩემ შესახებ გაზეთებში არა იქმნებარა დაწერილი ქების სახითაო.

ბევრს კეთილ საქმეს აკეთებდა განსვენებული, დიდს მადლს სთესავდა ჩუმიად, საიდუმლოდ, ბუკისა და ნაღარის დაუკვრელად და უფრო ბევრის სიკეთის დათესა ედო გულში, რომ პატარა მეტი ეცოცხლა. 1902 წ. მისის ცხოვრების შესახებ დავბეჭდე ერთი წიგნი, რომელიც ეხლა მეორედ იბეჭდება. ამ წიგნის წაკითხვის შემდეგ მითხრა:

– ცოტა მოითმინეთ, ამ წიგნს ბევრის ცნობებით შეავსებთ; ჯერ მე რა გამიკეთებია? არაფერი. შემდეგ იქნება ყოველივე ის, რის მოვალეცა ვარ, რომ ჩემ წილად ჩემის ქვეყნის წინაშე გავაკეთო. ყოველს ჩვენთაგანს ვალად აძევს თავის სამშობლო ქვეყნის შენობაზედ თითო აგური მაინც დასდოს. ჩემს წილს აგურს მეც მოვიტან და ჩემს ვალს გადავიხდი.

საქართველოსა და ქართველ ერის სიყვარულით უბგერდა გული. ქართველ ერის ყოველი ბედნიერება ენატრებოდა. წელს აღტაცებული იყო ბაქოში ქრთულად „ღალატის“ წარმოდგენით, დიდად ემადლიარებოდა სუმბათაშვილს. ბაქოში იყო ამის წინად და საყვედური ვუთხარიო, მასაო, რომ ქართველის ერის ცხოვრების შესახებ არაფერს სწერო. სუმბათაშვილი დამპირდა, ახლა ვწერო და შემდეგაც დავსწერო. იმ დროს თურმე «ღალატი» დაწერილიც ჰქონოდა. ამ წარმოდგენამ ისე ასიამოვნა, რომ იმავე ღამეს ქართველ მსახიობთ 506 მან. გაუგზავნა.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ განსვენებული არ არჩევდა არავის ტომობასა და ჩამომავლობას. განურჩევლად აძლევდა დახმარებას: რუსს, სომეხს, თათარს და ქართველს. შეუძლებელია, მიემართნა ვისმე დახმარებისათვის და ხელცარიელი წასულიყო. შარშან ერთი ქართველი მოღვაწე მისულიყო და მიღება ეთხოვა, მაგრამ სტეფანეს ავადმყოფობის გამო ვერ მიეღო. ამაზედ შემდეგ სტეფანემ ბოდიში მოიხადა, ავადმყოფობის გამო ვერ მივიღე, მომიტევოსო.

აქ აღარას ვამბობთ იმისას, რაც ქვეყანამ იცის. მისი

შეწირულება სათავადაზნაურო სკოლისათვის სწორედ მეფუ-
რი შეწირულება იყო და ამისთანა უხვი გაღება ქონებისა
ჩვენში ჯერ არ მომხდარა. უხვი და სწორედ სასახელო საბო-
ძვარი იყო აგრედვე შეწირულება წერა-კითხვის საზოგადო-
ებისათვის და სხვა მრავალი, რაც მან გასცა თავის ძმებთან
ერთად საქვეყნო საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლათ. ასეთია,
მაგალითად გაცემა უხვებისა საერო სახლის ასაგებად ტფი-
ლისში მამის კონსტანტინე იაკობის ძის სახსოვრად, კათო-
ლიკეთა ეკკლესიის ასაგებად ბათუმში და სხვ.

დაკარგვა ასეთი კაცისა ჭეშმარიტად დიდი დასაკლისია
ჩვენისთანა პატარა, ღარიბ და უკან ჩამორჩენილ ერისათვის,
დიდი საერთო, ნაციონალური უბედურებაა, ყველასათვის სა-
გლოვი და სატირელი.

საუკუნოდ იყოს ხსენება იმასთანა გულწრფელ, გულ-მა-
რთალ და გულ-უხვ ადამიანისა და მამულიშვილისა, როგო-
რიც იყო განსვენებული სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალა-
შვილი! („ივერია“ 1904 წ.) ზ. ჭ.

აზრი სტ. კ.-ძის ზუბალაშვილისა ჩვენს საზოგადოებასა და მწერლობაზედ.

როცა კი შემთხვევა გვექონდა, სიამოვნებით ვადევნებდით
თვალ-ყურს აწ განსვენებულ სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუ-
ბალაშვილის აზრსა და მსჯელობას ჩვენის საზოგადო ცხოვ-
რების და მწერლობის შესახებ. ინტერეს მოკლებული არ
უნდა იყოს, ვგონებ, მკითხველთათვის, განუზიაროთ, თუ რო-
დის და რა აზრი წარმოუთქვამს ამ კეთილშობილს კაცსა და
ჭეშმარიტს მამულიშვილსა.

ერთ ქართულ დრო-გამომშვებით გამოცემას მცირედი გა-
ჭირვება ჰქონდა. მიმართეს სტეფანე კონსტანტინეს ძეს და
დახმარება სთხოვეს. შეიწყნარა თხოვნა და სთქვა:

მზადა ვარ, არამც თუ ერთხნობით დავეხმარო, არამედ
მუდამ, ვიდრე ეგ ორგანო ფეხზედ დადგება. დიდად პატივისა
ვსცემ ქართველთა თუ სხვა ტომის მუშათა და ხელოსანთ
განათლების საქმეს, ოღონდ ასწავლონ რამე, ოღონდ გონე-
ბა განუვითარონ ამ მუშებს და ხელოსნებს და მე ყოველთვის
მზადა ვარ ამისთანა საქმეს გულითა და სულით თანაუგრძნო.
რა უფრო კარგია, მუშა და ხელოსანი უმეცარი და გაუგო-
ნარი იყოს, თუ გაგებული და პატიოსანი? რასაკვირველია,
კარგია, როცა მუშა თუ ხელოსანი გაგებულია, გონება გან-
ვითარებული. ამისთანა საქმისათვის როგორ დავიშურებ რას-

მე? თუ ჩვენ არ შევიდებთ თავს ამ საქმეში, სხვა უფრო რას შეგვეწევა. ეცადონ, კარგი წერილები სწერონ, ხალხი მოამზადონ ცოდნით, ერთმანერთის სიყვარული გაუღვიძონ და ვინ იქმნება ისეთი, რომ ამ კეთილ საქმისათვის დახმარება არ მისცეს. მოგახსენებთ, რომ მუშებისა და ხელოსნების გაადამიანებისათვის არას დავიშურებ და, არამც თუ ერთ ხნობით, არამედ ყოველთვის აღმოუჩენ შემწეობას.

მეორე გამოცემასაც აღმოუჩინა შემწეობა, რაკი გაიგო მისი ნივთიერი ხელმოკლეობა. როცა მადლობა გადაეხადნათ, სტეფანეს ეთქვა პასუხად: მეც მადლობელი ვარ, რომ ჩვენს მამა-პაპათა შესახებ ცნობებს აგროვებთ და ამზევებთ. მოგეხსენებად კარგად, რომ დიდის გულგრილობის დრო დადგა. ქართველთა ძველი ამბავი და გარემოება საინტერესოდ არ მიგვაჩნია, ვივიწყებთ, უგულვებულ ვყოფთ. მზრუნველი, პატრონი და შემკრებნი ცოტანი არიან. აი, ქართველ კათოლიკეებზედ სულ დაიკარგებოდა ამბები, რომ არ შეკრებილიყო. მე მზადა ვარ, საქართველოს ისტორიულ წიგნების დასაბეჭდათ, ძველ ამბების და ხელნაწერების აღსადგენად ყოველთვის გავიღო ხარჯი. ამის მეტი რაღა დაგვრჩენია, რომ ისტორიულის წიგნების დასაბეჭდათ დახმარება არ მოგცეთ. გთხოვთ ასეთის საქმეების დასახმარებლად ყოველთვის მომმართოთ.

ერთხელ, როცა ამ სულით განკარგებულმა და გულმხურვალე ქართველმა გაიგო თურმე ნივთიერი ხელ-მოკლეობა ერთის ქართული გამოცემისა, გაიკვირვა დიდად, მაგას ვერ წარმოვიდგენდიო *), ძალიან ვართ ჩამორჩენილი და ნაკლებათ

*) გაზეთ „ივერია“-ს 1903 წ. დეკემბერში 2000 მ. გამოუგზავნა, შემდეგისთვისაც დაჰპირდა დახმარებას. 1904 წ. 3000 მ. უნდა გამოეგზავნა, ეს დაპირება სტეფანეს ძმამ იაკობ კონსტანტინეს ძემ შეასრულა. დღეს „ივერია“ ამათის დახმარებით განახლდა და არსებობს.

გვაქვს განვითარებული ხალისი კითხვისა. არას დროს არ დავივიწყებ მაგ გამოცემის ამაგს და მნიშვნელობას; მეც ვკითხულობ სიამოვნებით. ყოველ ერისათვის აუცილებლად საჭიროა სკოლასთანა და ეკლესიასთან ერთად განვითარებული, ფხიზელი მწერლობა. წინად ეს უბრალო საქმედ მიაჩნდათ, მოცლილი ხალხის გასართობად, ახლა მწერლობას დიდი ძალა და მნიშვნელობა აქვს და მის გამლიერებისათვის, არა თუ საზოგადოება, მთავრობაც ჰზრუნავს სხვა ქვეყნებში. სახლს რომ ფანჯრები არა ჰქონდეს, მზის სინათლე როგორ შევა, როგორ გაანათებს, ბნელს სახლში ვინ რას დაინახავს?! მწერლობაც იგივე ფანჯარაა, იგივე მზეა, სინათლისაცა და სითბოს მომცემიც. ამისათვის ქართული ჟურნალ-გაზეთები

საკმაოდ უნდა გვქონდეს. მე თანაუგრძნობ არა მარტო ქართულს მწერლობას, არამედ ყველა სხვა ტომის მწერლობასაც: რუსულს, სომხურს და თათრულს. ყველას სად გავსწვდებით და იმის მოვალენი კი ვართ, რომ ჩვენს მწერლობას თანაუგრძნობდეთ და მის აღორძინებას ვსცდილობდეთ, ვეხმარებოდეთ ზნეობრივაცა და, თუ საჭიროა, ნივთიერადაც.

როდესაც სათავად აზნაურო სკოლას ისეთი უხვი დახმარება გაუწიეს და სწორედ მეფური შეწირულება უძღვნეს ძმათა ზუბალაშვილთა, იმ ხანებში ვნახეთ საუკუნოდ დაუვიწყარი სტეფანე და ჩვენის მხრით დიდი მადლობა მოვახსენეთ. ნეტარად მოსაგონებელმა ამაზედ სთქვა: მეტად დიდი შენობა დაუწყვია ბ-ნ ნ. ცხვედაძეს. ამისთანა შენობას მილიონი უნდა. კარგი საქმე კია. იქმნება ამ სკოლით მაინც ეშველოს რამე ჩვენის თავად-აზნაურის შვილებს და იქ კარგად გამოიზარდონ. ძალიან მეთაკილება, როცა გაზეთებში ვკითხულობ: ამა და ამ ქართველ თავადისა, თუ აზნაურის შვილმა ესა და ეს ავი საქმე, ქურდობა და კაცის კვლა მოიქმედაო. ნეტა ამისთანა საქმე-კი შემცირდეს მათ შორის, ნეტავი კარგი, სასარგებლო კაცები გამრავლდეს მათ შორის და მოისპოს ავის კაცების რიცხვი, თორემ სირცხვილია სწორედ ჩვენთვის. კარგი არ არის, რომ თითო ოროლასაგან მთელი თავად-აზნაურობა რცხვება უცხო ხალხის წინაშე.

ამიტომ მეც მოვალეობად მიმაჩნია რითაც-კი შეძლება ნებას მომცემს, დახმარება არ მოვაკლო.

სახალხო თეატრის შენობის აგების გამო სთქვა ერთხელ შემდეგი:

თეატრიც იგივეა, რაც ეკლესია და სკოლა. საჭიროა, რომ საწყალ ხალხისათვისაც კარგი თეატრი იყოს, კარგი თამაშობა. იქ მარტო თეატრი არ იქმნება, იქ ბიბლიოთეკაც იქმნება და უსასყიდლო საჩაიეც. ზოგი ერთი მღვდელი მე-საყვედურება, თეატრს რათ აკეთებთ, ეკლესიებს დაეხმარეთო. მე ვუთხარი: აკი ჯერ ბათუმში და სხვაგანაც ეკლესიები ავაგეთ-მეთქი. სულ ხომ ეკლესიებს არ გავაკეთებთ, ახლა თეატრს ვაკეთებთ და მერე სასწავლებლებს გავაკეთებთ. სულ ხომ ერთს საქმეს არ უნდა მოვახმაროთ ძალ-ღონე .

ერთხელ ვსთქვი როგორღაც, კარგი იქნებოდა, რომ ნ. ზუბალაშვილს იმოდენი ქონება ქალაქის გამგეობისათვის კი არ გადაეცა, არამედ ახალციხეში, ქართველ კათოლიკეთათვის შეეწირა, რათა იქ სკოლები დაემართათ. სტეფანე კონსტანტინეს ძემ მოისმინა ესა და ასე მიპასუხა:

არა, ეგეც საჭიროა, ქალაქში ბევრია საწყალი, მოხუცებული ქალი, თუ კაცი, შეუძლონი, ღარიბნი, სნეულნი, უპატრონონი. ესეც საჭიროა, ისინიც ცოდონი არიან, რომ არა-

ვინ შეიბრალოს. კარგი, გინდ რომ ასე არ იყოს და, როგორც შენ ამბობ, ისე ყოფილიყოს, მერე, აბა, მითხარი იქ ვისთვის და სად უნდა გადაეცა ეს ამოდენი ქონება?! ვინ მოუვლიდა და ვინ შეინახავდა? არავინ, ღმერთმანი. ნახევარი არ მოხმარდებოდა დანიშნულს საქმეს, სულ სხვები გაათავებდნენ.

1904 წ. აპრილის 13 ვნახე, მივართვი მათის გვარის ისტორია და სხვა წიგნებიც, თან ვსთხოვე: თქვენი ბიოგრაფია მეორედ უნდა დავბეჭდოთ და, თუ შეიძლება, ცნობები გვიბოძოთ, რომ შევაკვსოთ-მეთქი. მან მადლობა მითხრა და შემდეგ განაგრძო:

გმადლობთ ჩემი ბიოგრაფის დაბეჭდვისთვის. პარიჟიდან რომ დავბრუნდები, მაშინ გადმოგცემთ და შეავსეთ. მხოლოდ გთხოვთ, გეთაყვა, რომ ქებას თავი დაანებოთ, შენ გეთაყვა, ეს არ დაივიწყოთ. მე სიკეთეს იმიტომ კი არ ვშვრები, რომ გაზეთებში მაქონ, არამედ იმიტომ რომ მოვალედ მიმაჩნია ჩემი თავი და თუ ვიცოცხლე დიდხანს, დაგარწმუნებთ, ეს სიცოცხლე მენატრება მხოლოდ იმისთვის, რომ ჩემს ქვეყანას და ხალხს ვემსახურო, სიკეთე რამ დავთესო, ამის მეტი მე არაფერი წამყვება. სიკეთე დაუკარგავია.

ზუბალანთ გვარის ისტორიისათვის დიდი მადლობელი იყო. ზოგიერთ საგნისა და პავლე შაჰყულიანის გამო სიტყვა ჩამოვარდა და მერე ქართველ-სომეხთა ურთიერთობაზე ასე დაიწყო მსჯელობა: მტრობის და შურის გავრცელებას ერთმანერთში თავი უნდა გავანებოთ. ეს არც სომეხებს შეჰფერით და არც ქართველებს. აბა, როგორ შეიძლება ჩვენი მტრობა და შური? ისე ახლო ვინ არის ქართველთან, როგორც სომეხი? ძველადგანვე და ყოველთვის ერთად გვიცხოვრია მეზობლად, სარწმუნოებაც და, ვგონებ, ენაც და შთამომავლობაც ერთი და იგივე გვქონდა ძველად. და, აბა, ეს როგორ შეიძლება, რომ ერთმანეთზედ გადაკიდებულნი ვიყვნეთ. გაზეთებში როცა ასეთ წერილებს ვკითხულობ, ერთობ მწყინს და გული მტკივა. არ არის კარგი.

ჩვენც, ზუბალაშვილებს, ყოველთვის მათი პატივისცემა და სიყვარული გვქონია: მამაჩემს, პაპაჩემს და მთლალ ჩვენს საგვარეულო შთამომავლობას, ყოველთვის მათ ახლოს გვიცხოვრია და სომეხებთან ნათესაობაც გვქონია, გვაქვს დღესაც და ამიტომ კარგი იქნება არაფერი ცუდი და სამტრო არა ვავრცელოთ-რა. გეფიცებით ღმერთს, რომ სიყვარული ვარდსა ჰგავს და მისი სუნი კიდევ ჩვენთვის საჭირო არის. ისევე ჩვენც, სომეხებსაც, რუსებსაც და თათრებსაც ერთმანეთში სიყვარული უნდა გვქონდეს. მტრობა კაცისადმი ცუდი გრძნობაა და ამისთანა გრძნობაზედ კეთილი არა აღმოსცენდე-

ბა-რა.

მეტად გახარებული იყო განსვენებული სტეფანე ყვირილაში ქართულ თეატრის აგების გამო და პარიჟიდან დაბრუნების შემდეგ წვერად აპირებდა ჩაწერას, იმ ამხანაგობაში, რომელმაც ეს თეატრი ააშენა. ასევე გვკითხა ახალციხის მაზრის სოფ. უდეს ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიის მაშენებელთა კომიტეტის ადრესი. ეს გარემოება კომიტეტს ვაცნობე და იმას კაცებიც გაუგზავნეს ბაქოს, მაგრამ იმ დროს, სტეფანე იქ აღარ იყო, პარიჟს წასულიყო.

აი ასეთი იყო იმ კაცის აზრი და ფიქრი, რომელიც ასე უდროვოდ დავკარგეთ.

აღარ განვაგრძობთ განსვენებულის დახასიათებას მისისავე სიტყვების და ნალაპარაკების მოყვანით. დღეს, როდესაც სტეფანე კონსტანტინეს ძე ჩვენს წინაშე გულ-ხელ დაკრეფილი მდებარებს, დღეს, როდესაც მთელი ქართველობა ესალმება თავის საყვარელს შვილს, თავის მოამაგე და მოჭირნახულე გულ-შემატკივარს, ვგონებთ, მის მაღალ და ადამიანურ თვისებათა გასაცნობად ესეც კმარა. სტეფანე კონსტანტინეს ძე ისეთის თვისების ადამიანი იყო, რომ გაჭირებულთ დახმარება თვითონვე იცოდა, თხოვნა არ იყო საჭირო. მაღლი არა აქვს მაგნიარ დახმარებასო. თვით სძებნიდა გაჭირებულთ და თვითვე იცოდა, რა დროს ვის და როგორ დახმარებოდა.

„წერა-კითხვის საზოგადოების“ 25 წლის დღესასწაულის შესახებ სთქვა, ჩემთვის ფრიად სასიამოვნო იყო, რომ ამ საზოგადოებას მცირედი შეწირულება მივაწოდე ჩემითვე. როგორც კი წავიკითხე გაზეთებში იუბილეის ამბავი, მაშინვე 10,000 მ. გაუგზავნეო.

აი თვით ის წერილი, რომელიც მიეწერა განსვენებულს წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობისათვის.

„ქართველთ შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამგეობას.

პატივისცემით ვაუწყებ გამგეობას, რომ ჩვენის საზოგადოების 25 წლის ფრიად თვალ-საჩინო და განუწყვეტლის შრომის აღსაბეჭდათ მე განვიზრახე შეძლებისდა გვარად დავეხმარო საზოგადოებას. ამასთანავე გიგზავნით 10,000 მან. და გთხოვთ მიიღოთ ეს წვლილი ჩემგან, როგორც ერთის გულშემატკივარის ქართველისაგან.

„ღრმად პატივისცემით დავშთები ზუბალაშვილი. ბაქო“.

თამამად შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ქართველობამ მეტად საგრძნობელი დასაკარგი დაჰკარგა სტეფანეს სახით, ნუგეშად ის ღა გვრჩება, რომ სტეფანეს დარჩენ ისეთივე ღირსეული ძმები, ისეთივე ქართველნი გულით და მოყვარულნი თვისის მამულისა, როგორც განსვენებული სტეფანე იყო.

თუ რამ დაშთა გაუკეთებელი და დაუმთავრებელი სტეფანეს, ისინი გააკეთებენ და დაამთავრებენ თავიანთ და თვით სტეფანეს სასახელოდა და საუკუნო სახსოვრად. ვაი, რომ სტეფანე აღარა გვყავს ცოცხალი, ის მოშორდა წუთი-სოფელს და სინათლის ხილვას, თორემ იმის ქველობის საქმენი სამუდამოდ დაუვიწყარი იქნება და ღრმად დამარხული ქართველთა გულში. („ივერია“). ზ. ჭ.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

ხვალ, 27 სექტემბერს მიაბარებენ მიწას უდროოდ გარდაცვალებულ სტეფანე ზუბალაშვილის გვამს. განსვენებული მკვიდრი ტფილისელი იყო, ტფილისში დაიბადა, აქ სწავლობდა, სცხოვრობდა და აქვე ჩაესვენა საფლავში. დაიბადა განსვენებული 1860 წელს. პირველი სწავლა ოჯახში მიიღო, მერე ტფილისის კლასიკურ გიმნაზიაში სწავლობდა. დაამთავრა გიმნაზია 1880 წელს. ამის შემდეგ ცოტა ხანს ტფილისში იმყოფებოდა, მერე მამამ, კონსტანტინემ იაკობის ძემ, ბაქოს წაიყვანა და ნავთის წარმოების საქმეში ჩააყენა. ამ საქმეში სტეფანე ზუბალაშვილმა დიდი გამჭრიახობა, შნო, და მხნეობა გამოიჩინა და საქმეების წარმოება საუკეთესოდ, ჩინებულად მოაწყო.

ჯერ ისევ სკოლაშივე, განსვენებული, მოწაფეთა შორის, საუკეთესო ამხანაგად ირიცხებოდა. სტეფანე დიდის გავლენის ქვეშ იზრდებოდა, ხოლო დედა მათი ელისაბედი მიხეილის ასული ქ. ტფილისში ცნობილი იყო, როგორც მეტად გულ კეთილი და შემბრალეული ადამიანი, საზოგადოდ ზუბალაშვილების გვარის წევრთ, აქვნიდათ ქველ მოქმედების სიყვარული და პატივისცემა, ეს მათს საგნად იყო იმ თავითვე და ამ მადლიანს მცნებას და წინაპირთა ადამიანურს ვალს არც სტეფანე კონსტანტინეს ძე ჩამორჩა, მან ბევრად გადააჭარბა წინა-პირთა.

დახმარების სათხოვნელად მიდიოდნენ მასთან როგორც ქართველნი, ისე სხვა ტომის ხალხნი. ყველაზე მეტად სტეფანეს დაკარგვა საგრძნობელია ქართველთათვის. განსვენებულს უყვარდა ქართველები და გულით ნატრობდა ჩვენის ერის წარმატებას, მარტოდ ჩამოთვლაც კი ძნელია ყველა იმ სიკეთისა, რაც განსვენებულმა დასთესა: სხვათა შორის, სტეფანე ზუბალაშვილმა და იმისმა ძმებმა 200 ათასი მანათი შესწირეს ბათუმში კათოლიკეთა ეკლესიის ასაგებად. ამდენივე ტფილისის სახალხო თეატრის აშენებისთვის, რომელიც ამ ჟამად უკვე მზად არის. ამას გარდა განსვენებულმა სათა-

ვად-აზნაურო სკოლის შენობისათვის შესწირა 30 ათასი მანეთი, „წერა-კითხვის საზოგადოებასა“ – 10 ათასი მანეთი, ტფილისის სამუსიკო სკოლას 10 ათასი მანეთი, დაჭრილ მეომართა სასარგებლოდ – 15 ათასი მანეთი, დრამატიულ საზოგადოებას – 1000 მანეთი, ხიზაბავრის ქალთა სკოლას – 1000 მანეთი, უსინათლოთა სკოლას – 2,000 მანეთი, ქუთაისის კათოლიკეთა სკოლას – 2,000 მანეთი, გორის კათოლიკეთა სკოლას – 2,000 მანეთი და მრავალ სხვას. დიდ შემწეობას უწევდა ტფილისის კათოლიკეთა სკოლასა და ეკლესიას. ეწეოდა განსვენებული ღარიბ ოჯახებს, მოწაფეებს, სტუდენტებს, მუშებს და სკოლებს. დიდ დახმარებას უწევდა აგრეთვე განსვენებული ქართულ მწიგნობრობას. აძლევდა „ჯეჯილი-ს“ რედაქციას „მოგზაურის“ რედაქციას, მისის ფულით იბეჭდებოდა ქართული სახალხო საჭირო სამეცნიერო წიგნები იაფ-ფასიანი. მ. თამარაშვილს მისცა დახმარება და მისი წიგნიც ამის ფულით დაიბეჭდა. „ივერიას“ გამოუგზავნა დახმარება 1903 წ. დეკემბერში 2000 მ. და მეორე წელს, ე. ი. 1904 წელს უნდა მიეცა 3000 მან., მაგრამ ეს ვედარ მოასწრო, სიკვდილმა უსწრო. „კვალს“ განახლებისას თვეში დაუნიშნა 250 მ. ვიდრე დაიხურებოდა ეს გაზეთი, სამი თვის განმავლობაში მისცა 750 მან. არც შემდეგ დასტოვებდა ამ გაზეთს, რომ არ დახურულიყო. თვეში 250 მანეთი უნდა ეძლია, ვიდრე გაზეთი ფეხზედ დადგებოდა – და ბევრიც სხვათა: ყველას ჩამოთვლა აქ ძნელია. ბევრი კეთილი საქმე გააკეთა მან. თვით, იყო სამაგალითოს თვისების და დიდი კაცთ მოყვარე, დიდი სიბრაულის მექონი. როგორც ადამიანი დიდი დანაკლისია ჩვენის და სხვათა ტომისთვისაც, რადგანაც იგი განურჩევლად ეხმარებოდა როგორც ქართველს, ისევე სომეხს, რუსს, თათარს და სხვათაც. დიდი მოსიყვარულე გულის პატრონი იყო.

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი დაუვიწყარო ადამიანო!

(„ცნობის-ფურცელი“).

ზ. ჭ.

მოგონება

ანუ შენიშვნები და ჰაზრები სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილზედ.

ჩვენმა მოსანმა აკაკიმ სტეფანე ზუბალაშვილის დასაფლავებაზედ სიტყვა წარმოსთქვა და სხვათა შორის სთქვა შემდეგი: „რომ კაცის ღირსების პატივსაცემად საქმე გულია და არა-ფულიო“. ჭემმარიტად ეს ასეც უნდა გახლდესთ; საქმე ადამიანის ღირსება და სამაგალითო საქმეები უნდა იყოს და არა

ქონებრივი დიდი შეძლება. ეს რომ ასე არ გახლდეს, მაშინ თქვენ მტერს და მოყვარეს თუ კაცთა შორის ცხოვრების ასპარეზედ რა გვარი უკანონობა არ გამეფდებოდა, ბევრს ალაგას, დიდის შეძლების პატრონები, სიკვდილის დროს, ან შემდეგ მრავალთაგან საქებნი გახდებოდნენ და მის საშუალებით ვინ იცის რამდენი გულის დასაწყვეტი ბოროტება არ დაიფარებოდა ჩვენთ შორის. ბევრი ბოროტი პირი დაფასდებოდა ფულით. ჭეშმარიტად ჩვენის აკაკის სიტყვისამებრ საქმე გულია და არა ფული. ეს რომ ასეა და მთელმა ქართველობამ სტეფანე კონსტანტინეს გულს აგო პატივი და არა დიდს შეძლებას, იგი ცხადათ მტკიცდება ყველას წინაშე, რომ ქართველობას კარგად შეეგნო თავის საყვარელის მეჭირნახულეს ღირსება, მნიშვნელობა და თუ ვინმემ პატივი სცა და მოვიდა, ყველა იმ გრძნობით იყო სავსე, რომ სტეფანეს მადლიანის ღირსებისათვის ეცა პატივი, უკანასკნელად გამოსალმებოდა ისეთ კაცს, რომელსაც ამ ჩვენს გათახსირებულს დროში თავის ქვეყნის და ერის სიყვარული გულში ბრწყინვალედ უდუღდა. სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დასაფლავება მოხდა დიდის და საერთოს პატივისცემით. დაესწრა მთელი თფილისის ქართველობა, მთელი განათლებული საზოგადოება. იყვნენ დეპუტაციები ბათუმიდან, ბაქოდამ, გორიდან, ქუთაისიდან, ახალციხიდან და სხ. სამღვდელთაგან კათოლიკების მოსული იყვნენ ბათუმიდან, ბაქო, ახალციხე და რამდენიმეც სოფელიდან, წირვაზედ მწირველნი და საფლავის კარამდე თორმეტმა მღვდელმა მიაცილა თავის სასულიერო უფროსის პირით. ამათ გვერდზედვე იდგნენ ქართველთ სამღვდელთაგან და არქიმანდრიტი გიორგიც ნიშნად უღრმესის პატივისცემის და თანაგრძნობისა.

დასაფლავების წირვა (27 სექტ.) დიდის დიდებით იქმნა შესრულებული და სიტყვები წარმოთქმული ქართულად, რუსულად და ფრანგულად. ქართულად სთქვეს აკაკიმ, მღ. ვინმე მესხმა, ანს. მღებრიშვილმა, როსტომაშვილმა, ვ. ყიფიანმა, პატრმა ნულაშოვმა ფრანგულად და თფილისის ქალაქის მოურავის მოადგილემ რუსულად. ყოველი სიტყვა და ჰაზრი ნათლად ხატვენ სტეფანე კონსტანტინის ძის მადლიანს მნიშვნელობას, მის იშვიათობას ჩვენს დროში და მასთანვე მწუხარებას თუ რამდენად ძნელია ასეთი პირის დაკარგვა საზოგადოებისათვის განურჩევლად სარწმუნოების და ეროვნების, ვინაიდან იგი ყოველ ტომის კაცს ერთ ნაირის თვალთ უმზერდა, ერთ ნაირად უყურებდა. ყველას პატივი და სიყვარული განურჩევლად სწამდა, რაც ერთობ იშვიათია ჩვენს გათახსირებულს დროში.

მოვიხსენებთ, რომ ქართველ განათლებულ საზოგადოე-

ბის გარეშე უცხო ტომის პირნიც დაესწრენ. ადგილობრივ გაზეთებმაც დიდის პატივისცემით მოიხსენეს განსვენებულის სახელი და ღირსება, რამდენიმე შესამჩნევი მოგონებაც მიუძღვნეს. დასაფლავების დღეს ნათლად გამოსჩნდა, რომ ქართველობას კარგად ჰქონია შეგნებული თავის მოვალეობა, სცოდნია მნიშვნელობა კაცად კაცურის კაცისა და მიტომაც ყოველი ქართველი მწარედ გლოვობდა თავის საყვარელს „სამაგალითო ადამიანს“. დიდი, პატარა, შინაური, თუ უცხო ყველა მის ქებით მოგონებაში იყო, ყველა ცხონებას და ქებას უთვლიდა. ბაქოს მუშათა გლოვნასაც თავის მხვედრი ემოსა. ამათში სტეფანეს სახელი დიდხანს დაშთება უკვდავად. დასაფლავება იყო გრძნობიერი და დასანანი ყველასთვის, სამი ამფუანი იყო, სამივ გვირგვინებით შემკული და მორთულ მოქარგულები. გვირგვინებთ შორის იყო ვერცხლის გვირგვინებიც, სულ რიცხვით სამოცამდე, მათში მოიპოვებოდა ყველა წრის და დარგის, ქალთა საზოგადოებისაგან, მუშებთაგან, სასულიერო წოდებათაგან, სასწავლებლის მოსწავლეთა მზრუნველთაგან, სხვა და სხვა საზოგადო დაწესებულებათაგან და ზოგიც სხვა და სხვა სამეცნიერო წრებთაგან.

დასაფლავების შემდეგ ალაპის მაგიერ შეუძლოთ დაურიგეს 4000 მ. ზოგს 1 მ. შეხვდა და ზოგს 3 და 5 მ. შეუძლოთა შორის დიდი მადლობა გაისმოდა, ყველა, აქებდა სტეფანეს სახელს და მადლობას უძღვნიდენ მის ძმებს. ხალხში ხმა მალა განისმოდა ისეთი სიტყვები, რომელნიც ნათლად აღნიშნავდენ შემდეგს: მე საწყალს და უბედურს, ლუკმა პურის მნატვრელს ძლივს მეღირსა და ხელში მანათი და სამი მანათი დავიკავეო. შეუძლოთა ამ სასიხარულო წუთებს კაცი ვერ ანუსხავს, იგი გამოუთქმელია, ვინც არ ნახა ეს წუთები საწყალი ერისა ის მას ვერც წარმოიდგენს. საქებია ის კაციო, ამბობდენ, რომელიც სიკვდილითაც კი ხდება შეუძლოთა მაგალითიო. თფილისში მეტად ბევრი მდიდარი ხალხი დახოცილან, დიდი შეძლების პატრონები, მაგრამ ასეთი რიცხვის ფულის დარიგება კი არავის ახსოვს, დაურიგებიათ შაურობით ან ორ შაურობით და არა ასე უხვად. ცხადი საქმეა რომ ესეც სანაქებო და მეტად ქებული დარგია სტეფანეს ჭირისუფლების. ჩვენი ყურადღება მიიქცია რამდენმამე მოხუცებულთა გოდებამ, ამბობდენ ოხვრით, განა მოიფიქრებდა ვინმე, რომ ჩვენი გულ მოწყალე სტეფანე, ჩვენი კეთილის მდომი, ჩვენი დამხმარე ესე მალე, ესე უდროვოდ გარდაიცვლებოდა, ეს რა მოხდა ჩვენს თავზედ, ეს რა ბოძი წაგვექცა, რა მეხი დაგვეცა. ვილას ვნახავთ მისებრ თავ-მომწონეს და შემბრალებელს, მისებრ დამხმარეს, ერთი რუსი ამბობდა: რომ დღეის შემდეგ ასეთი პირი, ასეთი სული არ დაიბადებო. დიდ დამხმარებას

ამლევდა საწყლებს და ღარიბებსაო. მეორე რუსი: რომელიც თფილისის რკინის გზის პირველ კლასის შვეიცარია, სტირო-და თითქმის და ამბობდა: მე მისგან დახმარებას არ ვიღებდი, რადგანაც მე ამის არა მიჭირს რა, მაგრამ იმას კი ვერ დავი-ვიწყებ, თუ იგი ჩემს თვალთ წინ როგორ ეხმარებოდა და-რიბებს. ბაქოში მე თვით მინახავს, თუ რა დახმარებას ამლევ-და ღარიბ რუსის მუშებს, სომხებს და თათრებსაც. ასეთ სიტ-ყევბი მრავალთაგან განისმოდა აქეთ იქით.

ასეთი მწარე იყო, ასეთი საგლოველია სტეფანე კონს-ტანტინის ძის ზუბალაშვილის დაკარგვა და ასეთს სუფთა სამ-გლოვიარო სულიერს გოდებისთან იყო მისი ხსენება დაკავ-შირებული. მისი გვამი დაპკურებულ იქმნა თვით ცხარე ცრემ-ლებითაც კი სამარეში კუბოს ჩასვენების დროს. პავლე თუმა-ნიშვილის სიტყვებმა ხომ ყველა ატირა.

„ჩვენო ძვირფასო მამულიშვილო სტეფანე, შენი სამ-შობლო გიყვარდა დიდათ და აი შენმა სამშობლობაც უნდა მიგისვენოს გულზედო“ აქ ტირილი მოუვიდა მას, ვეღარ შეს-ძლო. და მასვე აჰყვა მთელი საზოგადოებაც. ასეთი იყო უკა-ნასკნელი წუთები სტეფანეს მზესა და სოფელთან გამოსალმე-ბისა და ასეთის სუფთა უმანკოს, უზადოს ცრემლებით იქმნა მისი კაცთ მოყვარე გული და სხეული დაპკურებული. ჭეშმა-რიტად, რომ ერის ცრემლი და გოდება სტეფანეს შესახებ იყო წრფელი, უზაკველი და მჭიდროთ შეერთებული იმ ნა-თელ გარემოებასთანაც, რომ მოღვაწე აკაკიმაც ბრძანა „საქ-მე გულია და არა ფულიო“. საქმე სტეფანეს წმინდა გული იყო და მთელმა ქართველობამაც მიტომ აგო ისეთი შესაფერი წმინდა გადასახადი.

ასე დასრულდა ჩვენი ძვირფასი სტეფანეს სიცოცხლის დღენი ჩვენთ თვალი წინ და ასეთის სამგლოვიაროს ძაძით მოსილთა მივაბარეთ იგი მიწას 27 სექტ. 1904 წ.

II

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის მიმართლებას და ცხოვრების პირობებს პირდაპირ წმინდა, სუფთა საზოგა-დო ხასიათი აქვნდა, მისი გამცნებული კაცური ცხოვრების გეგმა პირდაპირ ამის საღაროს შეადგენდა, მისის ცხოვრების გასაცნობათ ჩვენ წინ მრავალი შესამჩნევი ცნობებია შეკრე-ბილი. ყოველი ცნობა ნათლად ღაღადებს სტეფანეს საზო-გადო საქმეთა პატივისცემის უაღრესობას, ამ პატივისცემის სა-მაგალითოდ შენახვას და თავის წინაშე კაცობრიობის ვალის გადახდასაც. ასეთი სიყვარული საზოგადო საქმეთა და კერძო გაჭირებულთა პირთა პატივისცემისა მის გულში დაუშრეტე-

ლის სინათლით ენთო და ვისაც კი სტეფანეს პირადი ცნობა აქვდა, ის ამაზედ ცხადათ დაგვეთანხმება. ჩვენს დროში, უნდა ითქვას რომ ასეთი კაცები მეტად იშვიათია, მათ ხშირად ბევრს ვერა ვნახავთ, ასეთის დიადის ბუნების იყო სტეფანე, ისეთის მაღალის ინერციის, რაისა გამო აქ მის დასახასიათებლად მოვიყვან ზოგს ისეთ ცნობებსაც, რაც განსვენებულის ძმამ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილმაც გადმოგვცა.

„სტეფანე კონსტანტინეს ძეს დავაჟკაცებიდამვე უყვარდა საზოგადო საქმეთა პატივისცემა, მის გულში საზოგადო საქმეთა სიყვარული დიდათ იყო განღვიძებული, სტეფანეს გული საზოგადო საქმის სამსახურისთვის იყო დანიშნული, მთელი თავის არსება და სიცოცხლეც ამის მსხვერპლად მიაჩნდა, გარემოებას რომ ხელი შეეწყო, მაშინ იგი საზოგადო საქმეთა სამსახურის უღელში შეებმებოდა და დღეს, საზოგადო საქმეთა მოქმედების ასპარეზზედ ერთს შესამჩნევს მოღვაწედ ჩაითვლებოდა.

მაგრამ ეს ასე არ მოუხდა სტეფანე კონსტანტინეს ძეს, ცხოვრების პირობებმა მას თავიდგან ააცილეს პირდაპირ საზოგადო საქმეთა სამსახურს და იგი მიკედლებულ იქმნა მამისაგან დაწყობილ საქმეთაგან. ამის ცხოვრების გეგმის შეცვლას აუცილებლად ითხოვდა როგორც შინაური ცხოვრების გარემოება, ისევე ბაქოს წყაროების გარეგან წარმოების საქმიეებიც. სტეფანე კონსტანტინეს ძემ მთელი თავის საცოცხლე, მთელი თავის გულ-ღონე მამისაგან დააწყობილ საქმიეებს მოანდომა, მის მოწესრიგებას მრავალ ფეროვნად, მის განკარგვას და სხ. ამაში გაატარა მან თავისი დღენი.

რაკი სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი საზოგადოების წინაშე პირდაპირ უღელში შებმას ასცდა და სამსახურს განერიწა, მიტომ მის მაგიერ მან განიძრახა საზოგადო საქმეთა პატივისცემა, მის სამსახური და ნივთიერად დახმარება, კაცობრიობის წინაშე მას ასეთის მხვედრით მიაჩნდა თავის ვალის გადახდა საჭიროდ და მიტომაც იგი ყოველს საზოგადო საქმის თუ კერძო დაწესებულებას, ანუ კერძო გაჭირებული პირის სასარგებლოდ არას იშურებდა“.

ჭეშმარიტად, რომ ეს სწორედ ასეც იყო და ყოველთვის იმას ამბობდა განსვენებული.

„ყოველი ჩვენთაგანი მოვალეა, რომ საზოგადო საქმეს პატივი სცეს, ყოველს გაჭირებულს შეძლების და გვარად დაეხმაროს, მეც მოვალე ვარ ამისი. ყოველი კაცი მოვალეა, რომ საზოგადო საქმეთა შენობაზედ თითო აგური მიიტანოს და დადოს ასაშენებლად, მეც ასევე ვსთვლი ჩემს ვალად და ჩემის ძმების და მიტომაც მიგვაქვს აგურები დასაწყობად“.

საზოგადოთ, საერთო საქმეთა მოვალეობაზედ ასეთი შეხედულება აქვდა და კერძოთ ქართველობისკი ისეთი რაითაც, თავის თავს ქართველი ერის გულ შემატკივრად სთვლიდა და წერილის წერის დროს ასე აწერდა ბოლოს: – „როგორც ერთ გულ შემატკივარ ქართველთაგანი“. ჩვენს „წერა-კითხვის სამართველოსაც“ ასევე მოსწერა წერილის ბოლოს, როცა დახმარება გამოუგზავნა ბაქოდან...

ჩვენს წერილებში სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი მეტად შემბრალეთ დავხატეთ, ნამეტურ მას დიდი სიბრალული ემჩნეოდა მუშა და ხელოსან ხალხისა, ნამეტურ გაჭირებულთა და ღარიბთა. იგი გაჭირებულთ ისე ეხმარებოდა, რაც ძრიელ ბევრს უნდა ეუწყებოდეს. ეს მისი გული და სული სულ საწყალთაკენ იყო მიმართული, ძნელად რომ სტეფანეს სადმე გაჭირებული მუშა ენახა და მას მისთვის დახმარება არ მიეცა. ნამეტურ თავის მომუშავეთათვის. ეს ჩვენ მიტომ მოვიყანეთ, რადგანაც ჩვენს დროში შეძლებულ პირებთაგან ერთობ ხშირად და შეუსაბამოთ ირბევინ და იჩაგრებიან საწყალი და უილაჯო ხელოსნები და მუშები. ჩვენი წერილები „ივერია“-ში სტეფანეს ძმას იაკობ კონსტანტინეს ძეს წაკითხა და მუშათა შესახებ აი რა გადმოგვცა სტეფანე კონსტანტინეს ძის დასახასიათებლად.

„მოგეხსენებათ, რომ ბაქოში სულ რავდენიმე სამრეწველო და სამუშავო, ქარხნები არსებობს. იქ მუშათა და ხელოსანთა მუშაობაც დიდის ტანჯვით სწარმოებს, მათი შრომა სწორედ ჯოჯოხეთურია, აუტანელი, თუ არ გაჭირებული კაცი, თუ არ მეტად ღატაკი, ის უამისად იქ არ იმუშავეს. ხშირად ასეთ მუშებს აქა იქ სჩაგრავენ კიდევ, გარდა ჩაგვრის სხვა ბოროტებასაც უშვრებიან, ამიტომ იქ ხშირად მუშები ერთი კვირის ჯამაგირსაც არ სტოვებენ თავიანთ სამუშაოში, გარდა ამის უსიამოვნება და ამბოხებაც ხომ ერთობ ხშირად ხდება“.

„სტეფანე კონსტანტინეს ძესთან კი ესეთი არას დროს არაფერი მომხდარა, მას დიდი სიყვარული და სიბრალული აქვდა მუშების, ეს მუშებმაც კარგად იცოდნენ, მუშები მინდობილნი იყვნენ და მასთან არამც თუ ერთი კვირის და ორი კვირის ჯამაგირს სტოვებდენ, არამედ მთელი თვის და ორი თვისასაც არ მიჰქონდათ. სტეფანე კი ყოველთვის აძლევდა თავიანთ მხვედრს დროზედ, მაგრამ მათ არ მიჰქონდათ და ამბობდენ, იყოს ერთი თვის და ორი თვისას ერთად წავიღებთ. რაც შეეხება ამბოხებას და უსიამოვნობას ხომ მუშათაგან მის სამუშავოში არასდროს არაფერი მომხდარა“.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის სიტყვა და შენიშვნები მართალი გახლავსთ, ჭეშმარიტი, ამას მთელი ბაქო

დაასაბუთებს. საზოგადოთ ჩვენის ქვეყნის და ერის და უცხოთა შესახებ განურჩეველი სიყვარულის შესახებ რაც ჩვენ ვახსენეთ, იაკობ კონსტანტინეს ძემ გადმოგვცა შემდეგი:

„დიახ, სტეფანე კონსტანტინეს ძეს დიდი სიყვარული აქვდა როგორც საქართველოსი და ქართველის, ისევე რუსის, სომხის, თათრის და საზოგადოთ ყველასი, ყველას გაჭირება ერთნაირად მიაჩნდა, ხოლო ქართველებსკი, რასაკვირველია, როგორც ქართველი უფრო ეთვისებოდა, ესიყვარულეობდა“.

ასეთი თვისების იყო სტეფანე კონსტანტინეს ძე და ასე აბრწყენდა მისი გული და საქმენი ჩვენს გონებას. მისი სამუშაო ქარხნის და მუშათა ნახვის დროს აღტაცებული იყო ჩვენი მწერალი ბ. ზურაბიშვილი და შარშან „ივერია“-ში ქებით და თავმომწონეობით მოუთხრობდა მკითხველს როგორც სტეფანეს შეუდარებელს შნოს და ენერგიის შესახებ, ისევე მის თუ იგი თავის მუშებს რა სიყვარულს და რა მფარველობას უწევდა განურჩევლად ეროვნების და სარწმუნოების, რაისა გამო მის მუშებიც უაღრესად ესიყვარულეობდენ და ყოველ მის ნახვას ნატვრით და სიხარულით ელოდენ, სტეფანეს ნახვა რომ მის მუშებს ყოველთვის რაღაცა განუსაზღვრელ სიხარულს ჰგვრიდა, ეს მე თვით გამიგონია, ამას სხვებიც დაასაბუთებენ ცნობებით.

მუშათა და სხვათა საზოგადო თუ კერძო პირთა ნაკლის შესახებ აი რა ჰაზრის იყო. ამ სამი წლის წინეთ, სტეფანე კონსტანტინეს ძე ბორჯომში გახლდათ, მე და ივ. როსტომაშვილი ვიყავით მასთან, ვნახეთ. სხვათა შორის ერთი პირის ნაკლის შესახებ ჩამოვარდა ლაპარაკი, წარმოითქვა, რომ ეს ასეთი პირიო. ამაზედ სტეფანემ წარმოსთქვა:

III

„დიახ, მეუბნებიან ხოლმე, რომ ეს ასეთია, ის ისეთია, ერთი სიტყვით, არ შეიძლება რომ ვისმეს ხმა გასცე, რამე სიკეთე უყო, ეს ნახოს, ან გაიგოს ვინმემ და მერე მასზედ ან ანბავი არ მოგიტანონ, ან წერილი არ მომწერონ და არ ეცადონ მის შეძულებას. ეს ასეთია, ის ისეთიაო. მერე ვინ არის უნაკლულო, ვნახავთ სადმე ისეთ კაცს, რომ მას ნაკლი არ აქვდეს, ერთი რამე საქმის გულისთვის კაცი შეიძულეო. ეს როგორ იქნება. იქმნება კაცი ერთ საქმეშია უგვანი და დანარჩენში კარგი, ერთი საქმით კაცის მოძულება არ შეიძლება. ოქრო რომ ტალახში ჩავარდება, ის რასაკვირველია გატალახიანდება, იმას ამოღება უნდა, გარეცხა, მის შემდეგ ოქრო ისევ სუფთა ოქროდ დაშთება, მე ამ აზრისა ვარ და

ნურავის აქვს იმედი, რომ მე ვინმე ვისმეს ჭორებით და მტრობით შევაპულო. გარდა ამის მე დიდად მძულს ჭორები და ერთმანერთის ცილი“.

ამ სიტყვის სინამდვილის მოწმად ვაღიარებ ივ. როსტომაშვილს. ვგონებთ ეს სიტყვა ნათლად და კარგად ხატავენ სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის დიდს გონიერებას, ხალხთა ცხოვრების ღრმა ჯურღმულზედ, კაცთა შორის გაუტანლობას და თვით ძმათა და ერთ სახლიკაცთა შორის დიდს გაუტანლობას და მტრობას, რაც ჩვენსა და უცხოელეშშიაც ოთხსავ კუთხით გართხმული. ვგონებთ, ამ სიტყვას ჩვენი კომენტარია აღარ დასჭირდეს, იგი კარგად აჩენს სტეფანეს ღრმა გონიერს შემძლებლობას, თუ მას კაცის სულიერ და ხორციელ მხარეზედ რა წარმოდგენა აქვდა, რა კანონიერად ზედ მოწვენილი განსჯანი.

რამდენათაც სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი მოყვარე იყო საზოგადო საქმეთა პატივისცემით და შეუძლოთა სიბრალულით, იმდენათვე იგი შეწუხებული იყო საზოგადოების თუ კერძო პირთა მისვლით, წერილების მიწერით და ათას ნაირის თხოვნების დატვირთვის და დავალებით ისეთ საქმეთაგან იგი დაღალული იყო და თითქმის მობეზრებულიც. ეს რომ ასეა ამას დაასაბუთებენ მის ახლოს მდგომი მცნობნი და ნათესავ მეგობრებიც. ამ გარემოების შესახება აი რა უთქვამს:

„წარმოიდგინეთ ჩვენი უბედურება, რომ მე დიდათ მაწუხებენ სხვა და სხვა ადგილას წვრილმანის თხოვნებით. ნამეტურ შეწუხება იციან ქალებმა, ყმაწვილებს დაიჭერენ ხელში და მოვლენ სათხოვნელად, ტირილსაცკი დაიწყებენ, რასა იქმ, არ მისცე რამე, არ შეიძლება, მისცემ და მით რა უნდა გახდეს, ან ვინ იცის მას როგორ მოიხმარებს, რამდენ ქალს კი შევამჩნიე, რომ წინდის ქსოვა რა არის, ისიც კი არ უნდა იცოდეს, ვგონებ უბრალო მუშაობასაც არ კადრულობენ. ზოგს ხელზედ აუარებელი ბეჭდებიც აქვს, ისიც ძვირფასის. თხოვნა კი არ ერიდებათ. ასეთი ქალების რიცხვი უფრო დიდს ქალაქებშია, პატარა ქალაქებში იგი მცირეა და იქ ტყუილა თხოვნას ვერც არავინ გაბედავს. ქალაქში კი ხშირად ცუდლუტობენ და ცრემლებით ატყუილებენ ხალხს. ნამდვილად გაჭირებული კი ვერ სარგებლობს შესაფერის დახმარებით“.

ასეთი ჰაზრის იყო ჩვენებურ მათხოვარ ქალთა შესახებ, ეს რომ ჭეშმარიტებაც გახლავსთ და გამოცდილის კაცის დასკვნა ამას ფიქრი არ უნდა. აქ არავის პიროვნება გახლავსთ შელახული. ძალიან ხშირად ხდება ჩვენში და ჩვენთ თვალთ წინ, რომ ნამდვილად საწყალი ქალი კი ვერ სარგებლობს

თავის გაჭირების დროს, არამედ უფრო გამოცდილი და არ გაჭირებული. ეს არის ჩვენი საწუხი და სავალალო, რომ საწყალი ქალის და დასტურ ნამდვილ საწყალი ქალის მდგომარეობა მეტად საბრალოა და საგრძნობი. მას ცალკე სიღარიბე აწუხებს და ცალკე კიდევ გამოუცდელობა, მორიდება, თხოვნის გაუბედავობა. რაღა ფიქრი უნდა, რომ ასეთ საბრალოთა გარემოება სტეფანე კონსტანტინეს ძეს კარგად ჰქონია შესწავლილი და მიტომაც მწუხარებდა სინანულით.

ჩვენი ძველი ქალების მოგონება ძრეელ უნდა ჰყვარებოდა. ქებით მოიგონა თავის დედის ელისაბედის სიტყვით ძველი ქართველი ქალები და სთქვა, რომ ადრინდებური ქალები ეხლა ჩვენში ძრეელ ცოტა არისო, როგორც მე აღარა მყავს ჩემი კარგი დედა, ისევ მრავალთაც სხვებსაო. ამ დროსვე გადმოგვცა თავის დედის სურათი, რომელიც იტალიაში იყო ნაბეჭდი. რომელიმე კაცის ცხოვრების და ისიც შეძლებული კაცის პიროვნების შესახებ მოვიყვანთ კიდევ შემდეგს სიტყვას, რომელიც უეჭველია უმნიშვნელო არ იქნება როგორც ჩვენთვის, ისევე მის თუ ხშირად რა გვარ უნდა იყვნენ მობეზრებულნი ზოგი ერთ შეძლების პატრონებიც კი. ამას გამოაჩენს შემდეგი:

„წარმოიდგინეთ შემდეგი: ზოგი ერთი პირისაგან მომდის წერილი, შიგ მისი პასპორტიც კი სძევს და სამსახურის ნიშნის ფურცელი, ანუ მოწმობა. არ იცი ვინ არის, რა ტომის, რა სახის, რა ენის, რა თვისების, რა ხასიათის და სიმართლის, ესეც არ იცი, ვინ იცის, იქმნება ნამდვილად გაჭირვებულიც არის, იქმნება არა, ამის გაგება ერთობ ძნელია. მოდის, დახმარებას აძლევ, მიდის ის, მის მერე მოდის მეორე, მესამე და მეოთხე, დასასრული არა აქვს. მთელი დღეები და თვეები სულ ასეთ პირთა მიღებას მოუწოდებდა კაცი და ვერც გაათავებ. მთხოვნელთ შორის თვით დიდი ჩინის და ორდენების კაცებიც კი არიან. ერთმა დიდის ჩინების და ორდენების კაცმა საქმე გამიჭირა, გულზედ გაიმწკრივეს აუარებელ ჩინებს, მოვა, თავზედ დამადგება და დაიწყებს: მამე, მამე და მასესხეო. სწორეთ უნდა მოგახსენოთ, ასეთ პირებმა ნერვები მომიშალეს, მომაბეზრეს, ეს არის შესაწუხი, თორემ საწყალ ლატაკს კაცსა თუ ქალზედ მე არას ვიტყვი, მათი დახმარება ყველას ვალია და ჩვენიც. ზოგი ერთი თავადისშვილი მოვა და იტყვის ბანკში მამული მეყიდება, მიშველე რამეო, შენ შედიხარ მის გარემოებაში, აძლევ დახმარებას და ის კი ვინ იცის რა ბოროტებაში არ ფლანგავს“.

ასეთ პირებს ძრეელ მოებეზრებინათ 1901 წ. სწყინდა დიდათ მოტყუილება. ნუ კი ვინმე მომატყუებს და რაც უნდა ის მთხოვონო. ზოგი რომ მიმართამდა, თურმე პენსიის

კნიშკასაც კი მიუტანდა, რომ დაიგირავეო, ზოგი მზა მზარეულს ვექსილს დასწერდა, წერილში სდებდა და სტეფანეს უგზავნიდა, რომ გაჭირებაში ვარ და ფული მასესხეო, აი ესეც ვექსილიო და ამა და ამ დროს გადაგიხდიო. ძრიელ ბევრისთვის სტეფანეს ვექსილიც დაუბრუნებია უკან და თან ფულიც გაუგზავნია. ერთის წერილის მიწერის შემდეგ სთქვა შემდეგი:

IV

„კარგი იქმნება, რომ შენი წერილის კონვერტს ქართულადც დააწერო, რომ ვიცოდე ვისგან არის, თორემ წერილი ვეღარ გამიხსნია, ყოველ წერილის გახსნის და წაკითხვის დროს კაცი თითო ხიფათს უნდა ელოდეს, ზოგი წერილის წაკითხვის შემდეგ სიბრალულით აივსები, მერე დაიბარებ მას, იგი მოვა ისე ჩაცმულ დახურული, რომ კაცი შეხედვით გაკვირდება, იტყვით ასე ჩაცმულ დახურულები, ასე მორთული და გაჭირება, ამისთვის თხოვნაც კი, ვერაფერს ეტყვი, ინატრებ მხოლოდ იმას, რომ ნეტა ასეთ პირნი არა ტყუოდნენ, არავის ატყუილებდნენ და სიღარიბეს რა დაემრახება, რა უყოთ, მით არავინ დაიდრახება, ტანისამოსი ვერც სიღარიბეს დაჰფარავს, არც ჩვენ უნდა შევცდეთ და ვისმეს მის გამო ბოროტება დავწამოთ. ვინ იცის, იქმნება ტანისამოსი მას სუფთად აცვია და ლუკმა პური, ცალი ფულიც კი ენატრება“.

უნდა მოგახსენოთ, რომ მართლაცა და სტეფანე ზუზულაშვილი შეწუხებული იყო სხვა და სხვა პირთა თხოვნებისაგან. მას ყველა აწუხებდა: ყოველ დღე მისდიოდა სხვა და სხვა წერილები, სხვა და სხვა მთხოვნელები, ისე ფეხს ვერ გადადგავდა სადმე, რომ გზაში რამდენიმე მთხოვნელი არ დახვედროდა. მთელი თავის სიცოცხლე, რომ სულ ასეთის საქმეებისათვის მოენდომებინა, იგი მათ შრომას და სამსახურს ვერ აუვიდოდა. ცხადი დასკვნა უნდა ვიქონიოთ, რომ მართლაცა და შეძლებულთაგანი ვინც კი ასეთი გულ მოწყალე იქმნებოდა, ის ყოველთვის ასე იქმნებოდა შეწუხებული, ვინც არა და იმას კიდევ არვინ მიეკარება. დიახ, ეს დღეს, ჩვენი თვალთ წინ ასეც გახლავსთ. ჩვენს გარდა სტეფანეს გულ მოწყალე მნიშვნელობა და სამაგალითო თვისება რუსულ გაზეთებშიც დაწერეს და ნამეტურ „ახალ მიმოხილვაში“ იქაც იგივე იყო და ბაქოს რუსულ გაზეთებშიაც, რომ სტეფანე კონსტანტინეს ძეს საწყალი ხალხი ძრიელ უყვარდა, იგი მათ დიდს დახმარებას უჩენდა, გაჭირებული კაცი მისთვის სულ ერთი იყო ვინც უნდა ყოფილიყოს. ხალხის სამსახურისა და სიყვარულში და-

ვაჟკაცდა და მათი ვალი ისე გადაიხადა თავის წილად, რომ ღმერთმა ქმნას მის მეთავედი სხვა ჩვენმა შეძლებულმა პირებმა გადაიხადონ.

ვიტყვი თამამად, რომ ჩვენს დროში, სტეფანე კონსტანტინეს ძეს იმდენი დავალება აქვს დადებული საწყალ ხალხზედ, რომ ძნელად რომ ამით მას ვინმე შეეძაროს. ესეც ერთი თავ მოწონება არის მთელის ქართველობის. ამ ჯერათ ამის ვიკმარებთ და შემდეგისთვის სხვას შევკრებთ უმეტესად ღარიბ მუშა ხელოსნებთაგან, ღარიბ მოხუცებულთ ქალთა თუ კაცთა ოჯახებიდამ და გაჭირებულ მოსწავლეთაგან. პირ ნათლად ვიტყვით, რომ ამათ ცნობებში ბევრი სულის ასამაღლებელი სამაგალითო საქმენი აღმოსჩნდება სტეფანეს შესახებ. ვიტყვით იმასაც, რომ ასეთ გულ მოწყალე დარგს და ამაგს სტეფანეში მემკვიდრებითი გარდმოცემასაც უნდა აქვდეს თავისი წილი, რადგანაც ქველ მოქმედებით ქებულნი იყვნენ მათი მამა პაპანიც და მთლად საგვარეულო ოჯახი, თვით სტეფანეს ძმებიც ამ დიადს საგვარეულო მამაპაპათა მცნებას ემორჩილებიან, ნამეტურ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი, რაც უკვე ცხადია ყველასთვის.

ზ. ჭ.

სამბიძრის სიტყვა

განსვენებულს კეთილ-სახსენებელს სტეფან კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილზედ.

«მოვედით თაყვანივცეთ და შეუვრდეთ ღმერთსა და ვსტიროდეთ წინაშე უფლისა, შემოქმედისა ჩვენისა, რამეთუ იგი არს ღმერთი ჩვენი და ჩვენ ერი სამწყსოისა მისისა და ცხოვარნი ხელისა მისისანი». (ფსალმ. 94. 77.)

როცა ისრაელის მეფე სოლომონ ბრძენმან გადახედა თავის ყოფა-ცხოვრებასა, დაიძახა მწუხარებით: ამაოება ამაოებათა ყოველივე ამაო არსო (ეკკლესიასტე), ვითამც წუთის სოფლის ყოვლიფერი უბრალო და არა რაი არის. – მართლა რომ, რასაც ქვეყნის მოყვარულნი კაცნი და ქალნი დიდ ბედნიერებათ სთვლიან, სიამოვნებას, ლხინ-სიხარულსა, დიდებას, პატივსა, ჯანმრთელობასა, ტკბილ სიცოცხლეს და დღერძელობასა, სულ მთლად საეჭვო, მიუწოდომელი და ჭკუის გარეთი რამ არის ჩვენთვის, ტყვილ-უბრალოდ ვსცდებით და ვკარგავთ ღვთის მოცემულ ჩვენს მადლიან დროებასა. ძნელათ თუ ვისმეს ასრულებოდეს ყოვლიფერში თავის სურვილი, ვინ იცის, იქმნება ასი ათასში ერთს როდისმე რომ ღირსებოდეს ეგრეთი იშვიათი ციური მოვლენა, დიდ სასწაულათ მისაღებია; მაგრამ მხოლოდ კი მარტო სიკვდილი უეჭველი

არის და მიუცილებელი ნამდვილათ ჩვენთვის, ადრე და მალე, წამ-და-უწუმ მოსალოდნელ-მოსასვლელი, როგორც გვიბრძანა მაცხოვარმან: «რამეთუ ჟამსა, რომელსა არა ჰგონებდეთ, ძე კაცისა მოვიდეს». (ლუკ. 12, 40). დიდი და პატარა ვერავინ გადაურჩება ვერაოდეს მის განძვინებულს მრისხანე ბრჭყალსა, მისგან ატირებულია მთელი ამ წუთისოფლის კაცობრიობა; ქვეყნის დასაწყისის მოღმა არავინ არ გაუხარებია დღემდის და არც არა დღეის შემდგომ თვალს გაახელინებს ვისმეს უწყალოდ მმუსვრელი.

აგერ დღეს ჩვენ დიდ სატირელ-სავაგლახოთ ვხედავთ ჩვენს თვალ-წინ მის ერთს უწყალო მსხვერპლთაგანს, კუბოში მოსვენებულს კეთილ-სახსოვარსა სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სხეულსა, ისეთ ქვეყნის საქებ-სადიდებელ, მკვირცხლ, ცოცხალ ვაჟკაცისას, რომლის ბედნიერ ხელ-გაშლილ ქველ-მოქმედებას ქალაქ-სოფლამდის უკვე დიდს ალტაცებით წინ ვეგებებოდი სიხარულ, ფარფარუჭობით პირმლიმარენი: ვამბობდით, ეს არის ღმერთმან შეგვიბრალა, გარდმოგვხედა წყალობის თვალთ, მოგვცა, მოგვანიჭა ერთად ერთი ძვირფასი კაცთ-მოყვარე, ქვეყნის შემბრალელებელი კაცი, კურთხეული გვარიშვილი, გვარის ბატონი, დიდება, სიხარული, ეკლესიების მაშენებელი, კეთილ-მორწმუნე ქრისტიანი, ქალაქის განმანათლებელ-წარმამატებელი ძვირფასის მდიდრულის სამადლო შენობებითა, თეატრია, სათავად-აზნაურო სკოლაა, სახალხო სახლი თუ სხვანი, გლახაკთ გამკითხავი, გაჭირვებულთ შემწე მომხმარი, დავარდნილ დაცემულთ აღმადგინებელი, მუშა, მოსაქმური, დამჯილდოვებელი და გაურჩევლათ ყოველი კაცის დამაკმაყოფილებელი, სარწმუნოების მოსარჩლე-აღმამაღლებელი, მშვიდობისა, ერთობისა, სიყვარულისა და ყოველის სიკეთის მომფენელი უხვათ! და რა ვიცოდით, თუ ასე უეცრად ხელიდგან გამოგვეცლებოდა ჩვენის ცოდვითა და სიხარული და ფარფარუჭობა გლოვა-მწუხარებაზედ შეგვეცლებოდა! საუკუნოდ იყოს სახსენებელი მისი!

დიდი სიკეთე უყო, სხვათა-შორის, ბათუმში გადასახლებულ ახალციხელ კათოლიკეთა, რომ დიდებული ეკლესია-ტაძარი აღუშენა: არ აკმარა მდიდრად მორთვა-მოწყობა მისი; მოიწვია ადგილობრივი ტირასპოლის ეპარქიის რომის კათოლიკეთა ეპისკოპოსი ყოვლად-სამღვდელო უ. ედუარდ დე ბარონ როპპი ეკლესიის საკურთხევლათ თავის ხარჯით და გაგვაბედნიერა მთელი კავკასიის კათოლიკობა, რომ რამდენიმე საუკუნოების აქეთ კათოლიკე ეპისკოპოსი აღარ მოსულიყო ჩვენს ქვეყანას და არ გვენახა, ვნახეთ, ვემთხვიეთ მის მაღლიან კურთხეულ მარჯვენასა და მივიღეთ უხვი ლოცვა-კურთხევა. ვისმინეთ მისი მწყემსებრივი

მამაშვილური სწავლა დარიგება, ცვა-მფარველობა და გვენუ-
გემა დიდათ, მოვლო მთელი ქალაქ-სოფლები, განამტკიცა
და გააძლიერა წმიდა საიდუმლოებითა დიდით წვრილამდის
მთელი ჩვენი კათოლიკობა. და ესრეთ ჩვენი კათოლიკობის
განათლება გაბრწყინების მიზეზი გახდა უფლის მიერ განსვე-
ნებული სტეფანე კონსტანტინეს-ძე ზუბალაშვილი. ნუ დაუ-
კარგოს ღმერთმან და ერთის წილ, ათასკაცილი მიაგოს სუ-
ფევის დიდებას!..

თუ საზოგადოდ ყოველი კაცის სიკვდილი დიდი დანა-
კლისია თავის ოჯახობისა და ნათესავთათვის, სტეფანე კონ-
სტანტინეს ძე ზუბალაშვილის სიკვდილი თანასწორეთ მის
ძმებისა და ნათესავებთან ერთათ მთელი ჩვენ ქართველთ ტომ
მდგომარეობისათვის უფრო დიდი დანაკლისი არის, კარგი
ღვთის მოწყალეობა იქმნებოდა, რომ მაინც ერთ ხანს კიდევ
ეცოცხლა, ჩვენ შემწე მომხმაროთ და დიდ ნუგეშად, ამ
ჩვენს გაჭირვებულ გაუკუღმართებულ საუკუნის შინ თუ გა-
რეთგან მოყენებულს ვაი-უბედურებაში, მაგრამ ამის თქმით
უნდა ვსცდებოდე გატაცებით, რადგან უფალსა და დიდათ
მოყვარე ღმერთსა ჩვენსა თავის წინასწარის მზრუნველობით
ყოველიფერი ჩვენი სასიკეთო სახმარი უკვე განუგია, გაური-
გებია და ახლაც განგვიგებს. – „უფალმან ზეცას განამზადა
საყდარი მისი და სუფევა მისი ყოველთა ზედა ეუფლებისა“.
ფსალ. 102,19. მით ხმა აღარ ამოგვეღება რა, თუ არ მარ-
ტო იობ მართლის სიტყვა გამოგვადგება აქ სათქმელათ“:
უფალმან ღმერთმან მოგვცა და უფალმანაცა მიიღო, ვითარ-
ცა უნდა უფალსა, ეგრე იქმნა, იყავნ სახელი უფლისა კურთ-
ხეულ უკუნისამდე“. იობ. ა. 11.

მაშ, ახლა, პატივცემულნო მამანო და დედანო, ძმანო
და დანო, საბოლოოდ გამოვესალმით ამ მარადის სახსოვარს
მიცვალებულსა, მხურვალე ლოცვით ვუსურვოთ ზეცას სასუ-
ფევის დიდება ყოველ მართალთა და წმიდანთა თანა და
ძმათა მისთა ნუგეშთა მის წილ კეთილი სიცოცხლე, დღეგრ-
ძელობა და ძლიერება. ხოლო ჩვენც, მინდობილთ ღვთის
უზომო მოწყალეობაზედ, ამით ვინუგეშოთ და მოვილოდინოთ
უეჭველად, რომ დიდი იმედია, ფრიად პატივცემულნი გან-
სვენებულის სტეფანეს ძმანი: ლევან, პეტრე და იაკობი თა-
ვიანთ კურხეულ მამა-პაპათა გვარეულ, ქველ-მოქმედების გზა-
კვალს მტკიცედ დაადგებიან, თავიანთ დღენი ღვთის პატივი-
სათვის, თავიანთ ჩამომავლობის დიდ სასახელოდ, ჩვენის ქვეყ-
ნისა სასარგებლოდ. ინებოს, მოწყალე ღმერთმან. ამინ.

მესხი ივ. მღვ. გვარამაძე.

სიტყვა
პატრის სტეფანე დემუროვის წარმოთქმული 27 სექტ. 1904 წ.
დასაფლავების დროს.

„დღენი კაცთანი ვითარცა ჩირდილი
და თვინიერ გამძლეობისა“.

ამ სიტყვებით საღმთო წერილი გვასწავის ჩვენ უძლურებას კაცთა ცხოვრებისა, რასაც საკმარისად გვიმტკიცებს ჩვენ, ეს დღევანდელი შემთხვევა. დღეს ჩვენ დაღონებულნი გარეშემორტყმულვართ ძმასა ჩვენსა, მოსილსა ახალის ღრმა სიბნელით სიკვდილისათა. თუმცა რომელსაც ცოტა ხნით ადრე მთლად დაშორებული ეგონა თავი თავისი სიკვდილისაგან. სულ ცოტა ხნის წინეთ ეგონა მას თავის თავი გაკურნული, ამიტომ აპირებდა კიდევაც დაბრუნებას საზღვარ გარეთიდამ. ღმერთმა უწყის, თუ რა კეთილი აზრებით, მაგრამ ამ მის კეთილ იმედებში, მთლად მოულოდნელად მისწვდება მას სიკვდილი და დაშლის ყველა მის კეთილ იმედებს და მოქმედებებს.

ძმანო, დიდათ შესაწუხებელია ეს შემდეგი მოვლენა, რომ სიკვდილი სწორედ მათ ეტანება, რომელნიც უმეტესად შეერთებულნი არიან ქვეყნიერებასთან. როგორ არ სურვილობს, მაგალითად, ვინმე ავადმყოფი და უბედური თავის სიკვდილსა, ან რა სასიამოვნოდ არ მიაჩნია იგი მარტო მყოფს და დატოვებულს ყველასაგან, და დევნილს ბოროტთაგან, ხოლო სიკვდილი სწორედ ამ შემთხვევებში უშორდებათ მათ, როდესაც რომ, სადაც იგი სრულობით სასურველი არ არის, აჩენს თვის უფლებასა.

მაგალითად, რა აკლდა ჩვენ მიცვალებულს თავისი საკეთილოდ, ან რამდენს არ გააბედნიერებდა იგი თავისი გულკეთილობით, ვითარცა მოწმობენ ბაქოს გაზეთები, ან რა გულ მოდგინებით ამშვენებდა მეორე ტამარს უფლისა; ხოლო მიუწვდენელმა ჩვენთვის – განგებამან უფლისა სხვაფრივ გაარიგა, რომელ განკარგულებას, რასაკვირველია, ვითარცა ჭეშმარიტნი ქრისტიანენი, ყველა პატივით ვექვემდებარებით, განმეორებით: „იყავნ უფალო ნება შენი“.

ამასთანავე გვწამს, რომ კეთილთ საიქიოს უცდის უდიდესი ჯილდო, რაც უარი არ ეთქმის ამ ჩვენ მიცვალებულსა, მიზეზით მისი განსაკუთრებით პატივისცემისა ღვთის მშობლისა მიმართ, მიზეზით მისი განუსაზღვრელი სიყვარულისა მოყვასთა თანა. ჩვენთვის დაფარული არ არის, რომ მან უმშვენიერესი ტრაპეზი დადგა ქ. ლურდში, (ფრანცია) უძვირფასესი ეკკლესია ააშენა ქ. ბათუმში. ეგრეთვე ჩვენთვის ცნობილია მისი აუარებელი სიყვარული მოყვასთან და ურიცხვნი დახ-

მარებანი გაჭირვებულთა ზედა, რისათვის ახლა მაშ ღვთის მშობელი ჰკარგავს სააქაოს მასში თავის მხურვალე შვილსა, ღარიბნი და უძლურნი ჰკარგავენ მასში უხვს და დაუზარებელ შემწესა და მამასა, მეგობარნი მისნი ძვირფას ამხანაგსა და თანა მშრომელსა, ხოლო ქვეშევრდომნი მისნი ტკბილს, მშვიდობიანს და თავმდაბალს უმფროსსა თვისა, რის გამო და დასამშვიდებლად უკანასკნელთა, ვსთხოვთ ყველასა, რათა აკურთხოს ძმანი და დანი მისნი, რომელნიც, რათა რომ შეასრულებდნენ ყველა მის სურვილსა ღირსეულად.

და შენ ძმაო და მეგობარო ჩვენო სტეფანე კონსტანტინეს ძე, ჩვენ არ ვეჭვობთ, რომ ქალწულმა მარიამმა მიგიწოდა შენ, ვითარცა განსაკუთრებითი პატივცემულისა მისი უმანკო ჩასახებისა, ამ მისი იუბილეის დროს, ღირსეულად დაგასაჩუქრა შენ ზეციერსა მამულსა შინა; რისათვისაც დამშვიდებული და გულითადი გისურვებთ და ვსთხოვ უფალსა შენს განსვენებისა შენ ამორჩეულ საფლავსა შინა, რომელიც გეკუთნა შენ, ჩვენდა სამწუხაროდ, უდროვოდ. შენი სიყვარული ძმაო, იქნება ჩვენთვის მუდამ სახსოვრად და შენი არსება ჩვენ ხსობაში, მანამდისინ აღგვადგენს ჩვენ უფალი ღმერთი მკვდრეთით შესვლად და მიღებად ზეციერი სუფევისა.

წინამძღვარი ბაქოსი პატრი სტეფანე.

ს ი ტ ყ ვ ა

პატრი ანსელმო მღებრიშვილისა.

(მხოლოდ სიტყვის შინაარსი გახლავთ ეს)

დღეს, 27 სექტემბერს, მიწას უნდა მივაბაროთ ისეთი ძვირფასი კაცი, რომელმაც მრავალნაირი კეთილი საქმე დასთესა. სტეფანესაგან დანათესი საქმეთა რიცხვი ერთობ დიდია, უხვი და სამაგალითო. იგი სათნო ადამიანი იყო და დიდად კაცთმოყვარე. ამის ფულით აღშენდა ჩვენი ეკლესია. იყო კაცად კაცი და ძვირფასის ხასიათებისა. ასეთი ძვირფასი პირის დაკარგვა ჩვენ ცხადს საბუთს გვაძლევს ვსთქვათ, რომ ყოველივე ამაოება ყოფილა ქვეყანაზედ. არაფერს ჰქონია მნიშვნელობა: არც სიმდიდრეს, არც დიდს შეძლებას და არც არა სხვას. ყოველივე ამაოება ყოფილა ამაოებასა ზედა თვინიერ კაცთმოყვარეობისა, მღვთისადმი პატივისცემისა, სიმდაბლისა, მოთმინებისა და სამაგალითოდ უკვდავ საქმეთა კეთების, რასაც განსვენებული ადგა და აკეთებდა. საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი ძვირფასო სტეფანე კონსტანტინეს ძეგ ამინ.

ს ი ტ ყ ვ ა

პატრის დომინიკე ნულაშოვის წარმოთქმული.

(მხოლოდ შინაარსი გახლავთ ეს)

დღეს, ჩვენის წირვა-ლოცვით ვიგონებთ და ვიხსენიებთ ისეთ კაცს, ისეთ პატიოსან მამულიშვილის და ქრისტიანის ხსენებას, რომელმაც თავის ადამიანურის და ქრისტიანულის საქმით თავის სამშობლო ქვეყანაში, საქართველოს კათოლიკეთათვის მრავალი კეთილი საქმენი გააკეთა. დღეს ამ წირვა-ლოცვით ვიგონებთ ისეთ ძვირფას ქართველის მამულისშვილის ხსენებას, ვისაც თავის თვალი და გული საქართველოს საზოგადოებისაკენ ჰქონდა მიქცეული. ესეთი ძვირფასი ადამიანის ხსენება ჩვენმა საზოგადოებამაც არას დროს არ უნდა დაივიწყოს, მის საქმეთა ხსოვნა ყოველთვის უნდა სახსოვრად დაშთეს და მის შესაფერი პატივი აგონ. განსვენებული სტეფანე კონსტანტინეს ძე იყო დიდი მღვთის მოსავი, ეკლესიათა მაშენებელი და დამხმარე, საწყალი ხალხის ქომაგი და ნამდვილი ადამიანი. ღმერთმა განუსვენოს და საუკუნოდ ჰყოს ხსენება მისი, ამინ.

ს ი ტ ყ ვ ა

თავ. პავლე იოსების თუმანიშვილისა სტეფანე კონსტანტინეს მის დასაფლავების დროს სასაფლაოზედ უკანასკნელად.

ჩვენო ძვირფასო მამულის შვილო სტეფანე, ჩვენგან ასე უდროვოდ დაკარგულო და მოშორებულო, გიგლოვს ჩვენი ქვეყანა და ერი, გიყვარდა დიდათ შენი სამშობლო ქვეყანა და ერი და აგერ შენმა სამშოლოს მიწამაც მიგიკრა და მიგისვენა გულზედ.

თავ. პავლე თუმანიშვილის სიტყვა იყო პატარა, მაგრამ მეტად გრძნობით სამსე და კილოიანი, მთელი იქ მდგომნი ატირდენ და ცრემლები დაღვარეს ამ სიტყვის გამო უკანასკნელად სტეფანეს საფლავზედ.

ხალხის ხმები და სიტყვები:

ეს სიტყვები და ხმები საერთოდ გამოსმოდა დასაფლავების დროს იქ მყოფი და დამსწრე პირებთაგან:

„მდიდარი კაცი ბევრი მომკვდარა თფილისში, ბევრის სინანული მოგვისმენია ხალხის გულიდამ, მაგრამ ასეთი კი არას დროს არ ყოფილა. ეს პირველი მაგალითია რომ თფილისის ღარიბ ხალხს სტეფანე ზუბალაშვილი ასე ენანება. ღმერთმა აცხონოს, ღმერთმა აცხონოს. აფსუს, აფსუს, განა ასეთი კაცი, ასეთი გულ მოწყალე და ღარიბი ხალხის შემბრალე ასე

უდროვოთ უნდა მომკვდარიყოს. დალოცვილი ღმერთიც თვით-
ქოს ასეთ კაცებზედ იცლის“. და სხვანი.

უნდა ითქვას, რომ დასაფლავების დღეს, ხალხში, სტე-
ფანეს შესახებ ბევრ ნაირს ცნობებს ლაპარაკობდნენ ის პირ-
ნი, რომელთაც ოდესმე მასთან რამე საქმე ჰქონიყოთ, ყველას
საუბარი და ცნობები გარემოცული იყო მაღალის ადამიანურის
თვისების დახატვით, სამწუხაროდ დრო არ იყოს, რომ ყვე-
ლას ლაპარაკისთვის ყური გვეთხოვებინა და ცნობები შეგვეკ-
რიბა, თორემ ბევრი შესამჩნევი ცნობა შეიკრიბებოდა რომე-
ლნიც ნათლად გამოაჩენდნენ სტეფანეს ადამიანურს პიროვნებას.
დასაფლავების დროს:

სიტყვებს ამბობდნენ და აქებდნენ რუსები.

სიტყვებს ამბობდნენ და აქებდნენ ლეკები და თათრები.

სიტყვებს ამბობდნენ ქართველები და სომხები.

ყველა სწუხდა ძვირფასი კაცის დაკარგვას. მწუხარება
მათ ერთნაირისთვისებით და სიყვარულით აერთებდა და ისე
ამწუხარებდა. სტეფანეს მწუხარება იყო მათი ერთობის კავ-
შირი და პატივისცემა. ესეც კაი გზა და ხიდია სტეფანეს
გარდაცვალების წყალობით.

ს ი ტ ყ ვ ა .

თქმული აკაკის მიერ ს. კ. ზუბალაშვილის დასაფლავების დღეს.

მის დღეში არ მინახავს, მაგრამ ხშირად თვალწინ მედგა.
არავითარი დამოკიდებულობა არა მქონია, მაგრამ გულით მა-
ინც მიყვარდა, როგორც ღირსეული ქართველი, რაიცა დღეს
ჩვენში სანთლით საძებარია. აქ ბევრი მხურვალე სიტყვები
წარმოითქვა მაგის ქველ-მოქმედებასა და დიდს შეწირულება-
ზე, მე კი სულ სხვასა ვგრძნობ: ვაფასებ გულს და არა მარ-
ტო ფულს... სხვა ბედნიერ ქვეყნებში, სადაც ხალხი თავი-
სუფალია, ქველ-მოქმედებაც უთვალავია და უსაზღვრო. ევრო-
პა და ამერიკა რომ არ მოვიხსენიოთ, საკმაოა რუსეთიც, სა-
დაც თვით გაუნათლებელი ვაჭრებიც მილიონებს სწირავენ
საქველ-მოქმედოდ. ჩვენში კი, ამ საცოდავ საქართველოში,
დიდებულთა ჩამომავალნი გვარიშვილები, წინაპართა სისხლი-
თა და ოფლით მორწყულს და, გაურჩევლად წოდებისა, ქა-
რთველთა ძველებით გაპოხიერებულ საერისთავო მამულებს
გულგრილად ჰხრავენ გარეშეებთან ერთად და აქედან მცირე
წვლილსაც არ სდებენ საეროვნო ტრაპეზზე. აღარ აგონდე-
ბათ აღარც წარსული და აღარც მომავალი. და თუ აგონდე-
ბათ, ალბათ, ეთაკილებათ და ან ერიდებათ ვისიმე და თვით
ისე ექცევიან სამშობლოს, როგორც ონავარი პეპელები მუშათ:

ფუტკრებს, უკანასკნელს საზრდოს რომ სტაცებენ და საფუ-
თკრეთს აოხრებენ. ეს სენი ჩვენში დღეს საზოგადოა და ამი-
სთანა დროს გამოსვლა ვისიმე საქველ-მოქმედო ასპარეზზე
სამაგალითო გმირობაა! ამ გმირთაგანი იყო განსვენებული ს.
კ. ზუბალაშვილი და სწორედ ამან მომიყვანა მეც შორეულ
იმერეთიდან, როგორც ჩემის, ისე ჩემ თანამოაზრეთა მხრი-
თაც, რომ გულდათუთქულმა მეც მის ჭირისუფლებთან ერ-
თად თაყვანი ვსცე მის კუბო-სამარეს და ვუსურვო საუკუნო
განსვენება. დაუვიწყარი იყოს მაგის სახელი ერთად ჩვენ სამ-
შობლოსთან უკუნისამდე!

„მოგზაურიდამ“.

დიდი სამწუხარო ამბავი მოგვიტანა ტელეგრამამ: „პა-
რიზში 14 ეკენისთვის, გარდაიცვალა სტეფანე კ.-ძე ზუბალა-
შვილი“.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი იყო უდი-
დესი ქველ-მოქმედი ჩვენს საუკუნეში. თამამად შეიძლება
ვსთქვათ, რომ განსვენებულს ბადალი არა ჰყავდა ჩვენში. ამ
მხრით და თვით მისი ქველმოქმედებაც სულ განსხვავებული
იყო სხვა გვარ ქველ-მოქმედებათაგან. ზოგიერთ შეძლებულს
ჰგონია, რომ კაცმა ქველ-მოქმედება მარტოოდენ საზოგადო
საქმეში უნდა გამოიჩინოს, რომ კერძო პირის დახმარება
იმდენად მნიშვნელოვანი არ არის, რომ პირიქით, შეიძლება
კიდევაც ავცინცლოთ მას რამე, ოღონდ საზოგადო საქმეს
მოვახმაროთ; მაგრამ ასეთი ქველ-მოქმედება აღარ არის, რა-
დგანაც აშენებულია მოყვასის ცარცვაზედ. სულ წინააღმდე-
გის შეხედულებისა იყო განსვენებული სტეფანე: ქველ-მოქმედე-
ბა მისი არ არჩევდა კერძო და საზოგადო საქმესა, კერძო პირსა
თუ საზოგადო დაწესებულებასა, იგი ერთგვარად ეხმარებოდა
ორივეს და ამით, თქმა არ უნდა, ერთგვარადვე ხელს უწყო-
ბდა ხალხის საერთო სიკეთეს, რადგანაც დარწმუნებული იყო,
რომ კერძო პირის კეთილ-მდგომარეობის გაუკეთესება იგივე
საზოგადოებისა და ხალხის კეთილ-მდგომარეობის გაუმჯობე-
სობაა. ერთი სიტყვით, სტეფანე ქველ-მოქმედება იყო ნამდვი-
ლი ქრისტიანული ქველ-მოქმედება და ვგონებთ, კიდევაც
მისი ასეთი თვისების ქველ მოქმედება იყო მიზეზი იმისა, რომ
მისმა უდროვოდ გარდაცვალებამ ასე დიდად დაამგლოვიარა
მთლათ ჩვენი მხარე.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი მამულით თბი-
ლისელი იყო. დაიბადა 1860 წელს. დაამთავრა სწავლა აქა-
ურს პირველს გიმნაზიაში თუ არა, მამა მისმა მაშინვე ბაქო-

ში წაიყვანა იგი და ჩააბა თვისს სანავთო საქმეებში. მას აქეთ განსვენებული აღარ მოჰშორებია ამ საქმეს და ისე ჩინებულ-დათაც აწარმოვა და მოაწყო იგი, რომ დიდი შეძლება შეიძინა. ცოლ-შვილი არი ჰყავდა, თუმცა დედას ძლიერ ჰსურვებია მისი დაცოლშვილიანება. თითონვე იტყოდა ხოლმე: – „სანამ დრო მქონდა, სხვა და სხვა გარემოებამ შემიშალა ხელიო, და მერე, რაკი დედაც გარდაიცვალა (1896 წ.), მეც სრულიად დაუტყვევე ზრუნვა ამაზედ და დავრჩი მარტო-ხელიო“.

ხასიათით განსვენებული დიდად კაცთ-მოყვარე და სათნო-იანი იყო, ბევრს კეთილს საქმეს აკეთებდა. დიდს მადლსა სთესავდა, მაგრამ სულ ჩუმად. იგი, მაგალითად, დიდს დახმარებას აძლევდა ჩვენს ჟურნალს და ქართულ სახალხო-საყმაწვილო წიგნების გამოცემის საქმეს, მაგრამ მარად იმას იხვეწებოდა, ნუ გამამჟღავნებთო, სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავსო... დაკარგვა ასეთის ადამიანისა მით უფრო სამძიმოა ჩვენის ქვეყნისათვის, რომ იგი ერთად-ერთი ქველმომქმედი, რომელიც უხვს დახმარებას აძლევდა ჩვენს მწერლობა-მწიგნობრობას და არც სხვადასხვა საზოგადო და კერძო საქმეებს სტოვებდა უყურადღებოთ. საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი. სასიქადულო მამულიშვილო და სამაგალითო კაცო!..

ივ. როსტომაშვილი.

ს ი ტ ყ ვ ა .

თქმული ივანე როსტომაშვილის-მიერ 27 ენკენისთვეს, 1904 წ. სტეფანე კონსტანტინის-ძის ზუბალაშვილის დასაფლავების დღეს.

– პიროვნება ადამიანისა ჩემთვის უმაღლესია ყოველ ისტორიაზედ, საზოგადოებაზედ და თვით მთელ კაცობრიობაზე. დაც, – სთქვა ბელინსკიმ. ამ დიდებულის სიტყვებით ბელინსკიმ ცხადად და მკაფიოთ გამოსთქვა თავისი უაღრესი პატივისცემა საზოგადოთ ყოველი ადამიანის პიროვნებისადმი, დიდია იგი თუ პატარა, ღარიბი თუ მდიდარი, გამოჩენილი თუ უჩინო... მაშ რაღა უნდა ვსთქვათ ისეთის იშვიათის პიროვნების შესახებ, როგორსაც წარმოადგენდა პიროვნება აწ ჩვენს წინაშე მდუმარედ მდებარის, უდროვოდ გარდაცვალებულის და ყველასათვის ძვირფასის სტეფანე კონსტანტინეს-ძისა!? რაღა და – ჭეშმარიტად რომ თაყვანის საცემია იგი, როგორც თაყვანის-საცემია თვით ბელინსკის სიტყვები, თქმული იმათ წინააღმდეგ, რომელთაც ხშირად ჩხირათაც არ მი-

აჩნიათ ესა თუ ის ადამიანი და ზიზღითაც უყურებენ მათ...

ბელინსკის მოყვანილი სიტყვები რამოდენადმე ემსგავსება ძველი ბერძნების ათინის ერთის ტაძრის კარების თავზედ ამოჭრილ სიტყვას – „იცან თავი შენო!“ ბევრი გამოჩენილი მკითხველი ეცადა ამ წარწერის მნიშვნელობის ახსნას, მაგრამ იგი მხოლოდ ცნობილმა ფილოსოფოსმა სოკრატემ ახსნა.

ერთხელ სოკრატი ჩვეულებისამებრ ესაუბრებოდა ხალხს მოედანზედ და ჰკითხა:

– ჩვენის ტაძრის კარების თავზედ სწერია: „იცან თავი შენო!“ რას ნიშნავს ესა? ყველა გაჩუმდა, არ იცოდნენ რა ეთქვათ. სოკრატმა განაგრძო:

– რა ძნელია მაგის პასუხი, მითხარით, ვის რა გინდათ, რა გენატრებათ? ახლა კი ყველა ალაპარაკდა და ერთმა ახლო მდგომმა უთხრა: – მე ბევრი რამ მენატრება, მაგრამ ყველაზედ უფრო სიმდიდრე მინდა, თუ სიმდიდრე მექნება, ყველაფერიც მექნებაო.

– არა, მე რო მკითხოთ, ხელის-უფლება ყველას მირჩვენიაო. ხელის-უფლება თუ მექნება, სიმდიდრეც მექნებაო, – სთქვა მეორემ.

– მე კი უფრო იმას ვირჩევდი, რომ გაუჭირვებლად ვცხოვრობდე და შემემლოს მეცნიერებათა ტრფობაო, – თქვა მესამემ.

– მე კი მარტო ის მინდა, რომ ქებული და დიდებული ვიყო და ყველა პატივსა მცემდესო, – სთქვა მეოთხემ.

– ეს რა ამბავია, – მიმართა ხალხს სოკრატმა: – კითხვა ერთი იყო და პასუხი კი სულ სხვადასხვა ნაირი; ცხადია; რომ ჩვენ ჩვენი თავი ვერ გვიცვნიან, არ ვიცით, ვის რა გვინდა, თორემ ყველანი ხომ ერთს ვიტყოდით. ყველაზე ახლო კი ჩემს კითხვაზე და ყველაზედ მართალიც მეოთხისაა, რომელმაც სთქვა: მე კი მარტო ის მინდა, რომ ქებული და დიდებული ვიყო დი ყველი პატივსა მცემდესო, რადგანაც ესევე ყველასა გვსურს. შენ გწადიან, რომ მე შენ პატივსა გცემდე, მეც მოწადინებული ვარ, რომ შენც პატივსა მცემდე მე. მაგრამ, საქმე იმაშია, რით ვაიმულოთ, რომ ყველანი პატივსა გვცემდნენ? რითა და კეთილი საქმითა, კეთილი მოქმედებითა, რადგანაც მხოლოდ კეთილმა საქმემ. იცის პატივისცემის აღძვრა ადამიანში, – დააბოლოვა სოკრატმა.

ჩვენ კვლავ მოვედით ჩვენს ძვირფას სტეფანესთან, ამან ზედმიწევნით „იცნა თავი თვისი“, იცნა, რომ იგი განხორციელებული კეთილი ანგელოზი უნდა იყოს ყოველთა დავრდომილთა, გაჭირვებულთა და სწორედ ასეც იქცეოდა...

ამერიკის გამოჩენილი ფსიხოლოგი ჯემსი ამბობს: ჰენი-

ოსობა უსაზღვრო, მოუღალავი ყურადღება არისო! და მართლაც: იმ დროს, როდესაც ჩვეულებრივი ადამიანი არავითარ ყურადღებას არ აქცევს ამა თუ იმ მოვლენას, ჰენიოსი ყველაფერს გაფაციცებით ადევნებს თვალ-ყურსა, ყველაფერს აპყრობს თვისს ყურადღებასა.

ჩვენი საყვარელი სტეფანეც ასეთის იშვიათის ყურადღების პატრონი იყო: იგი გაფაციცებით ადევნებდა თვალ-ყურს ჩვენი ქვეყნის მაჯის-ცემასა, მის ჭირსა და ლხინსა; მწუხარებდა, როცა ჭირისუფლად გვხედავდა და ხარობდა, როცა სიხარულს შეგვამჩნევდა; ხარობდა და ამ თავისს თანაზიარობას ჩვენთან იგი ხშირიდ უხვის შემოწირულებით აგვირგვინებდა. ამის მაგალითები ყველას თვალწინა გვაქვს: გაიხსენეთ მისი უხვი დახმარებანი ჩვენი ღარიბი ჟურნალ-გაზეთებისა და მწიგნობრობისა, გაიხსენეთ სათავადაზნაურო სკოლის შენობისა, სახალხო სახლისა, ბათუმის ეკლესიისა და წერა-კითხვის საზოგადოებისათვის მისი სწორეთ რომ მეფური შემოწირულებანი, გაიხსენეთ მისი სხვა ათასი კეთილ-მოქმედებანიც და მიბრძანებთ – რის ნაყოფი იყო ყველა ეს, თუ არ განსვენებულის იშვიათის გულისა, მის გამთბარის ნიჭიერებისა, ყურადღებისა... დიახ, იშვიათის ნიჭისა და გულის პატრონი, იშვიათი მოტრფიალე ჩვენი ქვეყნისა და ვკარგეთ დღეს ჩვენ და კიდევაც ეს არის მიზეზი, რომ ასე საგრძნობლად დამგლოვიარდა მთელი ჩვენი მხარე!

სტაქანი რომ გაიბზარება, მას ველარაფერი ძალა და ხელოვნება ისე ველარ გამთელებს, რომ ბზარი არ უჩანდეს; მაგრამ ტყუილად არ ეძახიან ადამიანსა ყოვლად შემძლებელის ღვთის ნაკვთსა!

სტაქნის ბზარის სრულიად გამთელება თუ არ შეუძლიან, ის ხომ შეუძლიან, რომ სტაქანი ხელახლად გააკეთოს!? ის ბეჯითად მოაგროვებს გატეხილის სტაქნის ყოველს ნაწილსა, გადაადნოს, გადაახალისებს მათ და სრულიად ახალს და უფრო უკეთესს სტაქანს გააკეთებს, რომელსაც აღარავითარი ბზარი და ბრწყალიც არ ექნება... ასევეა დღეს ჩვენი ქვეყანა. დღეს იგი იგივე გატეხილი სტაქანია; ბევრსა ჰგონია, რომ მისი გამრთელება, ისე, რომ განატეხი არ უჩანდეს, ყოვლად შეუძლებელია; მაგრამ ჩვენ არც გვინდა ისეთი გამრთელება, რომ ბაზარს მარტო დამალავდეს: ჩვენ გვინდა მისი სრულიად ახალ ქვეყნად, ახალ სპეტაკ ხალხად გადაქმნა. და როგორც გატეხილის სტაქნის ნაწილების გადადუღებით და გადაახალისებით სრულიად ახალი სტაქნის გაკეთება შეგვიძლიან, სწორედ ასევე ახლის სწავლით, ახლის საქმით, ჩვენ სრულიად უზადო ხალხის შექმნაც შეგვიძლიან. ბევრი გზა მიდის ამ სასწაულისაკენ, მაგრამ უმთავრესი კი მწერლო-

ბა და მწიგნობრობაა. ეს ძალა უკვე უეჭვოა და გვრწამს, რომ ახლო მომავალში მწერლობა და მწიგნობრობა ნამდვილს სასწაულებს მოახდენენ ყველგან. განსვენებულის სტეფანეს გამოსვლით საზოგადო მოღვაწეობის ასპარეზზედ, მოულოდნელად სრულიად ახალი ხანა, ახალი ერა დაუდგა ჩვენს მწერლობას და მწიგნობრობას! მას სავსებით ჰქონდა შეგნებული – რა არის სახალხო წიგნი, რა არის ჭკვიანურად დაწერილი შაურთან წიგნაკი, რომელიც ორი და სამი ათასობით იფინება ხალხში და დღეს-ხვალიობით აწვევთებს მის გულში საუკეთესო ცოდნასა და იდეალებსა... დიახ, შეგნებული ჰქონდა ყველა ეს და აკი სრულიად მოულოდნელად ამდინარა კიდევ ჩვენში სახალხო იაფ-ფასიანი წიგნების გამოცემის საქმე... მართალია წინათაც იყო ჩვენში ცოტ ცოტა ცდა – შეექმნათ ეს ყოვლად შემძლებელი ძალა ხალხის ამალეებისა; ამის მაგალითი თვით თქვენი უმორჩილესი მონა გახლავართ: მეც პირველმა, მეორემ თუ მესამემ ვცადე ამ საქმისათვის მტკიცე საძირკველი ჩამეყარა. ამ ათიოდე წლის წინათ: ახალი მიმართულების წიგნების გამოცემა დავიწყე, მაგრამ საქმემ ფეხი ვერ მოიკიდა, რადგანაც... რა გითხრათ... თვითონაც კარგათ მიხვდებით... ჩვენ ღარიბნი ვიყავით და ის რამდენიმე ათი თუმანი, რომელიც ჩვენ ასეთის დიადის საქმის დასაწყობად გვქონდა, ათიოდევე წიგნის გამოცემით დაგვეშრიტა და საქმე შეგვიდგა... მაგრამ მხოლოდ შედგა, არ მოკვდა... საძირკველი ჩაყრილი იყო, მხოლოდ კედლებს ველარ ვაშენებდით... შენი დიადი დამსახურება ხალხის წინაშე, ჩვენო უდროვოდ დაკარგულო სტეფანე, აი აქ არის: შენ შეგვაძლებინე ამ საძირკველზედ კედლების აშენების განგრძობა. გამხნევებულნი შენით ჩვენ კვლავ დავიწყეთ მთელი ათი წლის განმავლობაში მიძინებული საქმე და ბედმა თუმცა არ გვაცალა საქმის სრულიად დაგვირგვინება, ფონს მაინც ხომ გაგვიყვანე!? არ დამავიწყდება შენი ციური სიტყვები: „როცა კი დაგჭირდეთ, ნუ დამზოგავთო, ახლო ვიყო – პირადად მითხარითო, შორს ვიყო – წერილით მაცნობეთო, მე მზათა ვარ ვემსახურო მაგ საქმესაო“. ეს ისეთი სიტყვებია, რომ არა თუ ჩემისთანა მოუსვენარს კაცს, სულ უსაქმურსაც აალებინებდა წერაქვს ხელში... ეჰ, საყვარელო სტეფანე კონსტანტინეს ძეგ! მე რომ შენზედ ვილაპარაკო, მთელს საათებს და დღეებს ვილაპარაკებ, იმდენად ღირსშესანიშნავი პიროვნება ბრძანდები ჩვენთვის, მაგრამ რა ვქნა, რომ ხელები გულზედ დაგიკრეფია, თვალები დაგხშვია და ბაგენი დაგიდუმნია!.. სჯობს მეც დავდუმდენ, მაგრამ ორი სიტყვაც: სასოკვეთებას მაინც ნუ მივცემთ თავსა; სტეფანემ აქაც უნუგემოთ არ დაგვტოვა: მან დაგვიტოვა საწინამძღვოდ საქმენი სამაგალი-

თონი და მემკვიდრედ ძმები, სრულიად თანაზიარნი მისნი, შვილები იმავე დედ-მამისა, რომლებმაც გამოზარდეს თვით სტეფანე. იმედი ვიქონიოთ, რომ ესენი არ შეგვამჩნევენ დღეს ჩვენს თავზე მოვლენილს მწუხარებას... მშვიდობით საყვარელო სტეფანე, საუკუნოთ იყოს ხსენება შენი ხალხის მადლიანს ხსოვნაში!..

ს ი ტ ყ ვ ა .

წარმოთქმული თფილისის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიის სკოლის მასწავლებლის ბ. გერ. ქიქოძის მიერ.

დარწმუნებული ვარ, რომ დღეს მთელს ჩვენს საზოგადოებაში არ მოიპოება არც ერთი ადამიანი, რომელიც არ ჰგრძნობდეს მძიმე მწუხარებას მხედველი ამა კუბოისა და მას შინა მდებარის მიცვალებულისაგან; არა თუ მისი ნათესავნი და მეგობარნი, არამედ ყველანი, რომელთაც გაგონილი ჰქონდა ვინ იყო იგი და რა კაცი იყო, დღეს არიან განუსაზღვრელად შეწუხებულნი მისი ასე უდროოდ დაკარგვისაგან. მართლაც ვინ არ შეწუხდება, მხედველი ასე უდროოდ მისი გაცვალებით. – ჩვენი ქვეყანა, ჩვენი საზოგადოება, სამწუხაროდ, ყოვლად ღარიბია იმისთანა პირებით, როგორც იყო განსვენებული. არა თუ ღარიბნი ვართ, თითქმის ერთი ან ორი თუ მოიძებნება ჩვენ შორის ისეთი პირი, რომელსაც შეეძლოს მთელი საზოგადოების ყურადღების და მინდობილობის მიზიდვა. განსვენებული კი იყო აღჭურვილი განუსაზღვრელი პატიოსნებით, გულ-კეთილობით, თავ-მდაბლობით, ერთი სიტყვით მასში იყო ყოველივე ის ღირსებანი, რითაც ყველა ადამიანს შეუძლიან თამამად სთქვას: „მე ადამიანი ვარ და მის დანიშნულებას უკლისად ვასრულებ“. – დიად განსვენებულის ცხოვრება და მისი საქმენი ყოველთვის იყო ყოვლად სასარგებლო ქვეყნისათვის. მან ძალიან ბევრი სიკეთე მოუტანა თავის სამშობლოს მისი ყოვლად უხვი შეწირულებით. და აჰა ეს ძვირფასი ადამიანი გარდაიცვალა უცბათ, უდროოდ და ვერ მოასწრო მან თავისი განზრახული საქმის სისრულეში მოყვანა, თუმცაღა კი გააკეთა იმდენი, რაც ერთი ადამიანისაგან შესაძლებელი იყო. – ვინ არ შესწუხდება, ვინ არ არემლდება, ვინ არ დაღონდება და არ დაჰფიქრდება, მხედველი ესე უდროოდ მისი გარდაცვალებისაგან. – თუმცაღა იგი მართლა უდროოდ გარდაიცვალა, თუმცაღა მას კიდევ მრავალი სიკეთე და სარგებლობის მოტანა შეეძლო საზოგადოებისათვის, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლიან თავი ვინუგეშოთ მით, რომ

მან მაინც მრავალი სიკეთე და სარგებლობა მოუტანა თავის სამშობლოს; მაინც დიდი პატიოსანი სახელი და ქება დასტოვა; მაინც ბევრი კარგი მაგალითი უჩვენა იმათ, რომლებსაც გარდა საკუთარი პირადი ინტერესებისა, არავითარი დევიზი არ აქვთ ცხოვრებაში. – არ ვიტყვი და საჭიროც არ არის აქ ვახსენო რავდენი სარგებლობა და სიკეთე მოუტანა მან მის დაბეჩავებულ სამშობლოს მისი უხვი შეწირულებით, რადგან ეს გარემოება ყველასათვის თვალსაჩინოა. – მისი ღმობიერი და უმანკო თვისებანი აღბეჭდილი არის ყველა ადამიანთან გულში, ვისაც კი მასთან საქმე ჰქონია. ომე თვითონ პირადათ არა ერთხელ ვყოფილვარ მოწამე იმისა, რომ მას გარს ეხვივნენ მრავალნი ღარიბნი და საწყალნი, რომელთაც თვისი ხელით უხვად ურიგებდა მოწყალებასა და ყველას ესაუბრებოდა და ანუგეშებდა. – იგი იყო ნამდვილი მამა ყოველთა გაჭირვებულთა, იგი იყო მკვიდრი ბოძი ყოველთა სიმპატიურ დაწესებულებათა, იგი იყო ნამდვილი ადამიანი, ის ადამიანი, რომელიც მუდამ იმასა ჰფიქრობს რაიმე გააკეთოს კაცობრიობის სასარგებლოთ. და აი ეს ძვირფასი კაცი და ნამდვილი თვალსაჩინო შვილი სამშობლოსა უღმობელმა სიკვდილმა გამოგვაცალა ხელიდგან, მან მისი სიკვდილით დააოხლა და დაამწუხრა მრავალი დაწესებულებანი მრავალნი ახალ-გაზდობანი, რომლებიც განსვენებულის საშვალეებით სწავლობდენ სხვა და სხვა დაბალ, საშვალო და უმაღლეს სასწავლებლებში, მრავალნი ღარიბნი და გაჭირვებულნი, რომლებიც განსვენებულის საშვალეებით ცხოვრობდენ.

შენს უმანკო ცხედარს, სხვათა მრავალთა პირთა შორის, დასტირის რომის ქარ. კათოლიკეთა სკოლის მოწაფენი, რომელთაც დიდ დახმარებას და შემწეობას აძლევდი.

განისვენე ძვირფასო ადამიანო, აღჭურვლო ყოველივე ადამიანური სიკეთით და უანდერძე შენს მემკვდრეთა, რათა იმათ განაგრძონ შენ მიერ დაწყებული სამშობლოსათვის სასარგებლო საქმენი.

სტეფანე ზუბალაშვილს.

(წაკითხული 27 სექტემბერს დასაფლავების დროს)

კაცი ის არის ვინც მამულს
ეტრფის და ემუდარება,
ვინც თავის მოძმეს რითიმე
შველის და დაეხმარება.
ის არის კაცის, ის არის
ღირს სახსოვრად საქები;

ხალხისაგან დაუვიწყარი,
ღმერთია ამის თავდები...
საშვილიშვილოდ გადადის
მისი ხსოვნა და სახელი,
ვისც მომძის დასახმარებლად
მზად აქვს გაწვდილი ხელი.

მიხ. გორდაძე.

სტეფანე კ. ზუბალაშვილის ხსოვნას!

ახ! უმადურო წუთი სოფელო,
იცი რისათვის მეხშება გული?
რომ იმას გვტაცებ ვინც მოღვაწეა,
ქველმოქმედი და ხალხის ერთგული...

ქველ მოქმედებით ღვაწლ შემოსილო,
მოჭირნახულე ჩვენო სტეფანე!
ღმერთს ვევედრები ჩვენს გარდა სხვებსაც
ბევრი ეყოლოს კიდევ თქვენ მგვანე.

რად დაგვაობლე ასე უდროვოდ
ამას ველოდით განა თქვენგანა?
ბარემ არ გასურდათ, მაგრამ რას იქდით
უნდო სიკვდელმა არ გაგიტანა –

იმას არ გეტყვით რისთვის მოკვდით-თქო,
არვის დაინდობს წუთი-სოფელი,
მაგრამ მას ვწუხვართ რომ უდროვო დროს
ვიქმნით თქვენგან განაყოფელი.

დიახ! უდროვოდ, მოულოდნელად
საუბედუროდ შეგვექენ მკვდარი,
მაგრამ ნეტარ ხარ, მით რომ უვიწყს გჰყოფს
თქვენი კეთილი ნამოქმედარია. –

ნეტარ ხარ ნეტარ არ დაგივიწყებს
აწმყო, ნამყო და მყოობადია,
რადგანაც კაცმა კაცური ვალი
შემღებისამებრ მოიხადეა...

ვარდენ ყიფიანი.

სტეფანე ზუბალაშვილი

„ჯეჯილიდამ“

პატარა მკითხველები! თუ არ იცით, სახელი რას ჰქვია, გთხოვთ, ცოტა ხანს ყური მათხოვოთ.

ყოველი ადამიანი უსახელო იბადება, მაგრამ-კი კვდება ისე, რომ ორი სახელი რჩება: ერთი სახელი, რომელიც ნათლობის დროს დაურქმევიათ მისთვის და გამხდარა სახსოვრად მის ნათესავთა შორის, ხოლო მეორე სახელი თვითონ მას შეუძენია და სახსოვრად, ნათესავებს გარდა, სხვებისთვისაც გამხდარა, ხან რომელისამე საზოგადოებისთვის, ხანაც ქვეყნისთვის, მაგრამ ეს სახელი ისეთი როდია, დასაძახებლათ გამოდგეს, როგორც მაგ. ივანე, მათე და სხვა. არა, ეს სახელი ადამიანს გამოაჩენს თვითონ ან კეთილად, ან ბოროტად, ასე რომ ადამიანს ზოგს კეთილი კაცის სახელი აქვს, ზოგს კიდევ ბოროტისა, ზოგი სულ უსახელოა.

კეთილი ადამიანი იქნება, ვინც თავისს გონებას, თავისს ქონებას კეთილად ხმარობს, ესე იგი, ვინც ამ ორთავ ნიჭს, როგორც სულიერს, ისე ნივთიერს სიმართლის სამსახურს ჰწირავს, სიმართლის სიყვარულით გამსჭვალული. სიმართლის სიყვარული-კი ისეთი რამ არის, რომ მისი პატრონი, გონებიანი იქნება, თუ ქონებიანი, შეუძლებელია, დაჩაგრულ, გაჭირვებულ მოძმეს არ დაეხმაროს, ხელი არ გაუმართოს. კეთილი ადამიანი გონებიანი და ქონებიანიც ორნივე მოღვაწედ ითვლებიან, ერთი მწერლობით, თუ ხელოვნობით, ხოლო მეორე კეთილ მყოფელობით, ანუ ქველმოქმედობით.

სტეფანე ზუბალაშვილიც, რომელიც ქართველობამ გასულს ენკენისთვის ოცდა-შვიდს მიაბარა შავ მიწას და საუკუნოდ გამოეთხოვა, ქველმოქმედებით იყო გათქმული, ესე იგი მოყვარული იყო კეთილის საქმისა და ასეთი საქმე სწავლისა და კეთილზნეობის გავრცელება იქნებოდა, თუ ღარიბის, გაჭირვებულის დახმარება, თავის ქონებას უხვად ჰსწირავდა, მაგრამ იმიტომ-კი არა, ექოთ და მადლობა გადაეხადათ, არამედ იმიტომ, რომ მისი ბუნება მოითხოვდა, კარგად მცოდნე მისი, რომ ღვთის ბოძებული ქონება მოძმის სასარგებლოდ უნდა ყოფილიყო.

სტეფ. ზუბალაშვილი ქართლელი მოქალაქის შვილი იყო, კარგი ოჯახიშვილი. მათი გვარი ძველათგანვე სოვდაგრობით იყო განთქმული და მამა მისმა კონსტანტინემ ხომ სოვდაგრობა რომ აღარ იკმარა. ნავთის მრეწველობას მოჰკიდა ხელი. ნავთის მრეწველობა იგივე ნავთის შოვნაა და ჩვენს ქვეყანაში ნავთი მხოლოდ ბაქოში იშოვება, დედამიწის გულ-

შია და თუ მარჯვე ადგილს ღრმად ჩადგულმა ბურღმა უწია, მაშინვე ამოხეთქს შადრევანად, რომელიც დღეში ამოისვრის რამდენსამე ათას ფუთსა, რასაც ათასობით მუშები დიდრონ აუზებში აგროვებენ, ასეთი ნავთის შადრევნები განსვენებულ სტეფანეს ბევრი ჰქონდა და კიდევ უფრო, ბევრი ჰყავდა მუშა.

მისი გულკეთილობა პირველად ამ მუშებმა იგრძნეს. არა თუ გადაჭრილი სამუშაო ფასის მიმცემი იყო ქველი სტეფანე, არამედ ნამდვილი მფარველი და შემწე თავის მუშებისა, რაკი იცოდა, რომ მისი აუარებელი ქონების შემძინებელი მუშე-ბიც იყვნენ აგრეთვე. ამიტომ გულში ჩაუვარდა საერთოდ მუშების გონებრივ და ზნეობრივ განვითარების აზრი, რომლის განხორციელება საუმჯობესოდ დაინახა ჩვენს დედა-ქალაქს ტფილისში და კიდევ ააგო სახალხო სახლი, სადაც საკითხავი, წარმოდგენები და სიმღერები სახალხო იქნება გამართული. სტეფანე გულ-კეთილი და მოწყალე მამა იყო საწყალი ხალხისა, რომელიც მხოლოდ მისი ნამოწყალებით ირჩენდა თავსა, ხელს უმართავდა გაჭირვებულ ახალგაზდობას, რომ სწავლა მიეღოთ რუსეთში, თუ სამზღვარ გარეთ. განსაკუთრებით ეფიქრებოდა ბედი იმ დიდი სასწავლო შენობისა, რომელიც ტფილისში ვერაზე კეთდება თავად-აზნაურთა შვილებისთვის და რომელსაც შესწირა დიდ ძალი ფული, ეფიქრებოდა ბედი აგრეთვე ქართული წიგნების და ჟურნალ გაზეთების გამოცემისა, რომელთა შორის ჩვენ ჯეჯილსაც მიაქცია ყურადღება და ყოველ წლივ აწოდებდა ფულს, რომ ღარიბ სკოლებს და თვით ოჯახებსაც მისვლოდათ მუქთად ჟურნალი. ქართული წარმოდგენების გამართვისა, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გავრცელების საქმეც არ დააგდო უნუგეშოდ, რისთვისაც გაიღო საკმაო ფული, რაკი იცოდა, რომ თეატრი ადამიანის სიკეთეს, ზნეობის სიწმინდეს, ხოლო წერა-კითხვას გავრცელება და ჟურნალ-გაზეთების და წიგნების გამოცემა გონების განვითარებას ემსახურება.

მაგრამ საუკუნო ძეგლი, რომელიც განსვენებული სტეფანეს სახსენებელს უკვდავსა ჰყოფს, ის ტაძარია, რომელიც მან აღაშენა ქართველ კათოლიკეთათვის დასავლეთ საქართველოს ქალაქ ბათომსა. ააშენა არა თავის სადიდებლად, არამედ ჭეშმარიტის სარწმუნოებით აღძრულმა, რაკი უწყოდა, რომ მორწმუნე ადამიანის სულისთვის უშიშარი საყუდელი ამ შფოთიანსა და მღელვარე ცხოვრებაში წმინდა ტაძარია. ამ ძეგლის ამართვით თითქო სურდა ეთქვა, თუ ბათომი ნავთ საყუდელია, მისი ტაძარი, ჩემი აშენებული მორწმუნე სულთ საყუდელი შეიქმნესო.

რა იყო უმთავრესი მიზეზი მის, რომ განსვენებული სტეფანე ასე უზომოდ გულ-კეთილი და ქველ-მომქმედი იყო?

ქველობა მას უანდერძა განსვენებულმა დედა მისმა თავად თუმანიანთ ქალმა ელისაბედმა, რომელიც თურმე ღარიბს ხელ ცალიერს არ გაუშვებდა და თანაც ეტყოდა, წადი არავინ გინახოსო. მაცხოვრის მცნება – გიყვარდეს მოყვასი, როგორც თავი შენით, დიახ გასაგები და ადვილ შესასრულებელი შეიქმნება, თუ ადამიანს სათნოებანი და ქველი დედა ეყოლა და ქველი ელისაბედის გაზრდილი სტეფანეც ხომ მოყვასთა სიყვარულისთვის არაფერს იშურებდა და აკი იმდენაც გაიმეტა, თუმცა ჯერ კიდევ შუა ხნის კაციც არ იყო.

სამწუხაროა, რომ ასეთი ადამიანი მაშინ მოკვდა, როცა ქველმოქმედების გრძნობა სრულიად არ ჰქონდა ჯერ გაფურჩქნული, აყვავებული. სწორედ მისთვის ითქმის, დედამ რომ შვილი გაზარდოს, ემაგრე შენისთანაო.

განსვენებული სტეფანე უშვილო იყო და არც ეძებდა მამობის გვირგვინსა, რადგანაც ყოველი გაჭირვებული და ობოლი ახალგაზდა მას შვილად მიაჩნდა, მისმა პატიოსანმა ძმებმა ლევანმა, იაკობმა და პეტრემ განსვენებული სტეფანეს სახსოვრად ამ პატარა საწყლების საავადმყოფოს ასაშენებლად დიდძალი ფული შესწირეს ქალაქსა.

სამაგიეროდ, თითქოს სახელის გასამართლებლადო, რადგანაც სტეფანე ბრძნულად გვირგვინს ჰნიშნავს, ქველმა სტეფანემ თავს დაიდგა გვირგვინი, მაგრამ ქორწინებისა-კი არა, არამედ უკვდავებისა, ისიც თავის ადამიანობით, მორწმუნეობით, და მით ყველას დაგვიგდო ანდერძად უკვდავი შოთა რუსთველის ბრძნული თქმულება:

სჯობს სახელისა მოხვეჭა
ყოველსა მოსახვეჭელსა.

კლდია.

„ნაკადულიდან“:

ძლივს ერთი ოჯახი აღმოჩნდა, რომელმაც დიდ სიმდიდრეშიაც-კი არ დაივიწყა თავის პატარა სამშობლო და ამ ოჯახსაც აკი დიდი უბედურება დაატყდა! სიკვდილმა გამოჰგლიჯა ხელიდან ჯერედ ახალგაზდა კაცი სტეფანე ზუბალაშვილი.

იქნება სხვაგან, სხვა ერში, არაფერი საკვირველი და სამაგალითო იყოს, რომ მილიონების პატრონი კაცი თავის საერო საჭირ-ბოროტო საქმეებს ჭირისუფლად გაუხდეს. ქართველებში-კი იშვიათი მოვლენაა, რომ ქართველ კაცს ასე გონიერად მოეხმაროს თავის სიმდიდრე, როგორც სტეფანე ზუბალაშვილი ხმარობდა.

„მე თუ ვიცოცხლე დიდხანს, დამერწმუნეთ, რომ ეს

სიცოცხლე მენატრება მხოლოდ იმისთვის, ჩემს ქვეყანას და ხალხს ვემსახურო, სიკეთე დავთესო. ამის მეტი, ღმერთმანი, მე არაფერი წამყვებაო“, ამბობდა ხოლმე ნეტარ ხსენებული სტეფანე.

ეს მარტო სიტყვით კი არა, საქმიანაც სჩანს, თბილისში ზუბალაშვილების საფასით „სახალხო სახლი“)“ შენდება, რომელიც 200 ათასი მან. მეტი ჯდება. ამ ბოლო წლებში თითქმის ყველა ქართული ჟურნალ-გაზეთობა და ზოგიერთა წიგნებიც სტეფანეს შემწეობით გამოდიოდა. სათავად-აზნაურო სკოლის საზოგადოებას 30 ათასი მანეთით დაეხმარა სკოლის შენობის დასამთავრებლად. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ 25 წლის იუბილეის გამო 10 ათასი მან. შესწირა. „ამასთანავე გიგზავნით 10.000 მან. და გთხოვთ მიიღოთ ეს წვლილი ჩემგან, როგორც ერთის გულშემატკივარ ქართველისაგან“-აო, ბაქოდან სწერდა „საზოგადოებას“ სასიქადულო ქართველი სტეფანე ზუბალაშვილი.

საუბედუროდ არ დასცალდა ამ ღვთისნიერ კაცს კიდევ ბევრი საქმის გარიგება, დიდიხნის მოღვაწეობა მშობელ-ქვეყნის სასარგებლოდ. ჯერ 43 წლის არცკი იყო სტეფანე ზუბალაშვილი, რომ წელს, 14 სექტემბერს პარიზში გარდაიცვალა.

სტეფანეს ძვირფასი გვამი 27 სექტემბერს თფილისში მოასვენეს და შავ-მიწას მიაბარა გულ დაწყვეტილმა ქართველობამ.

სტეფანეს ხსოვნის აღსანიშნად მისმა ღირსეულმა ძმებმა კვლავ შესწირეს სათავად-აზნაურო სკოლის დასამთავრებლად 50 ათასი მან. და „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ კიდევ მისცეს 10 ათასი მან. ზუბალაშვილების სათნოს და ღმობიერ გულს არც თქვენი ამხანაგები დავიწყებია, ჩვენო პატარა მკითხველო: 100 ათასი მან. შესწირეს ქ. თფილისს სტეფანეს სახსოვრად. ამ ფულით უნდა გახსნან ბავშვთა საავადმყოფო,

*) „სახალხო სახლი“ ისეთი დაწესებულებაა, სადაც იმართება ღარიბებისათვის წარმოდგენები, ლექციები, ბიბლიოთეკა და საჩაე. აქ დაისვენებს მუშაობისაგან დაქანცული ხალხი.

სადაც ღარიბს და საწყალს ავადმყოფ ბავშვებს უფასოდ მიიღებენ და უწამლებენ.

ასე დაუვიწყარ ქმნეს, ისედაც მარად სახსენებელი სახელი სტეფანე ზუბალაშვილისა მისმა გულუხვმა ძმებმა.

ი. ალ.

მოსწყდა ვარსკვალი წმინდა, ელვარე,
თან წაიტაცა უმანკო სული:
კეთილი, წყნარი, ხალხის მოყვარე,
ვით ანგელოზთა დასთა დასული!

—
აქ მიგვატოვა ობოლი ობლად;
ისედაც ჩაგრულთ მოგვიკლა გული;
და ბედშობით გაუხარებლებს,
დაგვირთო მძიმე წყლულზედა წყული.

—
დიახ!.. უდროვით მოგვტაცა ბედმა
ქველმოქმედებით ხალხის მშველელი,
და დღეის შემდეგ ვინ გვეყოლება
შენებრ სტეფანე... შენებრ მფარველი?!

—
შენ ღირსი იყავ დიდხანს გეცოცხლა,
კვალად გემუსრა ხალხისა ჭირი,
მაგრამ განგებმა ასე ისურვა...
ამასა ვგლოვობ, ამასა ვსტირი!

—
და ჩემთან ერთად შენსა ცხედარსა
ცრემლებსა აფრქვევს ქართველი ერთი
მწუხარე გულით გესალმებიან
სამუდამოთა ყრმა და ხნიერი.

—
იტირეთ, მარად ბედით ჩაგრულნი,
რადგანაც დასცხრა აწ ქველი ხელი...
იტირეთ! თქვენთვის არვინ ყოფილა
მაგაზედ უფრო მეტად მზრუნველი.

—
მაგრამ სოფლისა ამაოებამ
დაუნდობელად დაგვრია ხელი;
გულში დაგვრჩება მარად და მარად
ქველო მოქმედო, შენი სახელი!

დავით გაბრუაშველი.

—
სტეფანე ზუბალაშვილის ხსოვნას.

სტირის ქართველი დღეს და ჰგლოვობს მამულის შვილსა,
ქველმოქმედისა კუბოს მორწყავს მდულარე ცრემლით,
თანაუგრძნობდა ვინც სამშობლოს გულის ტკივილსა,

უკვე დაჰკარგა... ის განვიდა ამიერ სოფლით...
ჩვენი სამშობლოც, მისგან მეტად დავალებული,
ძაძით მოსილი ღირსეულს შვილს დასტირის თავსა...
მოულოდნელის დანაკლისით დანადგლებული,
მთელის ძალღონით ზიზღით სწყევლის სიკვდილსა შავსა. –
ვინ იცის, ეგებ როს სამშობლოს განშორებული
წუთი სოფელსა სამუდამოდ ეთხოვებოდა,
საქართველოსკენ მოიწევდა იმისი გული,
მამულის ნახვა მომაკვდავსა ენატრებოდა...
ვინ იცის, ეგებ ნატრულობდა კიდევ სიცოცხლეს, –
მომძისთვის ღვაწლი, მისთვის შველა კვალად სწყუროდა, –
წარმოიდგენდა რა სოფლისა თანაც სიმუხთლეს,
თავის უდროვით სიკვდილისთვის ბედს ემდუროდა...
ვინ იცის, ეგებ სიკვდილის წინ ევედრებოდა
ღმერთს თვის მამულის აყვავება-ბედნიერებას, –
თვის სამშობლოში მას დამარხვა ენატრებოდა, –
და ისურვებდა იქ განრღვევას და დამიწებას.
მოჰკვდა ის... მაგრამ ნათლით მოსილს იმისსა სახელს
უკვდავებისა სხივით მორთავს ერი ქართველი,
ქება-ქებათას არ მოაკლებს კეთილის მყოფელს
და საუკუნოდ ეხსომება სტეფანე ქველი.

ილ. ჩხ – ელი.

წერილი ამბები გაზეთებიდან.

ორშაბათს, 27 სექტემბერს, კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში იყო წირვა და ანდერძის აგება განსვენებულის სტ. კონ. ძის ზუბალაშვილისა. მესა დაიწყო თერთმეტის ნახევარზედ და დასრულდა 1 საათზედ. ეკლესიაში გრძნობითა და აზრით სავსე სიტყვა წარმოსთქვა ბათუმის კათოლიკეთა მოძღვარმა მ. ანსელმო მღებრიშვილმა, რომელიც წინად გორში იყო მღვდლად. სიტყვა წარმოსთქვა აგრედვე ფრანგულად თბილისის ახალგაზდა მღვდელმა დომინიკ მულაშვილმა, სულ ბოლოს სთქვა სიტყვა ტფილისის კათოლიკეთა სამრევლო სკოლის მასწავლებელმა ბ-ნმა ქიქოძემ.

პირველს საათზედ სამგლოვიარო პროცესია გაემართა სოლოლაკის სასაფლაოსკენ. კუბო ხელით გამოასვენეს და ხელითვე მიასვენეს სასაფლაომდე განსვენებულის პატივისმცემლებმა. გვირგვინებით სამი ამფიონი იყო სავსე, როგორც ეკლესიასა და მის გალავანში, ისე განსვენებზედ დიდძალი ხალხი იყო. სასაფლაოს ალაყაფის კარი ბოლოს პოლიციელებმა დაჰკეტეს და ხალხს აღარ უშვებდნენ.

სამარის წინაშე სიტყვები წარმოსთქვეს ქართულად: აკაკიმ, ივ. როსტომიშვილმა, ქალაქის თავის მოადგილემ თავ. ვ. ნ. ჩერქეზიშვილმა რუსულად და ვ. ყიფიანმა. ორ საათზედ მი-
აბარეს მიწას საგვარეულო სამარხში ჩვენი დაუვიწყარი მო-
მაგე სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.

კვირას, საღამოს 8 საათზედ, კათოლიკეთა მიძინების
ეკკლესიაში გადახდილ იქმნა პანაშვიდი განსვენებულ სტ.
კონ. ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად. სოფლიდან
ჩამოსულმა ღრმად მოხუცებულმა მღვდელმა ცნობილმა მამა
იოანე გვარამაძემ წარმოსთქვა გრძნობით სავსე სიტყვა, აღნი-
შნა განსვენებულის ქველ-მომქმედება, ღვთის-მოყვარეობა,
ეკკლესიათა შენება და საზოგადოდ მისი და მის სახლობის
სამაგალითო ღვაწლი ქართველების სასარგებლოდ.

გუშინ, 7 ოკტომბერს, ტფილასის სათავად აზნაურო
სკოლის გამგის, მასწავლებლებისა და შეგირდების თანადასწ-
რებით, მეხუთე გაკვეთილის შემდეგ, გარდახდილ იქმნა პანა-
შვიდი განსვენებულ სტეფანე ზუბალაშვილის სულის მოსახ-
სენებლად.

დღეს, 26 სექტემბერს, საღამოს 8 საათზედ, რომის კათო-
ლიკეთა ქუჩაზედ, გარდახდილ იქმნება პანაშვიდი სტეფანე კო-
ნსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად. განს-
ვენებულის გვამი გუშინ საღამოს უკვე მოასვენეს ტფილისში.

ქართლი. არბოსა და მერეთის საზოგადოება დიდს მწუ-
ხარებას უცხადებს განსვენებულის სტეფანე კონსტანტინეს
ძის სახლობას, – ამ ჩვენის ქვეყნის დიდის ერთგულის და
მზრუნველის დაკარგვის გამო. ყველანი იმედოვნებენ, რომ
მახლობელნი განსვენებულისა, არ დასტოვებენ იმ გზას, რო-
მელსაც ადგა განსვენებული და მასთან მისი მახლობელნიც.

ტფილისის ქალაქის საბჭომ გუშინ, საღამოს სხდომაზე,
მოისმინა წერილი ი. კ. ზუბალაშვილისა 100,000 მან. შე-
წირვის შესახებ და დაადგინა, დაავალოს გამგეობას, მადლო-
ბა გამოუცხადოს ძმათა ზუბალაშვილებს უხვ შემოწირულე-
ბისათვის. საბჭომ ამავე სხდომაზე დაადგინა დაევალოს ქალა-
ქის მცხოვრებთა ჯანმრთელობაზე მზრუნველ კომისიას შეი-
მუშაოს ბავშვთა სამკურნალოს პროექტი.

შემდეგ კრებაზე ქალაქის გამგეობაში კვალად მოხდა ამ
შეწირულების შესახებ საუბარი. მთელმა საზოგადოებამ იაკ.
კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის მოხსენება დიდის პატივის-

ცემით მიიღეს. ტაშის კვრა დაიწყეს და შემდეგ მის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ხსენებას ფეხზედ ადგომით აგეს პატივი.

ეს ამბები დაბეჭდილი იყო იმ დროის თფილისის ყველა გაზეთებში.

ქართულ დრამატიულ საზოგადოების გამგეობა ამით აუწყებს „საზოგადოების“ წევრთ, რომ დღეს, 30 სექტემბერს, დილის 11 საათზედ კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში გარდახდილ იქმნება წირვა და პანაშვიდი „საზოგადოების“ საპატიო წევრის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად.

„ივერიის“ რედაქცია ამით აუწყებს ქართველ საზოგადოებას, რომ დღეს, 30 სექტემბერს, კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში გარდახდილ იქმნება მესსა (წირვა) და პანაშვიდი ახლად გარდაცვალებულის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად და სთხოვს მის ხსოვნის პატივის-მცემელთ დაესწრონ ღვთის მსახურებას.

წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობა ამით აუწყებს «საზოგადოების» წევრთ, რომ დღეს, 30 სექტემბერს, დილის 11 საათზე, კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში გარდახდილი იქმნება მესსა (წირვა) და პანაშვიდი „საზოგადოების“ საპატიო წევრის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად.

დღეს, 30 სექტემბერს, დილის 11 საათზედ, რომის კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში დანიშნულია მესსა (წირვა) და პანაშვიდი საზოგადოების საპატიო წევრის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად, რასაც ღარიბ მოწამეთა შემწეობისათვის ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა საზოგადოების გამგე კომიტეტი აუწყებს საზოგადოების წევრთ, აგრედვე განსვენებულის ნათესავებს, მეგობრებს და მისს სახსენებლის პატივის მცემელთ.

ცნობები და განცხადებანი

14 სექტემბერს, ხანგრძლივის ავადმყოფობის შემდეგ, გარდაიცვალა პარიჟში, სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი, რასაც გულითადის მწუხარებით აუწყენ ნათესავთა და ნაცნობთა ძმები: ლევან, პეტრე და იაკობ კონსტანტინესძენი და დები – იულია კონსტანტინეს ასული კნეინა თუმანიშვილისა, ანნა კონსტანტინეს ასული ბეზირგანოვისა და მარიამ კონსტანტინეს ასული ზუბალაშვილისა. მიცვალებულის გვამს ტფილისში მოასვენებენ. დაკრძალვის დღე ცალკე იქნება გამოცხადებული. „ივერია“.

მეტად სამწუხარო ამბავი უნდა ვაუწყოთ მკითხველებს: პარიზში 14 სექტემბერს გარდაიცვალა ჩვენში ცნობილი ქველმოქმედი და დიდის შემღების პატრონი სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. განსვენებული პარიჟს გაემგსავრა აქედან ივნისის 1-ლ რიცხვში და მაშინადვე ავად იყო – კუჭს იტკივებდა. სულ მხოლოდ რამდენიმე თვეა მის შემდეგ, რაც განსვენებულმა 10,000 მ. შესწირა წერა-კითხვის სამართველოს. ტფილისში სახალხო სახლის ასაგებად განსვენებულმა თავის ძმებით შეწირა 17,000 მ. სათავად აზნაურო სკოლის შენობის აღსაგებად 50 ათასი მ. თავისი ხარჯით ააგო ბათუმში კათოლიკეთ ეკლესია, რომელიც დაუჯდა 240 ათასი მ. მის საკუთრებულად რუსეთიდან მოიწვია კათოლიკეთ ეპისკოპოსა ბარონ როოპი, შეაკეთა ტფილისსა და ბაქოს კათოლიკეთ ეკლესიები თავის ხარჯითა და სხვანი. წყეულმა წლევეანდელმა წელიწადმა სწორედ ჩვენზედ მოიცალა! რამდენი სიცოცხლით ვსე საზოგადო მოღვაწე გამოგვაცალა ხელიდან სულ ამსა ხუთი თვის განმავლობაში!.. განსვენებული დიდი მოყვარული იყო სამშობლო ლიტერატურის და ყველას უხვად ეხმარებოდა ქონებრივად წიგნების გამოსაცემლად, („ივერია“ 17 სექტ.)

ორშაფათს, 27 სექტემბერს, დილის 11 საათზედ, რომის კათოლიკეთა ეკლესიაში, კათოლიკეთა ქუჩაზედ; ანდერძს აუგებენ ახლად გარდაცვალებულის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს. გვამს ხვალ, კვირას, 27 სექტემბერს, საღამოს 8 საათზედ, ამავ ეკლესიაში გარდაიხდიან პანაშვიდს განსვენებულის მოსახსენებლად. დასაფლავება მოხდება კათოლიკეთა ძველს სასაფლაოზე. („ივერია“).

„მშაკიდან“ .

14 სექტემ. პარისში, გარდაცვლილა სტეფანე კონსტან-

ტინეს ძე ზუბალოვი. კათოლიკე, რომელიც ქველ მოქმედებით ქართველებში კარგად იყო ცნობილი. მანვე ბევრი რამ შესწირა თფილისის და ბაქოს საზოგადო საქმეთა სასარგებლოდ. იყო სამაგალითოს თვისების და კაცთ მოყვარეობით სავსე. შეუძლო ხალხთა დახმარებაც დიდად იცოდა.

27 სექტ. თფილისში, კათოლიკეთა ეკკლესიაში, წირვა გადუხადეს გარდაცვალებულს სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალოვის გვამს და ამავე დღეს იგი დაასაფლავეს სოლოლაკის კათოლიკეთა ეკკლესიაში. თფილისის საზოგადოებამ დიდი პატივი სცა, გვირგვინები იყო მრავლად. სამი აშფოვანი სავსე იყო და ბევრი მათში შესანიშნავი გვირგვინიც იყო. საერთო დიდის მწუხარებით დაასაფლავეს ეს პატიოსანი ადამიანი. ქალაქის ხალხი მის სიკეთეს არ დაივიწყებს.

„ახალ-მომიხილვის“ 6189 №-ში დაბეჭდილი იყო წერილი სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის დასაფლავებაზე. წერილში მოთვლილია დასაფლავების ამბები და ცერემონია, ამას გარდა საერთო პატივი და თანაგრძნობა განსვენებულის პიროვნების და ადამიანობის შესახებ.

ასეთივე ცნობები იყო მოთავსებული იმ დროის „თფილისის ფურცელში“; აქაც შესაფერის პატივისცემით მოიხსენეს განსვენებულის სახელი და ცნობა.

ასევე სხვა და სხვა ცნობები იქმნა დასტამბული ბაქოს რუსულს გაზეთებში. ბაქოს გაზეთების ყოველი ცნობაც ნათლად ღაღადებდა სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ადამიანურს ღირსებასა და მნიშვნელობაზე. სწერდენ, რომ სტეფანე კონსტანტინეს ძე სამაგალითოს თვისების იყო და მეტად გულუბხვ დამხმარე საწყალის ხალხისაო. მისგან დანათეს სიკეთის ჩვენი გაჭირებული ხალხი დიდხანს ვერ დაივიწყებს, რადგანაც მდიდრებთ შორის საწყლებთა დამხმარეთა შორის სტეფანე კონსტანტინეს ძე პირველი იყო, მის მსგავსნი ჩვენში ერთობ ცოტანი არიანო, ზემო ხსენებული გაზეთების საუბრის დედა ჰაზრები ეს გახლდათ განსვენებულის შესახებ.

უნდა ითქვას, რომ განსვენებულის სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის შესახებ სხვა და სხვა რუსულს გაზეთებშიც იყო ცნობები დაბეჭდილნი, ხოლო იგინი ჩვენ აქ არ მოგვყავ, რადგანაც ცნობების მხრით დიდათ არ განსხვავდე-

ბიან და განირჩევიან ზემოდ მოყვანილ ცნობებთაგან. განს-
ვენებული შესახებ სწერეს თვით რუსეთის სატახტო გაზეთე-
ბშიც. საფრანგეთშიაც დაუწერიათ ამის გარდაცვალებაზედ
ცნობები და პოლონურს ენაზედაც ვარშავის გაზეთეფში.

ბაქოდამ ხმები: ბაქოში შეიტყეს თუ არ სტეფანე კონს-
ტანტინეს ძე ზუბალაშვილის გარდაცვალება, მაშინათვე ყვე-
ლანი შესწუხდენ: ქართველი, სომეხი, თათარი და რუსი. ერ-
თის სიტყვით ყველანი, რადგანაც სტეფანე კონსტანტინეს ძე
მათ ყველას განურჩევლად ეხმარებოდა და პატივს სცემდა.
საყურადღებოა აქ ის გარემოებაც რომ სტეფანე ზუბალაშვილს
მეტის სიყვარულით და თავაზით ეპყრობოდენ თათრები და
ლევებიც, ესეც ერთობ კაი მაგალითია, რომ მუსლიმანებს
ქრისტიანი კაცი ასე ჰყვარებოდათ, მუსულმანთა სამაგალი-
თოდ ესეც კმარა სტეფანე ზუბალაშვილისაგან. ეცი მათ პა-
ტივი და მათგანაც პატივი გექნება. იგინი არავის შეიძულეზე-
ნო თუ რამ განსაკუთრებული მიზეზები და მტრობა არ გახ-
და ხელმძღვანელათაო. ასე ამბობდენ მაშინ ყველანი. მუს-
ულმანობას რომ სტეფანე ზუბალაშვილი დიდათ უყვარდათ
ეს დაამტკიცა მათმა თათრულმა გაზეთმაც, სადაც ცნობაც
იყო ამის შესახებ დაბეჭდილი. მთელი ბაქოს თათრობაც ასე-
თის ჰაზრით იყო მასზედ შეპყრობილი.

სოფ. მერეთიდან (გორის მაზ). ჩვენის მწერალ მოღვაწე
ანტონ ფურცელაძისაგან შემდეგი წერილი დაიბეჭდა „ივე-
რია“-ში: „მერეთში მცხოვრებ ქართველთ ღრმად შეგვაწუხა
ჩვენის ქვეყნის მამულის შვილის და ქველ მოქმედის სტეფა-
ნე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის გარდაცვალებამ. ვაცხა-
დებთ ჩვენი ღრმა მწუხარებას ასე უდროვოდ სტეფანე კო-
ნსტანტინის ძის ზუბალაშვილის დაკარგვაზედ“ „ივერია“

ცხინვალიდან მიღებულ იქმნა ბ. სულხანოვისაგან. მთე-
ლის გორის მაზრის თავად-აზნაურთა პირით: დიდს მწუხარე-
ბას ვაცხადებთ ჩვენის ქველმოქმედის და საყვარელის მამული-
სშვილის სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის ასე
უდროვოდ დაკარგვაზედ.

„ივერია“ – გორის თავად-აზნაურობა.

„ღრმად ვსწუხვართ იშვიათ კაცთ მოყვარის და ქველ მოქ-

მედის სტეფან კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის დაკარგვა-ზედ, რომელიც დიდს დახმარებას უწევდა ბაქოში მცხოვრებ ღარიბ მუშა ხელოსნებს განურჩევლად სჯულის და ეროვნების“. ბაქოს რუსის მუშები.

„დიდათ ვსწუხვართ ჩვენის იშვიათის ქველ მოქმედის და მამულის შვილის სტეფან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დაკარგვაზედ. ჩვენს მწარე ცრემლებს ურთებთ ჭირის უფალთა მწუხარებას და ვგლობთ ჩვენს მფარველს სტეფანეს“.

თფილისის ქართველი ქალები.

„დიდათ სწუხს და გლოვობს მთელი ბათუმის ქართველობა თავის საყვარელი თანამემამულის და ქველმოქმედის მამულის შვილის სტეფან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დაკარგვაზედ. ვინატრებთ, რომ მისი გვამი მისგანვე აღშენებულს ბათუმის ტაძარში იქმნეს დაკრძალული“. ბათუმის ქართველობა.

ამავე ჰაზრის გახლდათ ჩვენი მოღვაწე მწერალი ბ. იასე რაჭველი. ამ პატივცემულის მოღვაწის ერთი წერილი რომელიც „ივერია“-ში დაიბეჭდა იმავ დროს, ნატვრით აღნიშნავდა ამავე გარემოებას და ითხოვდა, რომ ს. კ. ზუბალაშვილი ბათუმის ტაძარში დაესაფლავებინათ.

„ღრმად ვსწუხვართ ჩვენის ქვეყნის სამაგალითო მამულის შვილის სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის დაკარგვაზედ. მოიმედენი ვართ, რომ ეს კაცთ მოყვარე და ქველ მოქმედი ადამიანი სამაგალითოდ დაშთება სხვა შემლებულთა წინაშე.

თბილისის ქართველი მუშები.

წერილი ბათუმიდან.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის გარდაცვალება მამ ბათუმში დიდი მწუხარება გამოიწვია. 26-ს სექტ. ბათუმის ქართველთ კათოლიკეთა ეკკლესიაში, წირვა და პანაშვიდი გადიხადა პატრმა ანსელმო მღებრიშვილმა. ეკკლესია, რომელიც აღშენებულია სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის ფულით, მორთული იყო შავის სამგლოვიაროს ნიშნებით. თვით პატრი ანსელმო მღებრიშვილიც სამგლოვიაროს

მაძებით იყო მოსილი.

წირვას დაესწრა დიდი ძალი საზოგადოება და მასთან იტალიის კონსოლი, ავსტორიისა, საფრანგეთისა და სხვათაგ. ადგილობრივ მოხელენი და მეუფროსენი. წირვა იქმნა შესრულებული დიდის პატივცემით და სინანულით, პანაშვიდის დროს ყველა სწუხდა სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის ასე უდროვოდ დაკარგვაზედ.

ხიზაზავრიდამ: დიდის მწუხარებით და ნაღვლით ავსილთა ჩვენს საყდარში გადავიხადეთ წირვა და პანაშვიდი ჩვენის დაუვიწყარის და აწ გარდაცვალებულის სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად.

ახალციხიდამ: საერთოს დიდის პატივის ცემით და სიყვარულით გადავიხადეთ წირვა და პანაშვიდი სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო. ღმერთმა განუსვენოს და ჩვენთ შორის საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი. ყველა სწუხს და გლოვობს სტეფანეს ასე უდროვოთ დაკარგვაზედ.

ს. უდიდამ: სოფ. უდის ქართველ კათოლიკეთა ეკკლესიაში გადავიხადეთ წირვა და პანაშვიდი ჩვენის დაუვიწყარის და აწ გარდაცვალებულის საუკეთესო ქველ მოქმედ მამულისშვილის სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად.

გორიდამ: გორის საზოგადოება დიდათ სწუხს თავის თანამემამულის და თანა მექვეყნის შთამომავლის ქველ მოქმედ ქართველ მამულიშვილის სტეფანე კონსტანტინის ძე ზუბალაშვილის დაკარგვას.

ქუთაისიდამ: ქუთაისის ქართველი საზოგადოება დიდათ სწუხს და ჰგლოვობს თავის ქვეყნის უძვირფასეს ქველ მოქმედ მამულის შვილის სტეფანეს დაკარგვას. ღმერთმა ქმნას, რომ ჩვენს საზოგადოებას სტეფანესთანა ქველ მოქმედ მამულისშვილნი ხშირად და მრავლად მოვლენოდენ.

ბაქოდამ: ბაქოს ქართველი საზოგადოება დიდათ სწუხს და გლოვობს თავის მოჭირნახულ სტეფანე კონსტანტინის ძის ზუბალაშვილის დაკარგვას. ღმერთმა განუსვენოს და ხსენება და საქმენი მისნი საუკუნოდ ჰყოს ქართველთ საზოგადოების წინაშე.

ასეთი შინაარსის ტელეგრამები სხვა ტომთაგანაც იქმნა მრავლად გამოგზავნილი.

წერილი რედაქციის მიმართ

ანათემა ათას-ცხრაას-მეოთხესა წელსა, რომელმაც ჩვენი ერის საერთოდ საგონებელი ხარკი მოითხოვა... წყევა, შეჩვენება ჩვენ მიერ წლევანდელს წელიწადს, რომელმაც შემოგვისია სიკვდილი და ერთი მეორეზე მიყოლებით რამდენიმე სანუგეშო, ნაყოფის მომცემი მამულის შვილნი გამოგვაცალა ხელიდამ... საერთო მჭმუნვარება საგრძნობის დასაკლისის გამო ჯერ კიდევ არ გაგვწვლავს გულში, რომ ახალმა თავზარდამცემმა უბედურებამ დაგვირეკა კიდევ ჩვენი საერთო ოჯახის კარზე. შეჩვენებულმა სიკვდილმა წაგვართვა კიდევ ერთი სამედო ქველ-მომქმედი მამულის შვილი. სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის გარდაცვალება ადვილად მოსაქარვბელი დასაკლისი როდია ჩვენი საეროვნო ოჯახის შეგნებულ შვილთათვის... ღმერთო ჩემო! ნუ თუ ზეციურ გამგებელის ძალთა ძალიც ჩვენდა გასანადგურებლად აღიჭურვა!.. გულის დამაღონებელ მწუხარებით გარემოცულ, მანძილით შორს მყოფი, ხოლო სულით და გულით კი მათ შორის მყოფი, ვუცხადებ ჩემ გულითადს მწუხარებას და წრფელს თანაგრძნობას გარდაცვალებულის ჭეშმარიტად მაღლით მოსილის ქველ-მომქმედის, თანშობილებსა და ნათესავთ, და ვუერთებ ჩენს გლოვა-მწუხარებას ჩვენის ერის მოწინავე, მოწადმართე კრებულის გლოვა-მჭმუნვარებას.

დარჩეს სამარადისოდ ჩვენ შორის კეთილ-მოსახსენებლად და მისაბამავად სახელი და საქმენი ჩვენთვის კეთილის მყოფელის სტეფანე ზუბალაშვილისა.

ქაიხოსრო გელოვანი

მნიშვნელობა და საჭიროება.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის მოხსენების გამო.

„მეცნიერებათა შორის, ყველა მეცნიერებაზედ უმაღლეს სწავლა განათლებას და საჭიროებას კაცისთვის მკურნალობა შეადგენს. სამკურნალო სწავლა-მეცნიერება კაცს ასწავლის ცოდნას, თუ მან როგორ უნდა დაიფაროს თავის სიცოცხლე

საშიშ სნეულების და გაჭირების დროს“.

დრეპერი.

I.

ვისაც კი ჩვენის დაბალი ხალხის ცხოვრებისათვის თვალ-ყური უდევნებია, ის ცხადად დარწმუნდება დრეპერის სიტყვებზედ. მართლაცა და ხალხის ცხოვრებაში საჭირო სახმარ სამეცნიერო სწავლა-განათლებათ მკურნალობას მიიღებს. ყველამ ვიცით კარგად, რომ კაცობრიობის ცხოვრების და სიცოცხლის მალამოთ ისე არაფერია საჭირო, როგორც მკურნალობა. მკურნალობა რომ ძვირფასი მასალა და ძალა არის ხალხის გამრავლება და ბედნიერ ცხოვრებაში, ამას ცხადათ ასაბუთებენ ევროპის მსწავლულნი და მათ შორის ბოკლიც აღნიშნავს ცივილიზაციის ისტორიაში. ფობტსაც აქვს თავის ლექციებში და მრავალთაც სხვებს, ნამეტურ საექიმო შედარებითი სტატისტიკოსებს. მკურნალობის დიდი მნიშვნელობა ჩვენ ძველ წინაპრებმაც კარგად იცოდენ, მათაც კი აქვსთ ეს ჰაზრები თვის მიერ შედგენილს „კარაბადიმებში“. ძველად, მართალია საქართველოში მკურნალობა მაინცა და მაინც არ იყო ყველგან მეცნიერულად გავრცელებული, მაგრამ, სამაგიეროდ, მაშინ ჰაერი იყო სუფთა და საჭმელ-სასმელიც იაფი, უხვი, ამიტომ შეუძლო ხალხი სნეულებისაგან არ იყო დიდათ შეპყრობილი, არ იყო დღევანდელივით დასჯილი.

დღეს კი დრო შეიცვალა, გარემოება გადასხვაფერდა, ძველი ხანა თავისთვის გაფრინდა, მისი მკურნალობაც შემცირდა, დღეს ჩვენში აღარც ძველი ბებიები და დოსტაქარ-მკურნალები არიან, აღარც წამლობა არის. ამასთან, სანოვაგეც გაძვირდა, მისი სისუფთავე და სისაღე მთლად დაიკარგა. ჰაერიც კი გამოიცვალა. ყოველივე ეს კი სასტიკ ტვირთათ ევლინება საწყალ ხალხს, ნამეტურ მათ, ვინც დიდრონ ქალაქებში სცხოვრობენ. სოფლათ კიდეც არაუშავთ-რა, მაგრამ საქმე ქალაქია და მისი ოღრო ჩოღრო ვიწრო ქუჩები, სადაც აუარებელი ქონმახებია, ძველის ძველნი, ძველთაგან უბრალოთ ნაკეთი და სადაც ჰაერის მოძრაობა დახშულია და ყოველთვის კაცის მომწამვლელი ბული ტრიალებს. ოგი სასტიკათ ვნებს ყველას და ნამეტურ ბავშვებს.

აქამდე ჩვენი მოხუცებულნი ხშირათ იტყოდენ ხოლმე, რომ ჩვენ ისე დავბერდით, ფრჩხილიც არ აგვტკიებიაო. ყმაწვილი დაიბადებოდა ჯან-სალი-სალი, მის მერე იგი იზრდებოდა და ძნელათ, რომ მოხუცებამდის გარდაცვალებულიყოსო. ეს ერთობ იშვიათი იყოვო; ეს მართალი შენიშვნა გახლავსთ. ასე იყო ადრე მიტომ, რომ მაშინ თბილისში ხალხიც ცოტა ცხოვრობდა, მოძრაობაც მცირე იყო, ჰაერი სუფთა, ხორაგიც იაფი და მასთან, სალი, ყველას გული მხიარული იყო. მშიერი არავინ დადიოდა. დღევანდელ ბოსიაკების მსაგვსნი

ჩვენში სულ არ იყო. გაჭირვებულთ და ხელ-მოკლეთა რიცხვი ყოველთვის იყო, მაგრამ დღიურ მშვიერთა რიცხვი კი არასდროს არ ყოფილა, რადგანაც კოდი პური ორ აბაზათ იყო, თუნგი ღვინო ორ შაურად, ხორცი ლიტრა ორი შაური, თევზი, ყველი და სხვა ხორაგიც ერთობ იაფი.

მოხუცებულთაგან სადღეისოთ მკურნალების სამდურავიც ისმის და არ ქონვა, საწყალთათვის არ ყოლვა. მგონია, რომ ყველა ჩვენთაგანისთვის ცხადი უნდა იყოს, რადგანაც ქალაქ ადგილებში და ნამეტურ თბილისში აშკარად სჩანს შეუძლო ხალხის უბედური მდგომარეობა, მათი დაწვრილმანება, ცხოვრების უსახსრობა და მის მეოხებით ათას ნაირს გასაჭირში ჩავარდნა. ასეთი გარემოება თბილისის მცხოვრებთა ადგილობრივ პრესამ, ანუ მწერლობამ ადრიდგანვე შეიგნო. თვით, დაბალ ხალხშიაც განისმის ხმა მკურნალობის საჭიროებისა. დაიხსნა საავათმყოფოები, გამრავლდნენ ექიმები, ყოველ თვე გამოდის საექიმო პროტოკოლი, იბეჭდება მრავალ ნაირი სამკურნალო და საჭირო საპიგიენო წიგნები, რუსულს, სომხურს და თათურულს ენაზედაც. ქართულად დაიბეჭდა მ. ღამბაშიძისაგან შედგენილი „ქართული კარაბადიმი“, ბ. სულაქველიძის „სიმრთელის კიდობანი“. მე დავბეჭდე: კომბის „ბავშვების მოვლა“, მასეს წიგნი და ვინ იცის კიდევ. რამდენი სხვებმა, მაგრამ ვიტყვით იმასაც, რომ ყველა ესენიწვეთია ზღვაში. ასი და ათასი არ კმარა. ნამეტურ ბავშვების მოვლა აღზრდის და მკურნალობის შესახებ.

მე კარგად ვიცნობ თბილისის დაბალ შეუძლო ხალხთა ოჯახებს და მათის ცხოვრების ვითარებას. მათში ვარ დაბადებულ-აღზრდილი, ვიცი მათი ავი და კარგი, უნდა მოგახსენოთ, რომ მათ ცხოვრებას ბევრი რამეს ნაკლი ემჩნევა: უსაშვალობა, უტანისამოსობა. არა აქვსთ კარგი სახლები, საჭმელებისაგან ყველას კუჭი აქვს მოშლილი, ყველას ცხადათ ემჩნევა დიდი ნაკლი. ყველაზე მეტი უბედურება კი მათში პატარა ბავშვების მდგომარეობა გახლავსთ, მცირე წლოვან და ძუძუ მწოვარ ბავშვთა სნეულების და ცხოვრების საქმე ამათში სწორეთ რომ უბედურთა არის და ამას სხვა არაფერი გასაჭირი აღარ შეედრება. ყველაზე მეტი გულ-საწვავი და მნიშვნელოვანი საჭიროება არის ბავშვების სამკურნალო: უწამლობა, უექიმოება ყველას ემჩნევა. ჩვენი ერთი უბედურება ისიც არის, რომ ჩვენში ნამეტურ ქართველებსა და სომხებში ბავშვების ექიმობა დიდ საჭიროთ არ მიაჩნიად, წამლობა ბავშვებს არ უნდაო. ზოგიერთ ოჯახებში იმ აზრის არიან, რომ ბავშვის წამალი ღმერთია, ხატებში ტარება, წითელ და თეთრების ჩაცმა, შანები, ცხვარი, საღმრთო საწირავი და ყმაწვილიც კარგათ გახდებო.

ჩვენებური მკითხავეებიც ამას ჰქადაგობენ და საწყალ უმეცარ ხალხს თავიანთის ოსტატობით უფრო აუმეცრებენ. ამის უმეცრება ისე არავის ეტყობა, როგორც თბილისის ქართველებს და სომხებს. რუსები და თათრები მაღლა სდგანან ასეთი ცრუ-მორწმუნოებაზე ჩვენსა და სომხებზე, ამას მათი სამღვდელოებაც ეწინააღმდეგება, ნამეტურ კათოლიკის და ლუტერისანი.

ყველამ კარგათ ვიცით, რომ თბილისის ქალაქი თავის მცხოვრებლებით გამრავლდა დიდათ, მის მცხოვრებთა რიცხვში ერთი ათად მატულობს საწყალი ხალხი, უმეტეს ნაწილი შეუძლონი და უქონელი, ნამეტურ, სოფლის უქონელი, უმიწაწყლო გლეხკაცობა მოაწვა ცოლ-შვილით საყოველთაოდ თბილისში ეძლევიან ცხოვრებას, ასეთ ღარიბ გლეხ მუშა და ხელოსანთაგან გაივსო თბილისი, მათგან აქა-იქ გაჭირვების გამო ქოხმახებიც კი შენდება, მრავლად გაშენდენ: ნაძალადევში (ნახალოვკა), ჰავლაბარში, ნამეტურ ქალაქის განაპირა, ვერაზედ, საბურთალოს, ვაკის თავამდე და ლისის ტბამდე ავიდენ. შუა ქალაქის ძველს ქოხმახებშიაც ერთობ მჭიდროდ სცხოვრებს გაჭირებულის შეუძლო და მუშა ხელოსანთა რიცხვი. ასეთ საწყალთ რიცხვში რამდენადაც მრავლად უცოლშვილონი არიან, იმაზედ მეტე ცოლ-შვილიანებიც. როგორც ვთქვით, ცოლ-შვილიანთა ცხოვრება და მათი ბავშვების აღზრდის საქმე დამხობილია სრულიად.

ძრეელ ხშირათ და თითქმის ყველა ოჯახში ნახავთ ავათმყოფ ბავშვს, ენიანს კიდევ ჰკითხავს რამეს, გაიგებთ მის სნეულებას და წამალსაც მისცემთ, მაგრამ საქმე უენო ბავშვია, რომელსაც, თუ არ მცოდნე კაცი, ისე ვერავინ რას გაუგებს. ასეთი ბავშვები მშობლების ხელში დიდათ იტანჯებიან. მთელს კვირას და თვეებს ავათ მყოფი ბავშვი ავათ არის, იტანჯება საწყალი, პატრონს ხელში უდნება, უკანასკნელ ხელიდამაც ეცლება და ყველა ამას არც შველი აქვს, არც მოსაზრება, არც ძალა. საბრალოთ, უბედურათ ესალმება პატარა ბავშვი სინათლეს. ასეთ უბედურებას ჩვენ არამც თუ ერთსა და ორს ოჯახში ვნახავთ, არამედ ღარიბ ლატაკთ სახლში, თბილისის ყველა კუთხეში განუწყვეტლივ ყველა მხარეს და ყველა დროს.

მიზეზები ასეთის უძლურებისა, რასაკვირველია, ხალხის სიღარიბეა, ყმაწვილი უენოა, პატრონმაც არა იცის რა. სად წავიდეს, რა ქნას, გინდ რომ წასვლა მოახერხოს მერე ვის, რომელ ღვთისნიერ ექიმს მიადგეს კარებზედა, რომელს დაურაკუნოს კარი, რომელს დაურეკოს ზარი ცარიელის ჯიბით. გინდ რომ ექიმის ხარჯი შესძლოს და I მ. ან მეტ ნაკლები გადიხადოს. იგი წამლის ყიდვას ვეღარ მოახერხებს, ცხოვრე-

ბა, დღიური საზრდო და სახლის ქირა ისე უჭირებს საქმეს, რომ იგი ბავშვის საექიმოთ 2-3 მ. ვერ გაიმეტებს, რადგანაც მას ამის შეძლება არა აქვს. ასე და ამ გვარათ ჩვენს ლატაკი ოჯახებში დიდ ძალი ბავშვების იხოცება, ამათი სიკვდილის სიმრავლის რიცხვი ცნობილია თვით კავკასიის საექიმო გამგეობისაგან, თვით პოლიციების სტატისტიკაც ამას გვიჩვენებს და ჩვენი სამღვდლოთა მოწმობანიც. ყველა ესენი ცხადათ დაასაბუთებენ, რომ თბილისში დიდი რიცხვი იხოცება მცირე წლოვან ბავშვებისა. ყველაზედ შესაბრალოსი პატარა ბავშვები არიან. ეს უბედურება საწყალ ხალხში, წარმოიდგინეთ ისეა გახშირებული, რომ პატრონთ სილატაკის და მოვლის ძალის არ ქონის გამო ყმაწვილების აინუშიაც აღარ მოსდით და ამბობენ ასე: – მაღლი იქნა, რომ ასე პატარა, ახალ გაზრდა მოკვდა და მორჩა, მოისვენა ტანჯვისაგან და თავის მშობლებიც მოასვენა ხარჯს და წვალეზა-ტანჯვასო.

მაგრამ ვაი მათ მოშორებას, ბავშვი დაეზადა მშობლებს, ამაზედ რასაკვირველია ხარჯი აქვსთ, მერე ბავშვის მოათვლა, მერე აღზრდა და შემდეგ ამის ავთიმყოფობა და მერე სიკვდილი, რაც ერთიც, მეორეც და მესამეც ისეც დაცემულს ოჯახს უფრო სცემს ძირს და ღუნავს კისერში, დაიბადა იცოცხლა და უდროვით მოკვდა, მხოლოთ უწამლობის და უექიმობის გამო, რითაც ისეც ლატაკი, საწყალნი უარეს გარემოებაში ჩაადდო, მერე ისიც რომ იცოდეთ, თუ საწყლებს ხშირათ თვით მონათვლაც ვერ მოუხერხებიათ, ნათლიათ არავინ მისდევს სიღარიბის გამო, ყველა ერიდება, ღვდელიც კი ჩხუბს უწყებს, რომ მოსანათლს ცოტას მაძლევთო. მერე სიკვდილი, კუბო, მღვდელი, საფლავის ფასი და ვინ- იცის რამდენი კიდევ სხვანი, ხშირათ და მეტათ ხშირათ ვნახავთ, რომ საწყლები თავიანთ მიცვალეზულს ფაიტონით და მღვდლით მიაქროლებენ სასაფლაოზედ დასამარხათ. ასეთ სურათებს, ასეთ მაგალითებს ჩვენ ყოველ დღე ვნახავთ. ასეთ საბრალო ოჯახებში სწორეთ ცოდვის ლული იღვრება. ყოველთვის სილატაკის მსხვერპლი ტრიალებს.

ვინ იცის რამდენი საწყალი კაცი არ ჩავარდებოდა სილატაკეში, რამდენს არ მოსწყდებოდა წელი, რამდენს დედას არ დაეთუთქებოდა გული შვილის სიკვდილით, რომ მათ საიდამ რამე საექიმო შველა ჰქონიყოსთ. რომელ ერთი იტირონ საწყლებმა, შვილის უღვთოთ, უდროვით დაკარგვა, თუ მასზედ აღებული ვალი და დანახარჯი. რასაკვირველია, ორივე. ორივე ეს უბედურება დიდი, წარმოუდგენი ჰირია ღარიბ-შეუძლოთათვის, ნამეტურ უმიწაწყლო და უსახლკარო, კარდაკარ მოსიარულე მოქირავნე ხალხთათვის. წარმოიდგინეთ, რომ ასეთ უბედურებას ხშირათ ყმაწვილების გამო სახლსაც

კი არ აქირავებენ: ყმაწვილები გყავთო, ავით იქნებიან, აიკ-
ლებენ აქაურობასაო. რამდენ ალაგას მომხდარა, რომ ღატაკთ
ცოლ-ქმართ ჯერეთ სახლი დაუჭერიათ, ბარგი გადაუზიდავთ
და ყმაწვილები კი მიუყვანიათ თითო თითო, ან ოროლი. აი
ესე იტანჯებიან ბავშვებისათვის საწყალი მშობლები და უკა-
ნასკნელ მაინც შრომა არ უჯილდოვდებათ და უდროვით
სიკვდილისაგანაც უწყალოთ ისჯებიან, შვილებიც აკლდებათ
და მათზედ დანახარჯიც.

ვინ იცის, ასეთ უდროვით დახოცილ ბავშვებში, რამ-
დენი დიდად ნიჭიერი ბავშვია მოყოლებული, რამდენი გენი-
ოსი, რამდენი ძვირფასი შვილი, თავის მშობლებისთვის გამო-
სადეგი, საზოგადოების წინაშეც სასარგებლო. ყველა ამ უბე-
დურების ერთ მთავარ ნაკლს ისიც შეადგენს, რომ თბილისში,
საბავშვო არც საავათმყოფოა დანიშნული, არც სპეციალურად
მომზადებული მკურნალები არიან; ყველა ეს კი ჩვენის შეუ-
ძლო ხალხის შვილთათვის დიდი უბედურება არის. დიდი,
წარმოუდგენელი, ზარალი და ვაება მშობლებისა. აი ასეთია
დღევანდელი სურათი ჩვენის ქალაქის მოზარდ ბავშვების მდგო-
მარეობისა. იგი იშხამება დაბადებიდანვე ცუდის ჰაერით,
ცუდის საჭმელით, ცუდის რძით და ბოლოს კვდება უდრო-
ვით შეუძლოთა წინაშე. ჩვენში რომ ბავშვები და მელოგინე
ქალები მრავლათ იხოცებიან, ვინემც ევროპის ერთა შორის
შედარებითი სტატისტიკითაც დასაბუთდება. ამის შესახებ
თვით მეც კი მიწერია ქართულ გაზეთებში.

აი სწორეთ ამ დროს, ასეთ გარემოებაში მყოფთ მცხო-
ვრებისათვის დიდი ყურადღება მიუქცევიათ ბატონთ: ლევანს,
პეტრეს და ამათს ძმას იაკობ კონსტანტინეს-მეს ზუბალაშვი-
ლებს, ამათ შეუგნიათ ამ გარემოების უძლურება და შეუძ-
ლოთა მსხვერპლად შემწირველობა. კეთილ ადამიანთ განუ-
ძრახავთ თავიანთის შეძლებით ბავშვთა საავადმყოფოს დაარ-
სება ქალაქ თბილისში და მით ბევრი ღატაკთ კაცთა დახსნა,
როგორც უდროვო სიკვდილისაგან, ისევე სხვა და სხვა
ხარჯებისაგან. ამ საქმის გამო იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუ-
ბალაშვილმა შემდეგი შინაარსის წერილი გაუგზავნა თბილი-
სის გამგეობას: „მე და ჩემმა ძმებმა, ლევან და პეტრე ზუ-
ბალაშვილმა, ჩადავსწყვიტეთ შევსწიროთ 100 ათასი მანეთი
თბილისის გამგეობას, რათა ამ ფულით თბილისში გაკეთებულ
იქმნეს ბავშვთა საავათმყოფო ჩვენის ძმის აწ გარდაცვალებულის
სტეფანეს სახელზედაო“.

ეს ძვირფასი წერილი და მოხსენება თბილისის გამგეობამ
და ადგილობრივ მწერლობამ დიდის პატივისცემით მიიღო.
მალე განიხილეს გამგეობის კრებაზედ და იაკობ კონსტანტი-
ნეს ძის მოხსენება ტაშის ცემით დააჯილდოვეს. ამ მოხსენე-

ბის ყოველივე მუხლი შეიწყნარეს და დაადგინეს შემდეგი: ზუბალაშვილებს თბილისის გამგეობისაგან გაეგზავნოთ საგანგებო დეპუტაცია და გამოეცხადოს დიდი მადლობა, მასთანვე ეცნობოს, რომ ბავშვთა საავადმყოფოს დაერქმევა სტეფანეს სახელი, საავადმყოფოს!! დარბაზში ჩამოკიდულ იქნება განსვენებულის სურათი და იმ ქუჩასაც ზუბალაშვილის სახელი ეწოდებაო.

ძვირფას სტეფანეს სახელი იაკობმა და მისმა ძმებმა ასე აღბეჭდეს, ასე დაავიწყდინეს მისი ხსენება თბილისის საწყალ ხალხის გულში თვით გარდაცვალების შემდეგაც, ასე მორთეს და მოკაზმეს სტეფანეს ხსენება. ჩვენგან ამისთვის ქება, დიდება არ არის საჭირო, თვით საქმენი მოუთხოვრებენ მათ პატივცემას და დიდებას. მათი სიყვარული და პატივისცემა, უნდა ითქვას, რომ დღეს თბილისში ყველას გულში არის დამკვიდრებული. ძველად რომ ჩვენში, შეძლებულ პირთ საწყალი ხალხის გულში დაემკვიდროთ იმ სახით ისეთი სიყვარული, როგორც ამათ დაიმკვიდრეს საერთოდ, როგორც ქართველებში, ისევე სხვებშიაც. მათ პატივს აგებს ყველა ტომის და სჯულის კაცნი და ქალნი: რუსი, სომეხი, თათარი და უცხოელნიც.

დასასრულ, იაკობ კონსტანტინეს ძის შესახებ უნდა ვთქვათ შემდეგი: იაკობ კონსტანტინეს ძე ჩინებულად განათლებული ყმაწვილი კაცია, კაი დედ-მამის შვილი და ღირსი მოსადევარიც. ამ საქმეთა მეთაურობა მას უნდა ეკუთვნოდეს, კარგად სჩანს, რომ მის გულში საწყალთა და უქონელთა სიყვარული მეტად სუფთა იდეალად უნდა იყოს გამხდარი. ეტყობა, რომ ჩვენს ცხოვრებაზედ ღრმა დაკვირვება აქვს შედგენილი და ყოველი მისი დაკვირვება შემოსილია მაღალის მოქალაქურის ჰუმანიურის მხარეებით. ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც მათგან მოსაზრებული შეწირულობა ცხადათ გვაუწყებს მისს დიადს ადამიანურს ღირსებას. ასეთის სანატრი შვილის ყოლით მთელი ქართველობა ყოველთვის იმედიურებს. ქალაქის მცხოვრებნიც განურჩევლად სარწმუნოებისა და ტომისა საერთო სიყვარულს და სალამს მიუძღვნიან, რათა მისის მაგალითით სომეხმა, რუსმა, თათარმა და ქართველებმაც იქონიონ ერთმანეთის სიყვარული. ამის მაგალითია და სხვა შეძლებულთა წამხალისებელი ძალაც ჩვენ მიერ მოწონებულ და სტეფანეს მაგიერ დასახელებულ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. ჩვენის მოკლე წერილიდამ მკითხველი კარგათ მიხვდება, თუ ამ შეწირულებას რა დიდი მნიშვნელობა აქვს თბილისის შეუძლო ხალხთა შვილების ჯანმრთელობის წინაშე, რომელთა ბედიც სწორედ რომ სატირელ მდგომარეობაშია მოთავსებული.

ს ი ტ ყ ვ ა

თქმული თფილისის ქალაქის თავის მოადგილის თავადის ვას. ნიკოლოზის ძის ჩერქეზიშვილისა, 27 სექტ. თქმელი.

თავ. ვასილი ნიკოლოზის ძე ჩერქეზიშვილი თავის სიტყვით კარგად შეეხო განსვენებულის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის მნიშვნელობას და პიროვნებას. მისის ადამიანობის წყალობით ბევრი სამაგალითო საქმეები გაკეთდაო. აღიარა ის დიადი კაცთ მოყვარეობა და ურთიერთ გატანა, რითაც სტეფანე კონსტანტინეს ძე იყო დაჯილდოებული. მისგან დაწყობილი საქმენი უკვდავი იქმნება ქალაქ თფილისშია, მის დავალებას განურჩევლად ნაციის არავინ დაივიწყებსო. ასეთი კაცები სამაგალითონი არიან ჩვენს დროში და მრავალთაგან მისაბამნიცო.

ეს სიტყვა რუსულად იქმნა წარმოთქმული. ამიტომ მოგვყავს აქ თვით ეს სიტყვაც რუსულად.

Памяти О. К. Зубалова.

27-го сентября хоронять въ Тифлисѣ скончавшагося въ Парижѣ Ст. Конст. Зубалова.

Имя его хорошо извѣстно не только въ нефтяномъ мірѣ.

Много людей знало его, какъ человѣка съ хорошимъ, добрымъ сердцемъ, активно относящагося къ чужому горю. Необычайно скромный, нонавицящій рекламы, незамѣтно для широкой публики, онъ шелъ навстрѣчу всякой нуждѣ. Постоянно оборачивался онъ вокругъ себя и внимательнымъ взглядомъ окицывалъ тѣхъ, кто нуждался въ помощи.

Онъ зналъ, что не всякій бѣднякъ, терпя даже крайнюю нужду, рѣшится постучать въ тяжелыя парадныя двери богача, что самолюбіе и гордость не позволяютъ ему громко взывать къ сильнымъ міра. И къ такимъ шелъ С. К. со своей щедрой помощью, поступая по-евангельски, чтобы „лѣвая рука на знала, что творить правая“.

И какое бывало счастье на этомъ хорошемъ открытомъ лицѣ, когда онъ эмаль, что деньги отправле-

ны во-время и праздники настали для бѣдняка съ неожиданными радостями!

Вотъ человѣкъ, обремененный семьей, потерялъ мѣсто. Прежде получалъ хорошо, но что такое „хорошо“, внося домой 200 руб. при бакинской дороговизнѣ. Но все-таки семья не голодала. А теперь все б человѣкъ дѣтей, мужъ, жена – хоть по міру ходи! По пословицѣ, бѣда одна не приходитъ: глава семьи сталъ болѣть.

Узнаетъ обо всемъ этомъ С. К. и спѣшитъ со своей помощью: за всѣ 2 года, что человѣкъ потерялъ мѣсто, онъ ежемѣсячно получаетъ двѣсти руб.

Юноша остался за бортомъ, нѣтъ денегъ, чтобы продолжать образованіе.

Ст. К. вносить за него, обеспечиваетъ студенчество. Юноша пробилъ себѣ дорогу.

И такихъ юношей много, очень много, которыхъ покойный своей любящей рукой вырвалъ изъ когтей нищеты. Фельетонистъ, потрясенный какой-нибудь общественной нуждой, взываетъ къ богачамъ-обывателямъ, пытается разбудить ихъ, но никто, кромѣ С. К., не шевелится: онъ одинъ спѣшитъ, посылаетъ деньги, да еще съ просьбой: „Объ этомъ, пожалуйста, не пишите“.

Щедрой рукой онъ поддержалъ народный домъ, дворянскую школу и много другихъ учреждений.

А сколько еще было плановъ въ этомъ человѣкѣ, если бы не такъ рано прерванная жизнь!

Вѣдь ему не было и 42 лѣтъ!

Богатый нефтепромышленникъ мѣряется не одними филантропическими дѣлами!

Вѣдь у Ст. Константиновича были промыслы, люди, работающіе тамъ.

И посмотрите, какъ они обставлены! Пройдитесь по казармамъ: чисто, тепло, свѣтло!

Какіе роскошные столы со всевозможными яствами раскидывались подъ Новый годъ, подъ Пасху, подъ Рождество!

Рабочіе и служащіе, благословляя своего любимого хозяина, не разставались съ промыслами: развѣ смерть или оставленіе Баку послѣ долготѣней службы. Они имѣли не только все необходимое, но имѣли и солидныя сбереженія, оставляемыя въ промысловыхъ

доходахъ, гдѣ нарастаѣли капиталы.

Самолично помогалъ имъ С. К., ибо зналъ своимъ хорошимъ сердцемъ, что они – тоже люди!

Они главные сотрудники его!

Посмотрите на нихъ въ эти дни!

Подавленные, скорбныя лица!

Точно что-то ярко горѣвшее и весело озарявшее ихъ погасло.

М.

Замѣтки хроникера.

Памяти хорошаго человѣка. – Разговоры о мирѣ.

На прошлой недѣлѣ хоронили С. К. Зубалова. Его выдающаяся роль, какъ благотворителя, такъ быстро промелькнула предъ нашими глазами, что общество не успѣло присмотрѣться къ нему и составить себѣ ясное понятіе о немъ.

Фирма К. Я. Зубалова, отца только что скончавшагося С. К., долго переживала черныя дни. Его нѣкогда зажиточной семьѣ приходилось переживать много трудныхъ минутъ въ теченіе долгаго нефтяного кризиса. Приходилось все закладывать, перезакладывать и многое продавать. Людямъ, нѣкогда вполне обеспеченнымъ приходилось стучаться въ двери всѣхъ банковъ тифлисскихъ и бакинскихъ. Невесело жилось въ Баку и молодому С. К. Зубалову. Нѣжно воспитанный своей любимой матерью, юноша вынужденъ былъ проводить лучшіе годы въ мрачной мазутной атмосферѣ. Нефть, кризисъ – вотъ все, что должно было его занимать. Но подъ конецъ жизни старика Зубалова наступили и ясныя дни. Онъ сразу сталъ миллионеромъ и однимъ изъ крупнѣйшихъ нефтепромышленниковъ. Однако, старикъ, видимо мало вѣрилъ въ прочность вдругъ нахлынушаго счастья и мало перемѣнилъ свой образъ жизни. Спустя 3 года послѣ этого переворота въ его судьбѣ онъ умираетъ и оставляетъ крупное наслѣдство своимъ сыновьямъ. Это было всего три года навадъ, но и этого короткаго срока было достаточно, чтобы любвеобильное сердце С. К. Зубалова сумѣло сдѣлать много добра для общества и народа. Сейчасъ послѣ смерти отца онъ вмѣстѣ съ братьями

жертвуетъ до 150 тыс. р. на сооруженіе народнаго дома имени отца въ Тифлисѣ. Постройка этого дома теперь доканчивается и будетъ лучшимъ памятникомъ добрыхъ дѣлъ бр. Зубаловыхъ. Постѣ этого посыпались крупныя пожертвованія и на другія учрежденія. Общая сумма ихъ достигаетъ почти $\frac{1}{2}$ милл. Руб. Небывалая у насъ, въ Тифлисѣ, цифра послѣ крупнаго жертвованія другого Зубалова, Ник. Ег., завѣщавшаго гор. Тифлису крупный капиталъ на учрежденіе пріюта для бѣдныхъ.

Все, что появилось въ газетахъ о короткой но плодотворной жизни только что скончавшагося С. К. слишкомъ бѣдно и блѣдно, чтобы могло характеризовать послѣдняго.

Вотъ почему я съ особеннымъ интересомъ прочелъ только что выпущенную брошюру З. Чичинадзе на грузинскомъ яз. „Примѣрный человѣкъ. Ст. Конст. Зубаловъ“. Брошюра эта въ 74 стр. даетъ немного для характеристики покойнаго. Она наполовину состоитъ изъ общихъ разсужденій, изъ жалобъ на скупость нашихъ туземныхъ богачей, на неумѣніе ихъ творить добро и пр.

Но и тотъ скудный біографическій матеріалъ, который даетъ г. Чичинадзе, очень интересенъ, интересенъ, впрочемъ, не столько для характеристики самого С. К. Зубалова, сколько современнаго общества.

Не успѣлъ С. К. вмѣстѣ съ братьями пожертвовать капиталъ на постройку народнаго дома, какъ на покойнаго уже налетѣли, какъ коршуны, люди, только именующіе себя общественными дѣятелями, въ дѣйствительности же самыя злобныя человѣконенавистники.

Эти господа стали упрекать С. К., что онъ жертвуетъ свое состояніе на предметъ роскоши – театръ. Подробно этихъ упрековъ біографъ не приводитъ. Но видно, что ими сильно надоѣдали покойному благотворителю. Въ біографіи приведены тѣ азбучныя истины, которыя вынужденъ былъ С. К. развивать передъ своими обвинителями. „Народный театръ, – говорилъ онъ, – тоже, что школа и храмъ... Въ народномъ домѣ будетъ не только театръ, но и бібліотека, и бесплатная чайная“.

Покойный, впрочемъ, никогда и не забывалъ жертвовать также на школы и церкви. Онъ не мало далъ

тифл. дворянской школѣ, музыкальному училищу и грузинскому обществу грамотности. Около 200 тыс. р. онъ пожертвовалъ на постройку католической церкви.

Нашлись добрые ходатаи за народныя школы для ахалцихскихъ католиковъ. Но эти ходатаи, какъ видно изъ біографіи, не просто хлопотали за бѣдныхъ католиковъ, а всячески упрекали С. К. за то, что онъ такъ многа убѣлитъ Тифлису (70 стр.).

Благотворителю пришлось защищаться „Въ городѣ (въ Тифлисѣ), – говорилъ онъ, – тоже много бѣдниковъ, безпріютныхъ стариковъ и старухъ, безнадежно больныхъ. И ихъ жаль, и имъ нужно помочь“.

Когда зашла рѣчь объ армяно-грузинскихъ отношеніяхъ, С. К. сказалъ своему собесѣднику:

„Прошу Васъ прекратить, не распространять вражду и зависть между этими народностями. Какъ это возможно, враждовать между собой грузинамъ и армянамъ; они изстари вмѣстѣ жили, сроднились между собой. такъ похожи другъ на друга. Мы всегда уважали армянъ, тоже было и при нашемъ отцѣ, дѣдѣ и вообще во всемъ нашемъ родѣ. Прошу въ книгѣ о грузинскихъ католикахъ ничего дурного не писать объ армянахъ. Нѣтъ ничего лучше взаимной любви и уваженія“, и пр., и пр., все въ этомъ духѣ.

Если въ другихъ случаяхъ богачи нуждаются въ такой проповѣди чловѣколюбія, то въ данномъ случаѣ какъ будто роли перемѣнились. Богатый С. К. Зубаловъ вынужденъ былъ учить гуманности тѣхъ лицъ, которыя желали на его счетъ благотворить. Это очень характерно для нашего малокультурнаго общества.

Новое Обозрѣніе.

**Слово, сказанное Кн. Вас. Николаевичемъ
Черкезовымъ.**

Широкая благотворительная дѣятельность покойнаго Степана Константиновича, какъ общественная, такъ и частная, всѣмъ намъ хорошо извѣстная, была сегодня отмѣчена говорившими до меня лицами. Вели-

ка заслуга покойнаго, что, имѣя богатство, онъ не держалъ его подъ спудомъ, а щедрою рукою помогаль ближнимъ, понимая это слово въ широкомъ его значеніи. Степанъ Константиновичъ жертвоваль крупныя суммы на общественныя дѣла, какъ въ Тифлисѣ, такъ и въ другихъ городахъ нашего края – Баку, Батумѣ, Кутаисѣ и проч. Особенное значеніе имѣеть дѣятельность покойнаго на поприщѣ общественной благотворительности для Тифлиса.

Въ то время какъ въ другихъ русскихъ городахъ жертвуются громадныя суммы на постройку больницъ, школъ и т. п., у насъ такія пожертвованія крайне рѣдки. Первый починъ въ дѣлѣ крупныхъ пожертвованій былъ сдѣланъ у насъ родственникомъ и однофамильцемъ покойнаго, тоже покойнымъ Николаемъ Егоровичемъ Зубаловымъ, оставившимъ по духовному завѣщанію городу большую сумму на постройку и содержаніе дома для неимущихъ. Второе такое пожертвованіе принадлежитъ Степану Константиновичу съ братьями строящими великолѣпное и дорого стоящее зданіе народнаго дома.

Это учрежденіе имѣеть громадное значеніе для бѣднаго люда, который будетъ имѣть возможность найти отдыхъ и получить развлеченіе послѣ тяжелаго трудового дня. Имъ будутъ пользоваться представители всѣхъ сословій, народностей и вѣроисповѣданій. Такимъ образомъ, принадлежа къ грузинской націи и будучи вѣрующимъ католикомъ, онъ заботился о меньшей братіи и другихъ національностей и религій, слѣдуя завѣту Христа: „люби ближняго своего какъ самого себя“, не спрашивая – кто этотъ ближній. Я не буду говорить о другихъ многочисленныхъ добрыхъ дѣлахъ покойнаго: многія изъ нихъ всѣмъ хорошо извѣстны, а о другихъ знаютъ только тѣ, кому оказываль помощь, покойный всегда отзывчивый къ чужому горю.

Степанъ Константиновичъ умеръ еще молодымъ Человѣкомъ, и сколько бы онъ сдѣлалъ еще добра, если бы неумолимая смерть не похитила его такъ рано! У него были широкіе планы и предположенія, но – уввы! – имъ не суждено было осуществиться во всей полнотѣ! Мы можемъ утѣшать себя тѣмъ, что дѣло Степана Константиновича будутъ продолжать его братья,

вполнѣ равдѣляющіе, насколько намъ извѣстно, его взгляды И убѣжденія.

Сейчасъ эта зіяющая могила навѣки закроетъ отъ насъ симпатичный обравъ Степана Константиновича, но память о немъ навѣки сохранится въ сердцахъ нашихъ и нашего потомства, для пользы и облегченія страданій котораго онъ такъ много сдѣлалъ, создавъ себя этимъ нерукотворный памятникъ. Хотя съ тяжелымъ чувствомъ, но отъ чистой души каждый изъ насъ скажетъ: „вѣчная ему память!“.